

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Litteraturen i Norden 2015:
  - Henrik Wivel
  - Lars Bukdahl
  - Mervi Kantokorpi
  - Gustaf Widén
  - Úlfhildur Dagsdóttir
  - Hans H. Skei
  - Therese Eriksson
- Nationell säkerhetsstrategi för Sverige
- Maleren L.A. Ring
- Intervju med NIB-chefen Henrik Normann
- Det fjärde spårbytet inom nordiskt samarbete
- Bokessä om svensk parlamentarism

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 92 • 2016 • Häfte 3

NORDISK TIDSKRIFT 3/2016

INNEHÅLL

Artiklar

Når det sociale vender og drejer sig. <i>Henrik Wivel</i>	197
Tapenade af udsigt. Dansk skønlitteratur 2015. <i>Lars Bukdahl</i>	201
Litteraturen tar ställning och väcker diskussion. Den finska litteraturen 2015. <i>Mervi Kantokorpi</i>	211
Rapporter från ett gränsland. Finlandssvensk litteratur 2015. <i>Gustaf Widén</i>	219
Allt om mig själv: Isländsk litteratur 2015. <i>Úlfhildur Dagsdóttir</i>	227
Romaner i gigantformat, tynne diktsamlingar – og 50 kriminalböcker. Litteraturen i Norge 2015. <i>Hans H. Skei</i>	237
Västerbotten i fokus. Den svenska litteraturen 2015. <i>Therese Eriksson</i>	247
En nationell säkerhetsstrategi för Sverige i tiden. <i>Bengt Sundelius</i>	257
L.A. Ring og den nye verden. <i>Henrik Wivel</i>	269

NT-Intervjun

Nordiska investeringsbanken – en 40-årig framgångshistoria. Samtal med direktör Henrik Normann. <i>Henrik Wilén</i>	273
--	-----

* * *

För egen räkning

Säkerheten allra främst. Det fjärde nordiska spårbytet. <i>Claes Wiklund</i>	277
<i>Krönika om nordiskt samarbete</i> Vart är vi på väg i NATO-frågan? <i>Anders Ljunggren</i>	281

* * *

Letterstedtska föreningen

Thorbjörn Fälldin in memoriam. <i>Fredrik Sterzel och Claes Wiklund</i>	285
In memoriam Leif Mæhle 1927-2016. <i>Hans H. Skei</i>	289

* * *

Bokessä

Parlamentarismen på 2000-talet. Det svenska exemplet. <i>Fredrik Sterzel</i>	291
<i>Kring böcker och människor</i> Isländska litteratursällskapetets tvåhundraårsjubileum 2016. <i>Jón Sigurðsson</i>	297
Såll i blockaden. <i>Mats Bergquist</i>	299
Populism i nordisk tappning. <i>Henrik Wilén</i>	302
Den sorglösa finska finanspolitiken. <i>Anja Kuusisto</i>	305
Med nyfödda i blickpunkten. Läkaren Hugo Lagercrantz' memoarer. <i>Lena Wiklund</i>	307

* * *

Register över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts översikter om Litteraturen i Norden 2015. <i>Lena Wiklund</i>	311
---	-----

* * *

Sammanfattning	315
Tiivistelmä	316

ISSN 0029-1501

Tryck: Tellogruppen AB, Söderköping

341 363

HENRIK WIVEL

NÅR DET SOCIALE VENDER OG DREJER SIG

I 2015 modtog den finske forfatter *Laura Lindstedt* den prestigefyldte litteraturpris Finlandia-priset for sin store roman *Oneiron*. Romanen handler om menneskets rejse ind i døden og er med forfatterens egne ord en "fantasi om sekunderne efter døden", hvor følelserne og mindernes landskab i nogle øjeblikke står klart. Romanen omhandler på sin egen originale og i enhver henseende grænseoverskridende måde den skabende kraft i disse øjeblikke. "Oneiron" er altså på mange måder en indadvendt, symbolsk og bevidsthedsstrømmende roman, der beskæftiger sig med en delvis imaginær virkelighed.

Men ved prisoverrækkelsen brød Laura Lindstedt såvel den kontrakt, hun som forfatter kan siges at have med sin egen litterære tekst om dens visionære dødserfaring, og den kontrakt hun som prismodtager har med den etablerede litterære offentlighed. Som det fremgår af Mervi Kantokorpis artikel i dette nummer af *Nordisk Tidsskrift* holdt Laura Lindstedt nemlig en særdeles kritisk pristale, der direkte rettede sig mod den siddende finske regerings nedskæringspolitik, i særdeleshed nedskæringer rettet mod uddannelse og kultur. Med ideologisk vægt understregede hun, hvordan det finske samfund er bygget på et fundament af dannelse og kultur, som dagens politikere svigtede. Dermed skabtes en fare for en social og samfundsmæssig erosion, et sammenbrud for den sociale orden.

Laura Lindstedts exceptionelt kritiske politiske tale vidner om, at nogle forfattere er på vej ind i en rolle som kendes fra Det moderne Gennembrud i 1800-tallet, hvor litteraturen og dens udøvere satte problemer under debat. Laura Lindstedt brugte sin dyrebare tid i de finske medier til at tale om alt andet end sin roman og i bredere forstand litteratur for i stedet at tale politisk. Hun optrådte bevidst "akavet" ved ikke at acceptere de sociale og kulturelt betingede spilleregler ved en prisoverrækkelse, og i videre forstand ved ikke at acceptere den politisk magts forvaltning af den skandinaviske velfærdsmodel. Hun talte sig ikke ind i sin roman, men ud i den politiske virkelighed.

Det er Laura Lindstedt ikke ene om i de senere års nordiske litteratur. Både forfatterrollen og forfatterskabernes temaer er under forandring. Forfatterne sidder ikke længere alene i deres "jeg-huse" og dyrker form og bevidsthed, æstetik og symbol, men agerer "akavet" og "revolterende" i den sociale virkelighed, nogle – som den danske lyriker Yahya Hassan med en sådan voldsomhed, at han er kommet i konflikt med politimyndigheden og domstolene. Elfenbenstårnet risikerer at blive skiftet ud med fængselscellen.

Kortlægningen af dette skifte i litteraturen igennem de sidste 20 år er i fuld gang. Forfatternes sociale engagement og underkendelse af velfærdsstatens kulturelle koder for acceptabel adfærd har fået mange navne. Før i tiden talte man om naturalisme, hvor arv og miljø var afgørende for bestemmelsen af mennesket og litteraturen, eller om socialrealisme, hvor ideologiske opgør med klasseskel og kapitalistisk logik formede litteraturen som revolutionær praksis. Sideløbende blev kønsrollerne sat i spil med en feminisme, der insisterende flåede de patriarkalske normer i stykker til fordel for en ny flydende kønsopfattelse.

I dag skrives der om ”den sociale vending” i litteraturen og om ”den ny mimesis”, altså den ny aflæsning og afkodning af virkeligheden. Forfatterne har vendt sig mod virkeligheden, og i deres forfatterskaber forsøger de at fastholde dens indvirkende og påtrængende realitet. Ja, forfatterne kæmper om virkeligheden med en fascination og et engagement, der rækker langt videre end den æstetiske form og fortællende modus, ja, helt frem mod grænsen til opløsning. Også af forfatterens egen rolle og selvforståelse som skabende kunstner. Også den står til diskussion eller som i tilfældet Laura Lindstedt til at blive erstattet af en kritisk refleksion og ideologisk agitation i de sekunder, hvor massemedierne står åbne for en litterat.

Inden for dansk litteraturhistorie har de senere år budt på store universitære afhandlinger, der tematiserer og analyserer den ny tendens og ”sociale vending” i samtidslitteraturen. I år har kritikeren og litteraturforskeren *Tue Andersen Nexø* udgivet *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten* (2016), der igennem en række fortolkninger af nye danske forfatterskaber inden for de sidste 20 år, forsøger at beskrive karakteren af ”den sociale vending”. Det er Tue Andersen Nexøs pointe, at samtidens litteratur ikke gentager 1970ernes politiske agenda. 1970ernes socialrealisme og feminisme gjorde op med en samfundsmæssig og patriarkalsk totalitet, som den hævdede knuste og udbytete mennesket. Velfærdssamfundet var et socialt system, der begik overgreb og ensrettede mennesket og omformede menneskene til en social masse. Det sidste tiårs litteratur beskriver i stedet velfærdsstatens omdannelse til konkurrencestat og de aktuelle krav om, at den enkelte realiserer sig selv inden for det arbejdende fællesskabs rammer. Forfatterne beskriver mennesket, hævder Tue Andersen Nexø, i helt konkrete hverdagslignende situationer, hvor den sociale interaktion ikke længere fungerer. Måske fordi de politiske visioner om den moderne velfærdsstat er ”et sæt af luftige og uvirkelige idealer, der ikke længere formår (...) at gennemtrænge den sociale virkelighed. Og den selvsamme virkelighed fremstilles som et sæt af nedslidte institutioner, dysfunktionelle og afmægtige, der er helt ude af stand til at indløse de idealer, de angiveligt skulle virkeliggøre.”

Det er således ikke den store og omfattende sociale orden, forfatterne beskriver, men de mikrosociale mekanismer, hvorefter mennesket skal fungere, men ikke gør det i de dagligdags interaktioner. I litteraturforskeren *Marianne Stidsens* disputats *Den ny mimesis* (2016) påvises det igennem en række analyser af litteraturen fra anden halvdel af det 20. århundrede, hvordan selve det menneskelige jeg har ændret sig i en opportun og – med forfatteren Hans Jørgensen Nielsen ”attityde relativistisk” – søgen efter den optimale måde at agere på. Men også hvordan det selvsamme jeg i forsøget på at tilpasse sig skiftende samfundsformer og adfærdsnormer risikerer at gå i opløsning. Den faste menneskelige identitet er ved at blive smadret af markedskræfterne i det moderne samfund. Hendes værk er som helhed et forsvar for humanismen, altså den tækning, der sætter mennesket i centrum som selv- og samfundsskabende væsen.

Litteraturforskeren og kritikeren *Erik Svendsen* går i *Kampe om virkeligheden* (2015) i dialog med Tue Andersen Nexø's opfattelse af den ”sociale vending” i litteraturen og den mimetiske tilgang til virkeligheden. Han påviser igennem en række analyser af nyere danske forfatterskaber, hvordan den ny sociale realisme aldrig er ”en straight realisme”, men en hybrid af litterære former, der blander fakta og fiktion, minimalisme og litterær overdivelse, selvbiografiske og performative elementer. Erik Svendsen fremhæver både forfatterens og deres fiktions ”uregerlighed”, dette netop ikke at ville leve op til hverken genrens krav eller kravet til forfatterrollen. Og dermed er vi tilbage ved Laura Lindstedts takketale ved overrækkelsen af Finlandia-priset. Her trådte hun ud af det litterære kredsløb og sin egen fiktions suveræne rum til fordel for det samfund, hun mente at være en del af og derfor havde en markant mening om.

Velkommen til nordisk samtidslitteratur, velkommen til en ny virkelighed.

LARS BUKDAHL

TAPENADE AF UDSIGT

Dansk skønlitteratur 2015

Overskriften er en linje af *Signe Gjessing*, placerer midt på side 19 i hendes bog nr. to, som bærer den skønne titel *Blaffende rum nænnende alt* (så god en definition af god litteratur som nogen).

”Digte” står der på forsiden, men måske skulle der faktisk stå ”Linjer”, fordi snarere og oftere end at flosse nedad strækker teksterne sig bare mere eller mindre langt ud mod højre i en enkelt linje eller ganske få. Hvilket muliggøres af bogens usædvanlige A4-format.

Bogen er ikke den billedbog, den ligner, men er det alligevel i den forstand, at den er fuld af sproglige billeder (jf. både udsigt-tapenaden og rummenes blaffen). Det er heller ikke en børnebog, men er det alligevel i den forstand, at drivkraften for Gjessings vilde og finurlige billedsprog er en barnlig undren og fabuleringen over helt dagligdags fænomener – og først og fremmest undrer hun sig over det dagligdags fænomen, der er horisonten. Igen og igen besværger linjerne og/eller hjem søges af ligheden, både i virkeligheden og i sproget, mellem en linje på en bogside og horisontlinjen. Det virker som om, at selve linje-formen simpelthen er genereret af dette reelt eksisterende ordspil; som skrevet står i denne linje, der når hele frem til bogens margen, før den stopper op – her bliver vi nødt til at knække den, og det gør næsten ondt:

”verden lider af linjemangel, som af blodmangel, horisontlinjer, der strækker sig som et menneske forbløder”

Men er Gjessings bog en digtsamling (eller linjesamling) eller er den med de mange digte/linjer på hver side og det gennemgående horisont-motiv et langdigt (eller en (knækket) langlinje)? Pludselig har nemlig unge digteres digtbøger fået et langt større og stærkere enhedsligt præg. Det ligner en decideret tendens, en formel tendens. Sådan en er sværere at fortolke end tematiske tendenser (der fortolker sig selv), men går måske i virkeligheden dybere, – også kvalitativt: Det er overrumplende stærke og originale bøger.

Se bare også *Ming* af *Bjørn Rasmussen*, der skabte en mindre sensation med sin eksplosivt autofiktive debutroman "Huden er det elastiske hylster der omgiver hele legemet", 2011, og ufortjent ikke fik samme opmærksomhed med den mere tyste og krøllede opfølger "Pynt", der også var en roman.

"Ming" har der været god og stor støj omkring – den er indstillet som den ene af Danmarks to kandidater til Nordisk Råds Litteraturpris – og udenpå den står der også ”Digte”, og mere end Gjessings bog ligner det en samling digte, trekvart side lange, spinkle zigzaggende tekstkroppe. Til gengæld hænger de

alt for godt sammen som faktisk en lille lyrisk roman, både inderlig og udsyret, om en vis Bjørn, der under hårdt pres fra sin psykiske sygdom, begynder at frem-hallucinere sin afdøde far i sin og mandens fraflyttede lejlighed, som han hele tiden taxaer tilbage til. Farens tilsynekomst er et symptom på sygdommens forværring; han beroliger og giver velmente råd, men samtidig muterer han, kulørt og mareridtsagtigt:

Så endelig/ ganske udkokset og benfri/ er jeg ankommet hos min skægløse far/ det er fredag og vi sidder på trægulvet/ jeg har røget den første skunkjoint/ og taget et par notater i den sorte notesbog/ et par insisterende pip fra far:/ drop medicin/ jeg har altid været der for den her families opløsning/ vi har fortjent en tørret hestelunge/ som vi fortærer/ men far fortæller/ han blev født døv/ så fik han en operation som 18-årig/ så kunne han pludselig høre/ regnen/ symaskinen/ så føder han lige fire my little ponyer ud af håndfladerne/, jeg reder deres man i stykker

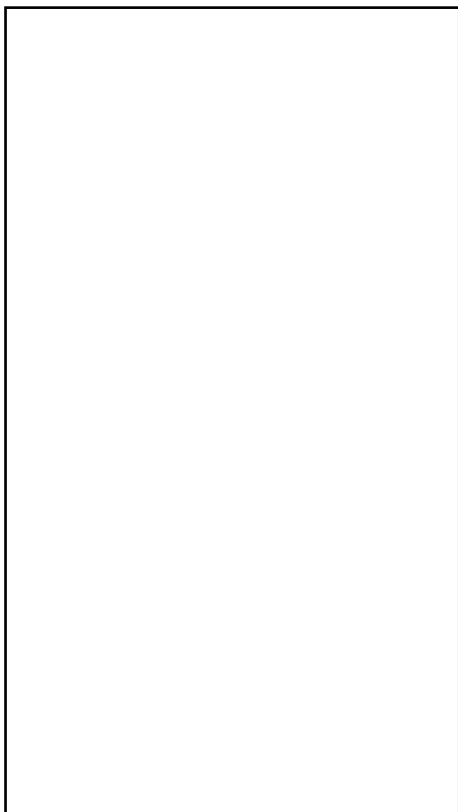
Det er lige så meget mærkeligt, som det er lige ud af landevejen, perfekt doseret, surrealiseret knækprosa, og lige så bevægende som realismen er surrealismen, men mest bevægende er glidebanen frem og tilbage.

Strengt u-surrealistisk er debutanten *Rolf Sparre Johanssons Søvn*, der fremkalder manglen på samme, når man er forældre til et spædbarn, i små, klare og strenge snapshots af livet om natten:

Tredje nat med feber// vera vågnede klokken et// malou gik indved siden af/ i den første time mellem et og to/ var vera umulig at trøste// den anden time sad vi i dobbeltsengen/ og talte om kaj og andre og motorcykler// til sidst begyndte hendes øjne at falde i/ mens hun sad op, så begynder hun/ at lægge sig på maven og sætte sig op igen/ indtil hun er så tæt på at falde i søvn/ at hun græder lidt// så synger jeg postmand per/ og giver hendes sutten, så sover hun

Læg mærke til det sigende og umærkelige skift fra situeret datid til evig nutid i sidste tredjedel. I to længere tekster til sidst skifter bogen pludselig stil, fordi far-jeget er kommet ud i dagslyset på Istedgade, hvor han barnevognskørende stammer sig gennem konfrontationer med forstyrrende gade-eksistenser. Klaustrofobisk og rådvild far-identitet henholdsvis.

Helt åbenlyse langdigte, ubrudt strømmende fra start til slut, er til gengæld både *Caspar Eric's Nike*, hans anden bog, og *Cecilie Linds Strunk*, hendes tredje (det ligner også en – mindre – tendens med disse enstavelses-titler: "Ming", "Søvn", "Nike" (hvis udtalt som skomærke), "Strunk"), to på alle muligt andre ledder meget forskellige bøger og poetiske projekter, Lind mest i familie med Signe Gjessing, Casper Eric mest i familie med Rolf Sparre og fætter og kusine på hver sin side til Bjørn Rasmussen.

Caspar Eric konverserer cool og følsomt og kritisk og op og ned af stolper om at leve med et handicap (cerebral parese). Lind forvrider og forivrer sig rastløst og følsomt og legesygt. Følsomheden har de altså til fælles, men de nærmer sig den fra hver deres retning, med hver deres rygvendthed. Sådan begynder de lange digte, først "Nike" og så "Strunk":

Jeg er så træt af/ at være en idiot/ og endnu mere af ikke/ at måtte være det/ som om jeg skylder noget/ og du har ret det kan godt/ være at jeg aldrig finder en/ der er så smuk/ og god som du var/ og som accepterer mig/ selvom jeg er handicappet.

Knug et suk i mig, og omsorg, som perler på at more, jeg ved/ ikke, det er hårdt at trække vejr, og ønske sig til smukkere/ plæner, jeg ved alt muligt, men ikke, og når det stakåndede indtræder – hvad ved jeg.

Et oplagt spørgsmål er så: Hvor mange langdigte går der på en murstensroman? Årets førende murstensroman (hvis vi ser bort fra krimier, der selvfedt vokser sig tykkere og tykkere) var *Carsten Jensens* kollektiv- og spændingsroman om krigen i Afghanistan *Den første sten* på i alt 614 sider. Tilsammen fylder de fem omtale langdigte 390 sider, og det jo kun fire sjettedele cirka af murstensromanen.

Men vi mangler stadig langdigte af digtere, der ikke længere kan kalde sig yngre. Hvad med *Henrik Nordbrandts Jetlag*, der med terapeutisk metaforhysteri forsøger at bearbejde en traumatisk flyrejse over Atlanten? Jo, det er en mildest talt monoman bog, men den er på sølle 46 sider, så den forslår som en helikopterpilot i helvede.

Anderledes bindstærkt gods er der i *Ursula Andkjær Olsens* 197 sider tykke *Udgående fartøj*, der helt retfærdigt blev præmieret med Kritikerprisen. Det er en monumentalt indædt bog, der besværges og vrænger alle "gode" følelser,

empati og kærlighed og inderlighed, langt, langt bort og derfor bliver så meget mere hjerteskerende end nogen straight, elegisk klagesang:

selvhad er ikke en psykologisk tilstand/ selvhad er en holdning som jeg
anser for nødvendig/ for mig er det ødelæggende en normaltilstand//
sandet er blødt af længsel/ havet er blødt af længsel/ menneskeheden er
blød af længsel// sandet er blevet hårdt af længsel/ havet er blevet hårdt
af længsel/ menneskeheden er blevet hård af længsel

Hvor meget mere akkurat hårdt og hårdkogt og hardcore er dette ikke end Carsten Jensens kærtrende miskmask, der ikke kan finde ud af om det vil være gæv kollektivroman, pædagogisk satire, patetisk kronik-oplæg eller stressest actionfilm.

Med de fem unge digtere plus Nordbrandt og Andkjær Olsen slår langdigtene lige præcis murstensromanen. Men, se så, hvem der albuer porten i stykker for at komme ind på arenaen. *Klaus Høeck* med sin seneste digtmursten (også indstillet til Nordisk Råds Litteraturpris) *Legacy* på siger og skriver 590 – femhundredehalvfems - sider, der kan stoppe hvilken som helst af de øvrige langdigte i skjortelommen og jage Den første sten op på de tilskuerpladser, den er så ulykkeligt fikseret på.

De tre dele i dette lige så systematiske som kaotiske selvportræt tager navn efter førende sociale medier, "Facebook", "Instagram", "Linkedin", men reglerne er umiskendeligt og idiosynkratisk poetiske: Firedobbelte haikuer, der kan og vil indfange hvad som helst af stort og småt i pludselige indfald eller små og store serier. Selvironien ræser sindigt for at komme op på siden af selvoptageheden, som en kolos, der kun består af lerfødder:

Jeg kunne have/ heddet houl-
berg hvis kondo/ met var
sprunget und// er dét sam-
leje/ som min attenårige/
mor havde med ar// vingen
til steff-houl/ berg-fabrikken
i sin tid/ men gummiet holdt/
derfor nøjes jeg/ med en ristet
pølse med/ sennep og ketchup

Længe leve langdigtets kamæleo-
niske renæssance!

Centrale og eksede excentriciteter

Og så kan jeg alligevel ikke holde op, for ovenfor nøjedes jeg med i forholdsvis snæver forstand ”lyriske” langdigte. Men der er også i en mere ekspansiv gænge *Josefine Graakjær Nielsens* og *Pernille Abd-El Dayems* småbitte og særdeles lovende debutbøger, *Rosebud* og *Inden for revet*, der genrebetegner sig som henholdsvis ”et digt” og ”hjem søgelser”, men begge er opsat som prosa. Graakjær Nielsen genopfører collage-råt scener fra et ondartet parforhold, Abd-El Dayem zoomer sirligt og mættet ind på barndomsglimt, men de er begge hybridister i hjertet, der nægter at vælge mellem poesi og prosa.

Langt borte fra den korsvej, i hver deres selvopfundne, påhitsomme sandkasser, befinder konceptualisterne og eksperimentatorerne sig. Apropos det billedbaserede sociale Instagram oppe hos Klaus Høeck (der selvfølgelig IKKE er på Instagram selv), så har *Mads Eslund* konstrueret sin længe ventede bog nr. to, *Imnothererepresentinghardbodies*, på den facon, at hver side beskriver tyve fotos i Instagrams brugergalleri (baseret på både almen popularitet og de personer, man følger) med den strenge regel, at hver foto-beskrivelse skal fylde nøjagtig én linje (apropos linjer!). Det bliver tilsammen et præcist flimrende portræt af globale forestillinger om det gode billede af/ som det gode liv. Jeg vælger en tilfældig linje:

Citronfromage til randen af et gult og et blått glas på en hvid bordplade.

Endnu to værker, der er helt til sin egen side, er *Henrik Kabells Af by, af rød*, en nonsens-ficering i omvendt rækkefølge af et ondt patroniserende brev, og debutanten *Baltazar Castors Og*, en samling skarpe aforismer og offensive imperativer.

Naboscenen til koncept- og eksperiment-zonen må være zonen for smalle prosabøger, der er lige så korte som vanlige, smalle digtsamlinger og langdigte og hybrid-tingester og koncept-dimser, men målrettet ønsker at være prosa indenfor – og gerne ruskende i – traditionelle prosa-rammer.

Kenneth Jensens Tragedie plus tid ligner en lille fikts kortprosasamling, men var sammen med det ene spor, Lageret-sporet, i *Jonas Eika Rasmussens* sikre debutroman *Lageret huset Marie*, et overbevisende bud på ny, brutalt og inderlig arbejdsplads-prosa; hos Jensen finder arbejdet sted i dambrug og på slagteri:

Grillsæsonen er over os. Der er så meget kød at pakke, vi kan ikke følge med, det har tårnet sig op og falder på gulvet. Jeg står ved rondelbordet for enden af transportbåndet hvor udkæringerne kommer ind, knokler, gennemblødt af sved, for at gøre bjerget mindre. Jeg tror et øjeblik, det er blod der driver fra min pande, og trækker fingrene hen over for at se.

Hvorfor er roman-kapitler egentlig nogensinde længere?

Jesper Bryggers Silfo fortæller om en gæstestuderende fra Afrika, der farer vil i justitspalæet i Bruxelles og gør det som skiftevis og på samme tid en kaskask, modernistisk feberdrøm og en næsten dokumentarisk rapport om de nye fremmedes hemmelige og ydmygende livsforhold. Ligesom debutanten *Ursula Scavenius'* tre formørkede fortællinger i samlingen *Fjer* både er depressiv fantastik – dobbeltmåne, fjer på en dreng – og nøgern vejrudsigt for en natur og en civilisation i krise.

"Fjer" er helt filret af hår på forsiden, modsat er debutant-kollegaen *Ida Holmegaards* roman *Emma Emma* rent orange, for her er det en ung kvindes sommer med en let kærestesorg og et intenst venskab, der fint og kvikt suser forbi i løbet af lidt over 100 sider.

Reelle romaner, tilsyneladende

Lad os lave den regel for bare denne artikel, at en u-smal prosabog er en prosabog på over 150 sider, og en prosabog på over 150 sider ikke kan være en smal prosabog, lige meget om den ud fra alle mulige andre kriterier faktisk er det. Tag nu *Hanne Højgaard Viemoses* roman *Mado*, der blev nomineret til indtil flere litteraturpriser, men uretfærdigt nok ikke blev præmieret med nogen af dem. Viemoses debutbog "Hannah" var en hæsblesende, givetvis sand skrøne om at forvandle sig til fandeivoldsk bananplukker i Australiens outback. "Mado" til gengæld er en vildt flosset og flerstemmig beretning om, hvad der videre hændte for Hannah i New Zealand, Sydkorea, Island og Århus Vest. Eventyrlysten ude i den store verden er lige så stor som afmagten hjemme i den lille, og lige så meget værd. Tone, stil og genrepræg ændrer sig voldsomt gennem bogen, men skriveenergien med hvilken er hele tiden i top; ingen skal få denne afrapportering ned med nakken.

Eller tag *Gitte Broengs* roman *Frøken Klokken*, der er den kritiske grad omfangrigere end de småbittede særheder, hun tidligere har udgivet, og derfor fik lov til at blive læst som vægtigere, selvom den jo faktisk kun er blevet særere af at blive længere. Vi følger en dag under optagelserne til den danske Frøken Klokken-telefon-service i Stockholm i året 1948, hvor alt i omstændelig slow-motion går helt galt, ikke mindst fordi hovedpersonerne, Frøken Klokken herself, tidskontrolløren og telefoningeniøren, har været ude at drikke aftenen før og lider af slemt af tømmermænd. Det er minimalistisk komedie i widescreen-format, og så får læseren en masse at vide om tidlig telefon-teknologi.

Og der er *Olga Ravns* anden bog, romanen *Celestine*, som er anderledes sikker end hendes lovende, overstyrede og overgjorte poetiske debut "Jeg æder mig selv som lyng", 2012. Her er overstyringen og overgjortheden nemlig indlejret, i form af overgjort og overstyret metaforik, i en rimelig straight

romankonstruktion, hvor en ung kvinde, nyligt ansat som lærer på en kostskole, lader sine tanker hjemses af et lokalt slotsspøgelse, der i løbet af romanen får et vist selvstændigt liv. Det er vistnok en roman, der handler om ensomhed, men den gør det prægtigt og præcist raslende, med såvel kæder som opvask:

På mit hoetværelse på slottet stillede jeg mig foran det runde spejl ved midnat og sagde hendes navn tre gange. Jeg var kommet for at være den, der lyttede, og også den, der gav min krop. Jeg ville gerne være den nye mur, hvor hun kunne lægge sig og ånde stille og raspende som et dyr. Men der skete ikke noget. Der skete virkelig ingenting, jeg gik i seng, jeg hørte køkkenpersonalet rasle et par etager under. I vinduet var der stadig lidt lys over fjorden, en grøn vibrerende streg over horisonten som mørkets eyeliner.

Der var et diskret spøgelse med i *Dennis Gade Kofods* forrige roman "Genfærd", 2013, i opfølgeren *Nancy* mydrer de bornholmske fabelvæsener, der kaldes "de underjordiske", og som er en art nævenyttige nisser, helt frem på scenen og iscenesætter Bornholms undergang, mens 25-årige, dirrende realistiske Nancy forsøger at tage hånd om sin indtil nu meget lidt lynende skæbne. Herman Bang på klippeøen attackeret af vrede nisser! Sådan en har jeg heller ikke læst før.

Harald Voetmann er i decideret raptus, historisk-roman-raptus, hvilket ikke lyder som nogen særlig hip eller avanceret raptus, hvis det drejede sig om nogen andre end Voetmann (eller Maria Helleberg, der har været i historisk-roman-raptus de sidste 30 år – årets MH-roman, stikkende empatisk som vanligt, var *Thomasine frihed*, om pioner-frigjorte Thomasine Gyllenbourg). I 2015 kom kritiker-lovpriste *Alt under månen*, der cirkledes om Tycho Brahe. *Syner og fristelser* skifter renæssancen ud med middelalderen og en autentisk munk, Othlo af St. Emmeran, der på sit plagsomme sygeleje hallucinerer om en mere Voetmansk end Dantesk rejse til himmel og helvede, komplet med flyvende kønsdele. Det er en mindre kompleks og forfinet roman end "Alt under månen", med et klart improviseret præg, på samme tid indlevet og udknaldet, som om forfatteren uhjælpeligt er i den munke-hjernes vold, men heldigvis har medbragt sin notesbog.

Der synes så også at være en øvre grænse, oppe omkring de 350 sider, for hvor tyk en smal prosabog kan være, før den ikke længere er smal forklædt som u-smal, men er helt umuligt super-smal. Den grænse overskrider *Bo Reinholdts* 415 sider lange roman *Almester*, der til forskel fra de ovenfor nævnte forklædte smalheder kun fik en enkelt anmeldelse (af mig, LB, i *Weekendavisen*), selvom den er et absolut hovedværk. Som til en begyndelse ligner en helt traditionel, historisk roman om renæssance-billedskæreren Claus Berg, mesteren bag altertavlen i Odense Domkirke, som vi ved næsten ingenting om, men stille og roligt fabuleres længere og længere ud, indtil

Leonardo da Vinci pludselig ankommer i en helikopter og flyver Berg ud til et møde med fanden selv, for så er der ingen vej tilbage fra den store, illuminerende skruptossethed.

En håndfuld ældre, respekterede, i hjertet smalle prosa-mestre markerede sig autoritativt i 2015. I *Henning Mortensens Kvinden i korshæren* forelsker skæve eksistenser sig finurligt og dramatisk, i *Jens Smærup Sørensens Feriebørn* trevler et broget liv sig selv op melankolsk og udspekuleret, i *Dorrit Willumsens Nær og fjern*, der fortjent blev et nyt, for yngre generationer øjenåbnende gennembrud, farer personerne rundt om sig selv og hinanden distræt og hysterisk (og stilistisk luksuriøst). Tre gange senior-suverænit.

Nå ja, lige så gamle *Preben Major Sørensen* er mere skamløst og løbsagtigt idiosynkratisk end nogensinde i tekst-samlingen *Forløbelsers*, der meget passende udkom på neo-punk-pladeselskabet Escho – han bliver aldrig prosaisk respektabel.

Skuffelser og rester og salig Rif

Nogle forfattere skuffede efter forventning, for eksempel Ib Michael, Jan Sonnergaard og desværre også Kirsten Hammann, som jeg sådan havde håbet ikke ville skuffe igen. Andre forfattere, og det er hver gang genuint smerteligt, skuffede mod forventning, for eksempel Niels Frank, Kamilla Hega Holst og Jakob Skyggebjerg, og jeg blev sgu også lidt skuffet over *Ida Jessens En ny tid*, dens stille, eksistentielle vemod bliver så forbandet pæn.

Årets vigtigste litterære begivenhed var ikke en bog, men et dødsfald, nemlig *Klaus Rifbjergs*. Det altoverskyggende, vildt lysende og ondt skulende fyrtårn forlod denne verden 4. april, fem dage før hans seneste bog, novellesamlingen *Besat* udkom. Seneste, ikke sidste, for Gyldendals pengeskab bugner af antagne, uudgivne manuskripter; helt ind i næste årti vil Rifbjerg forblive en af vores flitigste forfattere – og stærkeste (og husk også, at han skrev et af det 20. Århundredes vigtigste langdigte, *Camouflage*). Overalt i "Besat" er der tæt hvirlende spor af løvens klo, mens selvfølgelig citerer jeg en opvågnings-scene, det var han altid så fremragende til, at vågne med skriften:

”Det havde været lyst længe, og han var vågnet tidligt. I kanten af mørklægningsgardinet afsatte lyset udenfor en hvid kant forned og langs de to sider. Måske var det slid eller i hvert fald sjusk, for hvis lyset kunne komme ind, måtte det også kunne komme ud. På den anden side var der måske noget særligt ved dagslys. Det var i hvert fald stærkere end den femtenwattspære, der dinglede i en snor over dobbeltsengen.”

Godnat, ubændige konge!

Mervi Kantokorpi

LITTERATUREN TAR STÄLLNING OCH VÄCKER DISKUSSION

Den finska litteraturen 2015

Året 2015 började med en sorgnyhet för den finska litteraturen: förläggaren Silja Hiidenheimo (1961–2015) avled den 1 januari i en snabbt framskridande sjukdom. Den moderna litteraturen miste sin viktigaste barnmorska och gudmor. Hiidenheimo hann utföra ett stort verk genom att arbeta på olika förlag från och med 1980-talet. Omvälvande med avseende på 2000-talets litteratur var förlaget Teos som grundades på hennes initiativ 2003. Detta förlag lyfte på kort tid den finska skönlitteraturen, både poesi och prosa, till en ny nivå med Hiidenheimo som första namn. Silja, som var känd som ”Hiidenheimo med de små upplagorna”, åtnjöt ett stort förtroende i bokvärlden. Hon var en person som ständigt sökte nytt och hade idéer och inte kommer att glömmas av någon som har följt med hur den finska litteraturen har stigit fram.

Om bara Hiidenheimo hade fått uppleva sitt förlags nya stjärna *Laura Lindstedts* genombrott hösten 2015. För ett genombrott var romanen *Oneirons* popularitet med dess färgrika diskussioner faktiskt. Romanen fick ett utomordentligt mottagande, och tog som väntat hem Finlandia-priset. Försäljningen av boken uppgick under det första året till 50 000 exemplar, översättningsrätten såldes genast till alla nordiska länder, Frankrike, Italien och till den engelskspråkiga världen, dvs. de s.k. World English-rättigheterna. "Oneiron" är Laura Lindstedts andra roman. Författarinnan är också känd som grundande medlem i Mahdollisen Kirjallisuuden Seura (Sällskapet för Möjlig Litteratur). Detta sällskap vill ärelystet främja skrivande av konstnärlig prosa. Dess medlemmar är författare och forskare av den yngre generationen.

Lindstedt själv slutför som bäst en franskspråkig avhandling om Nathalie Sarrautes produktion. Den segrande "Oneiron" skrev hon på i åtta år och det ser man. Romanens digra nät av berättelser koncentreras på ett vitt tillstånd efter döden, romanens underrubrik är "Fantasi om sekunderna efter döden". "Oneiron" understryker alltså fiktionen och är egentligen en hedersbetygelse till litteraturens bildmässiga kraft, som kan tränga in till ställen där ingen egentligen har varit för att berätta. I själva verket kan den sägenvärld som påträffas i det vita tillståndet tolkas som en analogi till den text som tar form på pappret.

Totalt sju kvinnor från olika kulturer övergår efter döden till det vita tillståndet, en efter annan. Deras fysiska behov upphör efter hand, tills bara känslornas och minnenas landskap återstår, alla sägner och livet som en berättelse. Fiktionens tillstånd blir alltså kvar och dess kärna, alltså orden. En central del i romanen har amerikansk-judiska performanceartisten Shlomith, som har svält sig till döds vid sin sista performance på Brooklyns Jewish Museum. Bakom romanen ligger ett väldigt arbete med olika kulturer och språk. Texten innehåller citat från många olika språk allt från hebreiska till holländska och från ryska till wolof-språket. En del av texterna är som små essäer eller artiklar eller föreläsningar, t.ex. den långa föreläsningen "Juutalaisuus ja anoreksia" (Judendom och anorexi). Boken slutar med fiktiva tidningsartiklar, som beskriver hur kvinnornas död går till. Romanens berättare intar en mycket intressant position. Berättarens status med offentlig makt verkar stödja kvinnornas världar och samfundet efter döden, men med smått ironiska och ibland öppet komiska tonfall. Lindstedt lyckas just tack vare berättaren och berättelsen hålla romanens text klar och tydlig. Den är inte svår att läsa, utan kommer tvärtom mycket nära läsaren, men kräver tolkning.

Debatten kring "Oneiron" var exceptionell åtminstone för Finland. Författaren höll ett exceptionellt politiskt anförande vid festen för Finlandia-priset. Hon skällde med klara ord ut den sittande regeringens nedskärningspolitik, i synnerhet de besparingar som riktas mot utbildningen. Lindstedt betonade att det finländska samhället bygger på ett resultatinriktat stöd till kultur och utbildning. Lindstedt fick beröm, men också kritik för att hon använde sin mediatid till annat än att tala om litteratur. I Finland har man inte haft någon sådan debatt sedan författarnas starka politiska argumentering under 1800-talets nationella projekt. En ständigt debatterande författare av fransk typ är främmande hos oss. Sofi Oksanen har ju blivit klandrad för alltför skarpa åsikter, och särskilt för att ha framfört dem offentligt.

En annan diskussion, som "Oneiron" ledde till var frågan om kulturell egendom eller stöld (cultural appropriation): är det oproblematiskt och rätt att en vit finsk författare i sin roman beskriver kvinnor från andra kulturer och t.ex. en ätstörning som har att göra med judendomen. Rasifiering och förstärkta kulturella och rasliga stereotyper och klassificeringar är ett centralt område

inom kulturforskningen, men inom den finska konstdebatten har det just inte funnits tidigare. Motsvarande diskussion har t.ex. i Sverige förts inspirerad av Jonas Hassen Khemiris romaner. Den alljämt pågående debatten delar intressant nog litteraturfältet och har nu utvidgats också till andra konstområden. På detta sätt fyller litteraturen en av sina uppgifter bättre än bra då den får till stånd nya debatter. Någoting om konstdiskussionernas nivå berättar det att debatten om Lindstedts roman och dess värde och betydelse som förnyare av prosan inte just har fått någon omfattning att tala om. Debatten gäller tydligen ämnen, om vilka var och en kan säga sin åsikt utan att ha läst boken!

I romanerna av den yngsta generationen av författare, den som är född på 1980-talet, finns flera glädjande nykomlingar. *Ida Raumas* andra roman *Seksistä ja matematikasta* (Om sex och matematik) är en exceptionellt fin tidskildring, vars berättelse förenar globala och personliga kriser till en stilfull livsbild för den nutida ungdomen. I centrum står den unga begåvade matematikern Eerika, som blir tvungen att i sitt eget liv kombinera matematikens fullständiga skönhet med sin egen nyckfulla kropps mänskligt ofullkomliga relationer. Med i berättelsen knyts också vänner, familjer och släkt, den sociala kontext som tar andel i att bygga upp det som kallas subjektet jag. Romanen är ett fint exempel på hur sådana nätverk uppstår, och alla dess personer förblir komplexa från början till slut. Läsaren får möta sina egna definitioner, då romanens utvecklingsstörda och transsexuella gestalter fungerar utan epitet: begreppet normal människa går om intet och romanens humana etos förverkligas på alla plan.

Saara Turunen, dramatiker och regissör, och hennes första bok *Rakkauden hirviö* (Kärleksmonstret) fick årets *Helsingin Sanomat*-litteraturpris för bästa debutroman, också den är en utvecklingsroman dvs. från barndomshemmet via studier ut i världen. Romanens egenart ligger i Turunens uttryckssätt, som avspeglas i utmärkta detaljer och svart humor. Författaren skildrar storartat olika slag av livsstilar och människor som om hon skulle genomleva dem: landsbor,

stadsbor, konstnärer och låtsaskonstnärer, män och kvinnor blir alla omtalade färgrikt och igenkännbart. Huvudpersonen är en flykting till sin människotyp, en ung kvinna som blir frustrerad och ger sig ut i världen alltid när livet börjar vara i ordning. Särskilt när hon möter kärleken rusar hon iväg åt motsatt håll, det har gett boken dess namn. I bakgrunden finns hennes religiösa mor, som har betonat "vanlighetens" betydelse som en som en människas normala tillstånd. Dottern försöker – trots sina konstnärliga gåvor – anpassa sig till modellen som en ödmjuk utträttare, och misslyckas till all lycka med det.

En säregen debutroman är också *Katja Raunios Käy kaikki toteen* (Allt blir sant). Den visar, att litteraturen på en gång kan vara full av skratt och allvarlig filosofi. En studentska som heter Silver rör sig i universitetets kafé med sina vänner, som studerar filosofi, och upplever som verkligt det av Guy Debord visionerade systemet, där hela människolivet och samhället har blivit bilder. Berättelsen om Silver är en utomstående Berättares människoexperiment, som undersöker om det bakom Debords bilder finns någonting, exempelvis kärlek. I romanen finns fina episoder, där den unga författarens talspråk strålar igenom.

Den historiska romanen verkar i detta nu att gärna skildra faktiska historiska personer med fiktiva medel. Dessa romaner har en stark dokumentation bakom sig, ofta är rentav källorna med. *Heidi Köngäs* har gjort ett vidlyftigt forskningsarbete om Hertta Kuusinen och hennes roman *Hertta* är ett förträffligt exempel på politisk historia upplivad genom fiktiva medel. Denna dotter till Otto Ville Kuusinen var en aktiv politisk aktör inom kommunistiska partiet, som på 1930-talet satt fem år i fängelse för landsförräderi och efter kriget var riksdagsledamot 1945–1972. Ändå är "Hertta" framförallt en kärlekshistoria, som är koncentrerad till förhållandet mellan titelpersonen och hennes man Yrjö Leino. Skildringen av relationen mellan de två kommunisterna innehåller passion, bedrägeri och vansinnig partitrohet. Köngäs tar ett fast grepp om den då t.o.m. som inrikesminister verksamma Yrjö Leinos omstridda gestalt och beskriver honom i romanen som en dubbelagent, som inför kriget angav andra medlemmar av det kommunistiska partiet. Hertta Kuusinen's fanatiska relation till Sovjetunionen och ideologin är som ett kärleksförhållande också det: på order av partiet lämnar hon i Sovjet sitt enda barn, sonen Yrjö – liksom som en pant för sin trohet, och förlorar honom. Den till stilen en slutförd roman är en skildring av den tragiska korsningen mellan politiskt och privat liv hos den ledande finska kvinnliga politikern på sin tid.

Historiska romaner som är centrerade till tidens anda och det mytiska förgångna är den andra trenden inom genren. God mentalitetshistoria skrivs av *Tiina Laitila Kälvemark* i romanen *Karhulahti* (Björnviken). Laitila Kälvemark är redaktör vid Sveriges Radios finskspråkiga Sisoradio. Den första romanen utspelas i hennes hembygd Norra Österbotten och är en skildring av bördan av ingrott hat och tystnad. Vi finns på ett sätt i den allra djupaste

kärnan av finskheten. I romanen lever man turvis på 2000-talet och i det historiska förgångna, men hela tiden stiger samma teman fram: familjens interna förskjutning, människopimsning, stumhet och förtryck. Laitila Kälvemark för också in en annan syn i det nordliga landskapet, en kvinna från Ingermanland. Av detta utvecklas en fint beskriven spänning genom kulturskillnad, men också ett dramatiskt överkulturellt gemensamt tema, som ansluter sig till moderskapet, dvs. kvinnornas liv. Vytekniken och den splittrade tidsstrukturen fungerar synnerligen väl och trots det tunga ämnet är Laitila Kälvemarks roman en av årets finaste böcker.

Jämsides med de tragiska temana skall humorn och speciellt de av den svarta humorn färglagda historierna lyftas fram. Mästaren på allvarlig och glättig nutidsprosa är alljämt *Kari Hotakainen* och hans nyaste roman *Henkireikä* (Andningshållet) bygger igen på att han behandlar ett allvarligt tema med komiska medel. Huvudpersonen i romanen är en kriminalöverkommissarie som för en monolog som jagperson. Han är en ensam man, som är djupt engagerad i sitt arbete och som ägnar sig åt körsång. I samma kör sjunger Suntio (klockaren) och Parturikampaaja (Barberfrisörskan), genom vilka kommissarien hamnar i en brottshärva. Berättarjaget är en komisk figur, som starkt identifierar sig med brottslingen, med den vanliga lilla människan och dennes erfarenheter. Berättelsens ton är i detta avseende rentav dostojevskisk. Han intresserar sig för anatomin hos ett brott som har gjorts av en vanlig människa. Vad händer före dråpet, innan romanens lägre tjänsteinnehavare tappar besinningen? Ett andningshål i romanen är att sjunga tillsammans, ett annat prat människor emellan, dvs. Hotakainen är på nytt vid sina teman: att tala, att dela och samhörighet är nycklar till att klara sig också i denna roman.

En annan roman som också leker med en allvarlig sak är *Miina Supinens Mantelima* (Mandellandet) vars genre ligger nära realfantasi. Supinen har tidigare skrivit romaner och kortprosa med ton av grotesk och surrea-

lism. Centralt i den nya romanen är ett jultemaland byggt mitt på en åker, en så kallad inre nöjespark, där man skall både köpa och trivas. Supinen skummar ur allegorin jullandet skickligt fram en bild av nuets värld: det rödkindade jultemat är framförallt en erotisk vuxenunderhållning med strippande tomteflickor. Romanens huvudperson är en husmor i 40-årsåldern som gör snuttjobb på kulturområdet, som på grund av brist på pengar blir tvungen att skruva ner sina konstnärliga ambitioner. Hon börjar producera en erotisk show för Mandellandet. Fantasielementet i romanens vardag utvecklas så småningom, då det ur julparadisets underjordiska tunnlar börjar komma fram farliga mekaniska tomtar och Antipukki (Antitomtten). Supinen använder sig skickligt av klichéer från vardagens verklighet då hon bryter enspåriga tankemodeller. Underjordiska onda krafter är ett större hot mot julens renhet än sex och erotik.

En annan utmärkt roman som bygger på fantasielement är *Juhani Känkärens Luppa och Tattis*. Känkänen är en säregen berättare, som tyvärr inte har nått den stora publiken, trots att hans romaner och barnböcker skulle ha alla möjligheter till det. Känkänen arbetar som grafiker och illustratör. Hans debutroman "Toivon mukaan" (Som man hoppas) fick *Helsingin Sanomat*-priset 2005. Efter det har han skrivit tre romaner, som kritikerna hopplöst har försökt definiera som svarta komedier, allvarligt skratt, bitande satir och t.o.m. som magisk realism.

Det verkar som om vi i Finland ännu inte har märkt, att speciellt genrehybrider på det komiska området lätt blir bortglömda, för den basrealistiska allvarliga berättelsen är alltjämt för mycket dominerande. "Luppa och Tattis" är på sätt och vis lätta att identifiera, för att deras huvudpersoner har djurgestalt, dvs. Luppa är en hund, och Tattis ett svin. På detta sätt förnyar Känkänen den sedan antiken kända djurfabeln. Stilmässigt är hans djurberättelser ett slags blandning mellan naivism och fantasi, ty även om romanen skildrar den nutida människans värld och arbetslivets hårdhet, så är dess etos mycket humant och människovänligt. Känkänen har i sina romaner också tidigare kritiserat arbetslivet som är fattigdomsframkallande.

Det har i hans romaner paradoxalt nog varit frihetens svåraste hinder, ty människosläktet tycker egentligen om att agera, tänka och hitta på. De strukturer som kallas arbetslivet får också de mest ivriga att stelna. I den nya romanen är det särskilt de s.k. otypiska jobbarna – som t.ex. författarna – som råkar illa ut. Förlagsbranchens kris har för författarna inneburit något katastrofalt och detta ger romanen en skildring som verkar realistisk när den berättas av en gris och en fasan. Också olika franchiseföretags förtryckande handlingsmetoder blir lysande beskrivna. Som sammanfattning kan det sägas att den roliga historien berättar om vänskap och människans förmåga att förändras. I en fabel ingår alltid också lärdom och här är den: det goda segrar, till slut.

Poesi

I diktningen syns för närvarande de starka debutantåren i början av 2000-talet, medan de på 1970–80-talen födda poeterna redan har publicerat några verk. Genren är alltså jämt i unga händer, men jag finner det dock vara verkligt bekymmersamt, att det på de senaste åren inte har kommit mer än ett par debutsamlingar per år, och att också dessa har utgivits på små förlag. De stora förlagen har praktiskt taget upphört att ge ut debutdiktsamlingar.

Saila Susiluotos sjunde diktsamling *Ariadne* är på sätt och vis dubbel. Jämte det tryckta verket kom också en digital systerversion "Antikythera", i en interaktiv nätbok, som bl.a. innehåller animation och interaktion. Susiluotos dikter, som tematiskt ansluter sig till "Ariadne"s värld, innehåller bokstaven i som består av musik, animering och spelliknande element som fungerar på en I pad – tabletdator. "Ariadne" är jämfört med Susiluotos ofta sägenaktiga diktverk betydligt mera olinjär och krävande för läsaren. Men det är på denna poets sätt en helhet som är en väldigt skickligt uppbyggd helhet, som hennes ljudmässiga skönhet och melodi igen bygger upp den fragmentariska formens långa båge. En av grundtexterna är den antika myten om flickan Ariadne, som med hjälp av ett garnnystan hittar lösningen till labyrintens gåta. Susiluotos diktvärld är feministisk till sin anda, men åter i senmodern anda, som undviker definitioner. Temana rör sig i de stora bildernas ström, där de viktigaste är solen eller perpetuum mobile och en cirkulerande maskin, samt en labyrint, som sluter sig och släpper loss. Dikterna rör sig fritt mellan det privata och det offentliga och återvänder gång på gång till idén om Ariadnes tråd, som inte är sammanhängande och hel, utan rispad och avbruten: den som söker väg i labyrinten måste lära sig att "utgången är märkt med halva streck". Livstråden följer nämligen aldrig en helgjuten cirkel.

En annan poesibok som är tätt centrerad till temat kvinnlighet är *Katariina Vuorinens Uudenvuodenlaki* (Nyårslagen). Med den fjärde samlingen slingrar sig Vuorinens personliga, mycket expressiva och långa strofer kring ett personligt tema: relationen mellan mor och dotter går genom hela boken, som rör

sig genom olika tider. Dikterna skär illa genom familjehistorien, där kärleken mellan modern och sonen överskuggar de nära relationerna, då dottern liksom saknar egenskaper, är tömd på betydelse. Dotterns tillväxt förbi moderns död en fin, till livet uppmuntrande tematisk stegring: ”häriifrån framåt låter jag bli att döda /morgon i mitt hjärta”.

Harry Salmenniemi har koncentrerat sig på diktspråket och definieras ofta som en experimentell poet. I sitt femte poesiverk *Pimeän lehdet* (Det mörkas löv) skriver han text som strömmar som en prosadikt, som verkar vara versformig, men som läst verkar splittrad, för de strömmande meningarna ansluter sig inte till varandra, åtminstone inte i början. Dikternas ’jag’ verkar denna gång dock att bygga upp ett slags centrum, från vilket iakttagelser, känslor och minnen samlas till en tidsmässig fortsättning. Än en gång är upprepning Salmenniemis genomgående diktmetod, och småningom börjar meningarnas nya parallelliteter i olika textsammanhang att ge ifrån sig betydelser. Jaget talar liksom i ett slutet utrymme, bakom ett stängt fönster och går igenom sina nära relationer från barndomen till ett besvärligt parförhållande. Främmandegörandet och ensamheten ger melankoliska tongångar: barndomens erfarenheter verkar vara de enda autentiska upplevelserna. Men den dystra monologen frigörs efter hand och en annan människas ansikte börjar ta gestalt. Diktboken slutar – som i filosofen Emmanuel Levinas anda – med den andra människans identifiering och erkännande.

Det s.k. posthumanistiska tänkandet har redan i årtal synts i synnerhet inom poesin: människan och den mänskliga erfarenheten är inte dikternas enda centrum, och den antropocentriska utgångspunkten bestrids på många vis. Den zoopoetiska aspekten kallas det när ett djurs blick höjs till centrum för innebörderna. *Marianna Kurtos* femte poesibok *Rottakuningas* (Råttkungen) gör detta aspektbyte skickligt och roande. Dikterna sammanställer råttans och människans roller som segrare i evolutionen: just de har klarat sig i kampen mellan arterna, röjt sig väg genom betong och plast. Den av råttorna spridda digerdöden minskade ordentligt på Europas befolkning, men också kaninpesten i Australien som s.k. biologiskt bekämpningsmedel dödade kaninerna där nästan hundraprocentigt. Dikterna håller sina teman i rörelse genom att byta register från tid och världsdel till annan. På samma sätt växlar också djurarterna från människa till medusa och från råttor till polyper. Kurtto predikar inte om människans ondska, utan skriver med ironiska jämförelser om vad *Homo sapiens* åstadkommit i det skapade. I dikten "Tyssestrengene" är centrum ett norskt förstört vattenfall, som får rösten av en man som blivit besviken i kärlek: ”om kärleken saknar glöd, /så är det inte alls kärlek, 647 meter/ det minsta man kan begära”.

Översättning från finska:
Dag Lindberg

GUSTAF WIDÉN

RAPPORTER FRÅN ETT GRÄNSLAND

Finlandssvensk litteratur 2015

Den modernistiska poesin brukar ses som själva sinnebilden för finlandssvensk litteratur. Och klart är att pionjörerna Edith Södergran, Gunnar Björling och Elmer Diktonius stod för en förbluffande insats, ett nydanande konstnärligt kraftprov som fortfarande inspirerar. Deras inverkan kan spåras överallt där dikt skrivs på svenska.

Men till det specifikt finlandssvenska måste man också räkna den essäistiska traditionen, som inte har någon egentlig motsvarighet på andra håll inom det svenska språkområdet. Där påträffar man visserligen suveräna solitärer som Frans G. Bengtsson, ytterst läsvärd mer än sex decennier efter sin död, och hans sentide lärjunge Fredrik Sjöberg. För att inte tala om mediernas gunstling Horace Engdahl. Men i Svenskfinland bjuder praktiskt taget varje bokår på någon essäistisk höjdpunkt. Det går en klar – maskulint dominerad – linje från klassiska gestalter som Yrjö Hirn, Hans Ruin, Alma Söderhjelm, Bengt von Törne och Lorenz von Numers fram till dagens företrädare för denna fritt böljande konstform.

Utgivningen 2015 är ett gott exempel på den tesen. Genrens verkliga mästare *Johannes Salminen* avled, 89 år gammal. Hans minne hyllades genom ett rikt urval, *Från Bysans till Bush*, där nya läsare kan njuta av hans lärdom och spiritualitet. Salminen älskade att, på ett ibland chockerande sätt, dra paralleller mellan det historiska skedet och nuets värld.

Detsamma gäller för *Mikael Enckell*, som i en lång rad egensinniga böcker reflekterat kring judendom, psykoanalys, film och poesi med Björling som den ständiga samtalspartnern. I *Okändhetens följeslagare* skriver han om ”frågan som drivkraft och mysteriet som färdmål”. Han

väjer för de givna sanningarna och öppnar sig i stället för gåtan, paradoxen som gör den judiska livsuppfattningen så lockande, hur tragisk verkligheten än kan te sig. Mikael Enckell bor i ordet, han berättar om litterära upplevelser som i grunden förändrat hans liv med Marcel Proust och Franz Kafka som vägvisare. Hans texter slingrar sig fram i meningar som aldrig är riktigt förutsägbara; där finns ett stimulerande motstånd.

På ett om man så vill mera samhällstillvänt plan rör sig *Nils Erik Forsgård* i *Dagarnas skum*, ett ambitiöst försök att teckna rörelser i Europa åren 2014-2015. Han spanar in skeendet på hela kontinenten och serverar snapshots ur debatt och kulturtradition. Men inte ens denne nyfikne betraktare kunde förutspå den turbulens som drabbade vår kontinent sommaren 2016. Hur ser EU ut efter Brexit? Hur hantera Turkiet med en ledare som har obehagliga likheter med en diktator? En uppföljning av Forsgårds odysseé ter sig självklar.

Till dem som försöker fånga nuet hör också *Merete Mazzarella*, som till raden av självbiografiska volymer – en blandning av essä och dagbok – lägger *Solkattens år*. Det år som föregår hennes 70-årsdag ger den yttre ramen. Personligt – ibland på gränsen till det alltför privata – blandas med kloka reflektioner kring flyktingkris och vårt behov av etiska regler i populismens tidevarv.

En renodlad memoar med essäistiska förtecken är teatermannen *Bengt Ahlfors Medan jag ännu minns*, där texterna formas till sju brev med barnbarnen som adressater. Det är en oerhört välskriven bok, helt rättvist belönad med det statusfyllda Tollanderska priset, där den 75-åriga Ahlfors ser tillbaka på händelser och människor som format honom. Samtidigt placeras det självbiografiska in i ett större nationellt sammanhang och en stor del av Finlands 1900-talshistoria passerar revy.

I Ahlfors produktion finns även en annan självbiografisk pärla, cineastens credo "På bio" (2008). Ett liknande anslag har *Jerker A. Eriksson*, tidigare *NT:s* finländske redaktör, legendarisk kritiker och chef för den finländska filmgranskningen, i volymen *Flammande vildmark*. Essäerna koncentrerar sig på amerikansk film med John Ford som en favorit. Men Eriksson bekänner dessutom på ett allmänt plan sin kärlek till de levande bilderna och gör en nostalgisk resa tillbaka till ungdomsårens kvartersbiografer i Helsingfors. Det är en värld av stämningar och dofter som aldrig kommer tillbaka, hur mycket man som filmälskare än kan glädja sig åt digitaliseringens under. Det är en ynnest att i dagens snuttifierade brus möta en så smittande och i bästa mening lärorik hyllning av filmen som livsform.

Essäistisk är också utgångspunkten hos historikern *Rainer Knapas*, som i *Landet som var* gör ett imponerande svep över Karelens förflutna och ett kulturarv som genomströmmar så mycket av finländsk kultur. Och som också märks när Nobelpristagaren Harry Martinson diktar om rymdskeppet Aniaras

hopplösa färd och i eposets sjuttioandra sång minns ”det susande Karelen”, ett jordiskt paradiset. Knapas är en lysande skildrare av detta gränsland, så fyllt av myter, fantasi, drömmar, poesi, krig och tragik. Men varifrån har Karelen fått sitt namn? Ingen vet.

Hela denna gränslandsproblematik, så central både i den finlandssvenska och finska litteraturen, får sin givna avspeglning i årets romaner. *Mikaela Strömberg* skriver i *Sophie* om en viljestark kvinna, Sophie von Behse, upp vuxen i S:t Petersburgs överklass nära tsarens hov för att så sluta sina dagar som värdinna på en herrgård i östra Nyland, nära Lovisa. Det är en historisk roman som utan att fastna i detaljer ger fina interiörer från ett 1800-tal som plötsligt står oss nära.

Det historiska betonas med samma styrka i *Marianne Backléns* stort upplagda släktroman *Jag gungar i högsta grenen*, där titeln hämtats ur Gabriel Linséns på sin tid oerhört populära sång med text av Zacharias Topelius. Fyra generationer inom en familj kommer till tals med förgreningar till olika kulturkretsar. Även här är S:t Petersburg en viktig anhalt och som kontrast förs man till fattiga emigrantkretsar i Helsingfors efter ryska revolutionen. Det är en multikulturell värld långt innan det begreppet fötts. Som en sorts huvudperson i det myllrande persongalleriet kan man se litteraturvetaren Ruth Hedvall (1886–1944), i dag praktiskt taget bortglömd men på sin tid en respekterad kritiker och författare till standardverket ”Finlands svenska litteratur” (1917). I hennes närhet skimtar en rad av tidens litterära förgrundsgestalter: Björling, Hagar Olsson, Jarl Hemmer.

Romanen spretar vilt åt olika håll, med utvecklingar till och med till Vietnamkriget USA. Men den stora behållningen ger Backléns värme inför sina aktörer, som i en fantastisk slutscen rör sig över dödens flod. Romanen fick ett ganska avmätt mottagande, något som jag efter förnyad läsning finner djupt orättvist.

Mera begränsat, rent geografiskt sett, är perspektivet i *Sabine Forsbloms* *Maskros gudens barn*, en uppföljare till hennes debutsuccé ”Maskros guden”

(2004). Med småstaden Borgå som arena skildras 1970-talet ur en arbetarfamiljs synvinkel. Det är en fartfylld text, där ljus och mörker oavbrutet växlar, medan de språkliga uttrycken ofta får en dialektal vändning. Forsblom har en föregångare i V.V. Järners klassiska Borgåroman ”Torget” (1956) och hon förvaltar det arvet med absolut litterärt gehör. Därtill bjuder texten på en genuin humor, utan att tränga undan allvaret. Det är inga överord om man utnämner ”Maskros gudens barn” till en av det tidiga 2000-talets bästa finlandssvenska romaner!

En stor läsekrets fick *Kaj Korkea-ahos Onda boken*, som utspelar sig i akademisk Åbomiljö med många fint fångade interiörer

ur studielivet. Boken har drag av thriller och driver ganska framgångsrikt med vissa fenomen i den finlandssvenska kulturfär som ofta brukar kallas ”ank-damm”. En universitetslektor i litteratur konfronteras med en elevs besatthet inför den mytiske diktaren Leander Granlund. Ond bråd död möter hängiven kärlek i berättelsen, som onekligen är medryckande och rolig med vissa små blinkningar till bokstavsverkligheten: till dem som behandlas respektlöst hör den debattglada litteraturprofessorn Ebba Witt-Brattström. Men – och det är inte så ovanligt i ung finlandssvensk prosa – språket har klara svagheter. Att ett så ambitiöst romanbygge vanpryds av konstig meningsbyggnad och direkta språkfel är förvånande.

Det behöver man däremot inte oro sig för vid läsningen av *Nalle Valtialas Uttis tur*. Denne litteräre mångkampare – romanförfattare, essäist, reseskildrare – är som bäst när han återvänder till barndomens landskap. Det tidiga 50-talets Helsingfors – med OS 1952 som höjdpunkt – lever upp i en gnistrande story med den försigkomna flickan Utti som orosmomentet i en också annars färgsprakande familj. Visst är det hela lite ytligt, men väldigt underhållande att läsa.

Fjärran från begreppet yta rör sig *Carina Karlsson*, etablerad poet som romandebuterar med *Mirakelvattnet*, i alla avseenden en djuplodande berättelse som ger begreppet folklivsskildring ny innebörd. Här svävar Selma

Lagerlöfs ande över texten; det är nära till sagor i isländsk tappning eller norrmannen Roy Jacobsens avskalade prosa. Kring en torparkvinna i det slutande 1800-talets Sund, författarens åländska hemkommun, vävs en tät text. Johanna Andersdotter bärs av drömmar men möter ständigt en hård verklighet. Som ung piga blir hon åskådare till en liten flickas död på Kyrksundets is; det präglar henne för evigt och många i socknen tror att hon är en mördare. Genom hela livet bär hon en bitterhet, som gör henne socialt omöjlig även om hon blir värdinna på en stor gård: "En spricka löper igenom henne. Den helnar inte, hur många gånger hon än korsar den". Prosan är poetisk, i samklang med de sjunkna kyrkklockor som ger sundet röst. Skickligt porträtterar Karlsson en kvinna som kämpar för att vara sig själv, som vägrar att anpassa sig till knänsatta regler.

Det gäller i viss mån också för barnpsykologen Robin i *Johanna Holmströms Hush Baby*, som börjar lovande men urartar i värsta sortens splash-thriller. Holmström är ett stort prosalöfte, som firade triumfer i "Camera Obscura" (2009), men den här gången har hon lockats ut på is som inte bär.

Då är det i stället en lisa att återknyta bekantskapen med den förnämliga novellisten *Johan Bargum*. Ett halvsekel efter debuten utkommer urvalet *Noveller*, där man ännu en gång imponeras av den språkliga precisionen hos denne minimalist. Han gör sig aldrig till utan låter en grundläggande melankoli breda ut sig över sidorna, antingen det handlar om människor eller djur. Och en befriande absurd humor glimtar till mitt i allvaret.

Glädjande är det också att notera en debuterande novellist med skärpa i formuleringarna. *Ann-Sofi Carlssons Jag undrar hur det känns att falla fritt* gör psykologiska snitt i verklighetens yta, där inte minst barnets skyddslöshet gestaltas med stor insikt. I korta effektiva meningar visar Carlsson hur små sprickor i vardagen kan vidgas till existentiella hotbilder.

Hur står det då till med den finlandssvenska paradgrenen, lyriken? Ganska bra, även om 2015 inte medförde himlastormande aha-upplevelser. Som stolta furor i landskapet står de gamla poeterna, som hela tiden finner nya uttryck för sin glädje och vånda. Flera av dem debuterade redan på 1950-talet och har i bok efter bok arbetat sig fram mot allt större exakthet. *Gösta Ågren* får allt starkare drag av profet. *Dikter utan land* hamrar in sina ord, gåtfulla, motsatsfyllda men med en sällsam renhet i uttrycket. Filosofen Ralph Waldo Emerson blir en samtalspartner när existensens grundfrågor berörs.

Om Ågren inte väjer för stora gester – hans dikter är symfoniska, hur korta de än kan vara – är *Kurt Högnäs* närmast impressionist. Samlingen *Refug* är en vis människas sammanfattning av vad livet gav, på gott och ont. I de eleganta skisserna blir rytmen dansartat lätt:

Vägen gick upp,
 träden blev allt luftigare,
 med bergväggarna på alla sidor.
 Jag gick och småsjöng,
 svalde lite sky,
 var nästan
 fågel

Och samma tonfall finns hos *Wava Stürmer* i samlingen *Ur*, som rentav vågar sig på att hylla glädjen mitt i tillvarons mörker. ”Om glöden/ om den vita askan,/ som så länge bevarat sin hetta./ om det blåa havet./ den plötsliga synen/ av vatten. / Om detta.”

Hos *Claes Andersson* i samlingen *En morgon vid havet. Inandning, utandning* beskrivs något som nästan kunde kallas ett lyckligt åldrande. På ett närmast unikt sätt förenar denne märklige poet – en gång i världen kulturminister i Finlands regering – samhälleligt och personligt.

Yngre, men uråldrig, är *Martin Enckell*, som i *För den avgrund som är vår moder* fortsätter sin existentiella forskning i upprepningarnas och den mässande rytms tecken. Mycket kretsar kring död och kaos, men också kring den frid som för ett ögonblick kan anas när diktaren rör sig i ett tidlöst skärgårdslandskap.

Koordinaterna för *Metha Skogs* rörelser i *Från vilken höjd faller mörkret* är svårare att ange. Hon skriver långa, visuellt lockande dikter, som pendlar mellan emigrantens längtan och den bofastas dröm om uppbrott: ”Allt som förändras finns kvar i det att det var möjligt”.

Med en ny tids tilltal, men i grunden med samma budskap, etablerar sig *Martina Moliis-Mellberg* som poet i samlingen med den finurliga titeln *A*. Hon betraktar världen ur dykarens perspektiv och låter Cousteaus dykarklocka och hans dröm om att förvandlas till en haj ge den visionärt effektfulla ramen för inträdet på parnassen. ”A” är en genomarbetad bok, öppen i sin reflektion kring kärlekens frihet och tvång, språkligt säker och på något sätt självklar i sina formuleringar. Löfte är ett alltför svagt ord. Det skulle förvåna mig om inte Martina Moliis-Mellberg – som likt så många andra begåvningar upptäckts genom Svenska folkskolans vänners litterära tävlingar – låter tala om sig i framtiden.

Ibland kan det finnas en glättighet i hennes ord som för tanken till *Eva-Stina Byggmästar*, nu aktuell med *I tvillingarnas tecken*, där hon för en dialog med myterna kring Marilyn Monroe och Emily Dickinson. Det är passionerad dikt med omisskännligt personlig prägel:

Medan snön långsamt faller
över fjärlens dagbok

som ligger uppslagen
på ditt skrivbord,

sitter vi med brinnande hjärtan,
iklädda våra äppelknyckarbyxor,
i solens hölada!

Realism, naivism – eller både och?

Till det närmast socialrealistiska bekänner sig i varje fall *Henrik Jansson* i *Där jag står i det strömmande*, som följer diktarjaget i en konkret återgiven verklighet i hemstaden Åbo. Lite spänningslöst, onekligen, men samtidigt rörande i sin betoning av hur livet ter sig för en diktare som visserligen är etablerad men ändå väljer att röra sig ute i marginalen. Själva sättet att närma sig läsaren kan faktiskt ses som en lyrisk motsvarighet till Merete Mazzarellas fritt resonerande prosa.

Något av det bästa under litteraturåret 2015 sparar jag till sist. *Ulrika Nielsens* diktcollage *Undergången* blir med sitt sorgsna tonfall och sina överraskande bilder en sorts rekviem över vår tid och det hot som likt en solförmörkelse ligger över varje individ i massflyktens grepp: ”den som bär en trasig sko i regnet. Den som liknar en människa”. Dystert, förvisso, men att orden fångas på papperet är i sig en handling av trots, av befrielse. Eller som att skåda det magiska ”Turnerljuset” när den engelske målaren William Turner apostroferas.

Man ska akta sig för att tala om programdikt, även om ”Undergången” har sådana ingredienser. Men i sin stimulerande mångtydighet är Ulrika Nielsens text från inre och yttre gränsland som gjord för att analyseras av framtidens finlandssvenska essäister.

ÚLFHILDUR DAGSDÓTTIR
 ALLT OM MIG SJÄLV:
 Isländsk litteratur 2015

Självbiografier

Självbiografien är förmodligen en av den isländska litteraturens viktigaste stöt-
 tepelare. Varje år utges en mängd självbiografier som åtnjuter stor popularitet
 hos läsarna, medan kritiken kan vara blandad. Självbiografiska texter är en
 vittomfattande företeelse, men det är inte förrän under senare år som isländska
 författare har börjat utforska själva formen, och ägna uppmärksamhet åt grän-
 sen mellan verklighet och fiktion, eller rättare sagt, hur dessa två infallsvinklar
 alltid hänger ihop.

Årets isländska litteraturpris gick till *Einar Már Guðmundsson* för romanen
Hundadagar. I denna text utforskar författaren just gränsen mellan fiktion och
 historia i en sprakande berättelse om den engelsk-danske äventyraren Jörgen
 Jörgensen, på Island kallad Jörundur Hundadagarkonungur. Berättelsen upp-
 visar tydligt släktskap med Einars tidigare böcker genom att pendla fram och
 tillbaka i tid och rum, men i den nya boken är den kronologiska leken ännu
 mer framträdande eftersom berättaren regelbundet hänvisar till olika samtida
 fenomen och på så sätt understryker bollandet med historia och fiktion. På
 ett ställe påpekas att Jörundur är "som en person i en roman han själv hade
 skrivit".

Reykjavíks före detta borgmästare *Jón Gnarr* gör något liknande i boken
Útlaginn som är tredje delen i hans fiktioniserade självbiografi. I *Útlaginn*
 beskriver han bland annat en vistelse på en internatskola på landet som också
 fungerade som skola för problembarn från Reykjavík. Där utspelar sig några
 dramatiska händelser som blir orsaken till en stor kontrovers om sanning och
 fiktion. Liksom tidigare är Jóns berättare ganska barnslig, vilket ger rösten en
 speciellt uppriktig ton. Jón beskriver på ett övertygande sätt hur tillvaron ter
 sig för en ung pojke som har svårt att passa in och hitta sin plats, samtidigt
 som boken ger en intressant skildring av den rådande tidsandan på 80-talet.

Sjóveikur í München av *Hallgrímur Helgason* bär också den vittne om en
 viss tidsanda. Den gav när den kom ut upphov till stundvis hetsiga diskus-
 sioner om avslöjanden och trovärdighet. Samtidigt är berättelsen en skildring
 av författarens tillblivelse, och Hallgrímur hänvisar också till kända verk i den
 genren. Berättelsen beskriver en vinter i Unge Mannens liv vid en konstskola
 i München, hans förhållande till sina landsmän och till konsten. Hallgrímurs
 karakteristiska ordflöde är på plats och den täta texten är full av metaforer
 och symboler.

Þórunn Jarla Valdimarsdóttir gav ut tredje delen i sin historiska romansvit som började med en roman byggd på en av Þórunns anmödrar, "Stúlka með fingur" (1999). 2013 kom en uppföljare, släktromanen "Stúlka með maga", som skildrade hennes familj två generationer bakåt. I nya boken *Stúlka með höfuð* berättar Þórunn nu sin egen historia. I viss utsträckning skildrar boken författarens tillblivelse, vilket ju inte är så ovanligt när författare skriver självbiografiska texter.

Författare och far-son-förhållanden är de två huvudtemana i *Guðmundur Andri Thorssons* bok, *Og svo tjöllum við okkur í rallið*. Författaren är son till Thor Vilhjálmsson och boken är en sorts minnesskrift tillägnad pappan. Guðmundur Andri använder sig av tidningsurklipp och foton i stor omfattning och målar upp en levande bild av denne författargigant som var en nyckelfigur för modernismen och litteraturens förnyelse på Island.

Minne, framtid och rockenroll

Bragi Ólafssons roman *Sögumaður* har själva berättarkonsten i fokus. Berättelsen är en metatext och beskriver en person som förföljer en annan genom Reykjavíks gator. Förföljaren är på väg att lämna in ett manus till en bok, och snart blir det uppenbart att detta manus är just den berättelse som pågår i boken. Romanen har mycket gemensamt med Bragis tidigare böcker. Det är först och främst bristen på händelser som driver berättelsen framåt. Inget händer och på så sätt vilar verket i en sorts underlig balans i sin fullkomliga brist på händelseförlopp.

"Sögumaður" hänvisar på ett subtilt sätt till Franz Kafka, och i *Hermann Stefánssons* roman *Leiðin út í heim* är det barnboken *Palle* är ensam i världen av den danske författaren Jens Sigsgaard som bär upp berättelsen. Pojken *Palle* vaknar en dag helt ensam i världen och precis som sin namne går han ut i den tomma staden och funderar över människans existens i ensamhet och tillsammans med andra. Till viss del följer han i sin namnes fotspår och pendlar mellan att vara barn och vuxen.

Litteraturdebatt och litteraturkommentarer är temat i *Eiríkur Örn Norðdahls* framtidsroman *Heimska*. Den utspelar sig i en nära framtid där sociala medias tekniska möjligheter har utnyttjats till det yttersta: alla är ständigt uppkopplade och uppdaterar fortlöpande sin status. Ett känt författarpar som är inblandat i en otrohetskedja i direktsändning till varandra råkar skriva ungefär samma roman. I berättelsen dras också in en terroristgrupp vars måltavla är det avancerade tekniksamhället.

Livsberättelse och historia är motivet i *Auður Jónsdóttirs* roman *Stóri skálf-ti*. Där försöker huvudpersonen *Saga* att pussla ihop sitt liv efter att ha förlorat minnet efter ett allvarligt epilepsianfall. Hon får inte lov att vara ensam

och därför fylls hemmet av människor, både kända och okända, eftersom Saga inte kan handskas med tillvaron efter minnesförlusten. Hon vågar inte berätta hur allvarlig minnesförlusten är och försöker låtsas som om allt är okej, inte minst för sin treårige sons skull. Boken skildrar det gäckande minnet, sådant vi tror oss komma ihåg och sådant vi helst vill glömma, och handlar därför också om att berätta sin egen historia samtidigt som man skapar den.

Att återvända till Island och omvärdera sitt liv är temat i två romaner, *Fjallkonan* av *Ingibjörg Hjartardóttir* och *Endurkoma* av *Ólafur Jóhann Ólafsson*. Här berättas om människor som bött det mesta av sitt liv utomlands men blir tvungna att flytta hem och därmed möta minnena från sina tidigare liv och förhållandet till föräldrarna. *Eitthvað á stærð við alheiminn* av *Jón Kalman Stefánsson* är en fortsättning på romanen "Fiskarnir hafa enga fætur" som kom 2013. Dessa böcker är både släktromaner och epokskildringar som delvis utspelar sig i Keflavík och beskriver invånarnas samröre med den amerikanska militären som hade en bas utanför denna stad i ett drygt halvsekel. *Syndarinn* av *Ólafur Gunnarsson* är också den en fortsättning på en tidigare bok, "Málarinn", som kom 2012. Här berättas om olika dramatiska tilldragelser i några konstnärers liv. Ytterligare en uppföljare är *Pegar gestur fór av Helgi Ingólfsson*, en historisk roman med deckarinslag i likhet med den föregående boken "Pegar kóngur kom" (2009). Böckerna utspelar sig i Reykjavík i slutet av 1800-talet och författaren lägger sig vinn om att troget fånga språk och miljöer från den tiden. *Litlar byltingar* av *Kristína Helga Gunnarsdóttir* är denna populära barnboksförfattarens första vuxenbok och skildrar några kvinnor som under sina liv på olika sätt har kopplingar till varandra. Huvudfokus ligger på att undersöka hur dessa kvinnor lyckades skapa sig en tillvaro med hjälp av små revolutioner som tillsammans bildar en större kraft i kampen för den förändring av kvinnors situation som sedan följt.

Att tampas med psykisk ohälsa är temat i *Elísabet Jökulsdóttirs* bok *Anna á Eyrarbakka: Upphaflega barnasaga*. Det är en sorts poesiroman om ångest, diktande och lögner. *Hann kallar á mig* av *Guðrún Sæmundsen* handlar om mobbing och droger, men är samtidigt en berättelse om att övervinna hinder. Psykisk ohälsa präglar också *Líkvaka* av *Guðmundur Brynjólfsson*. Där skildras ett brutalt mord som samtidigt är ett försök att slåss emot destruktiva samhällskrafter.

Tre rockartister gav ut böcker som på ett eller annat sätt handlar om den musikvärld de själva är en del av. *Hark* av *Pálmi Gunnarsson* är en välbalanserat lättviktig berättelse om en ung, bestämd man vars allra hetaste dröm är att bli en berömd musiker. Någon begåvning har han inte, men desto mer pengar, och därför får hans strävanden ett ljumt mottagande. Pálmi är en känd musiker, med både rock och Eurovision på repertoaren. *Gerill* av *Snæbjörn Ragnarsson* skildrar däremot en framgångsrik ung musiker som har ärvt en förstklassig musikutrustning av sin far och slår igenom med dundrande hårdrock. Här läggs vikt vid att så realistiskt som möjligt beskriva rockmusikerns liv, komplett med fotsvett och kvinnliga groupies. Snæbjörn är medlem i två band, Ljótu hálfvitarnir och Skálmöld. Det sistnämnda har rönt stor popularitet med sin vikingarock av bästa märke. En av landets mest berömda musiker, punkaren, rockmusikern och trubaduren *Bubbi Morthens* gav ut diktsamlingen *Öskraðu gat á myrkrið*. Stilen i dikterna känns igen från hans låttexter, och diktsamlingen har rönt välförtjänt uppmärksamhet. På ett sätt finns också i dikterna en sorts uppgörelse med rockvärlden och sådant som den ibland för med sig; drog- och alkoholmissbruk, kontroverser och kändisskap.

Brott – och straff

Ragnar Jónassons Dimma är en sorts filosoferande text kring brott och straff. I motsats till författarens tidigare böcker som ofta utspelar sig i Siglufjörður är handlingen i "Dimma" förlagd till Reykjavík och det är en medelålders kvinna vid namn Hulda som är huvudperson. Hon ska just gå i pension och bestämmer sig för att ta itu med ett olöst fall, en försvunnen rysk flicka. Självklart dyker det upp både det ena och det andra under hennes efterforskningar, både vad gäller själva försvinnandet och Hulda själv.

I *Sólveig Pálsdóttirs* roman *Flekklaus* är en gammal hemlighet nyckeln till intrigen. Här handlar det om ett olöst fall från 80-talet som kommissarie Guðgeir Fransson råkar bli inblandad i. En kvinna hittades en gång död i en nedbrunnen lagerbyggnad, men utredningen sjabblades bort. När fallet tas upp i ett tv-program flera decennier senare nystas upp ett komplicerat sammanhang av hemligheter, dimridåer, oväntade besök, avslöjanden och lögner – våld och mord inte att förglömma.

Ett typiskt inslag i en deckare är att någon av personerna ljuger. Eller bara undanhåller sanningen. Ofta har vederbörande goda skäl, brottslingar gör vad de kan för att förhindra upptäckt, och de flesta människor har någon hemlighet som de vill behålla för sig själva. På det hela taget kan man uttrycka det så att alla kriminalromaners generella budskap är att även om sanningen är obehaglig måste den fram till slut.

Detta stämmer väl in på *Yrsa Sigurðardóttirs* nya bok *Sogið*. Yrsa fick isländska kriminalromanpriset för sin bok "DNA" som kom ut i fjol. Bokens huvudpersoner, den otursförföljde polisen Huldar och psykologen Freyja står i centrum även i "Sogið". Boken skildrar en serie rätt ohyggliga mord och det visar sig att de har sina rötter i ett tidigare begånget brott. Men de som sitter inne med information vägrar ge ifrån sig den, antingen på grund av ren motsträvighet eller därför att de den gången hjälpte till att skydda den skyldige.

Stella Blómkvist har bråda tider i sin nya bok *Morðin í Skálholti*. Förutom att hon själv råkar ut för en olycka, letar hon rätt på en försvunnen kvinna och löser ett dubbelmord i Skálholt. Dessutom försvarar hon sin vän journalisten mot några nitiska byråkrater. Som i de tidigare böckerna vävs här samman en lättsam ton med hård samhällskritik. Stella är och förblir en av gåtorna i den isländska litteraturen. Ännu har ingen listat ut vem det är som döljer sig bakom pseudonymen.

Stella dök upp på scenen samma år som *Arnaldur Indriðasons* första kriminalroman kom ut, 1997. Sedan dess har Arnaldur gett ut en bok om året och är idag en av Islands mest berömda författare, såväl hemma som utomlands. Under senare år har hans kriminalromaner blivit allt mer historiska, och han väljer ofta andra världskriget som miljö. I *Þýska húsið* tar han återigen fram figurer från "Skuggasund" (2013), den kanadensisk-isländske militärpolisen Thorson och den isländske polismannen Flóvent. Här utreder de ett brutalt mord på en resande försäljare. Romanen innehåller fylliga beskrivningar av krigsårens miljöer och skildrar konsekvenserna av ockupationen. Dessutom tecknas en trovärdig bild av livet i Reykjavík under denna tid.

Till skillnad från Arnaldur förlägger *Stefán Máni* sina berättelser till samtiden med tonvikt på affärer i undre världen med dess inslag av droger och våld. *Nautið* inleds med att några utländska kvinnliga turister hamnar på en avsides liggande gård där ett fruktansvärt blodbad just ägt rum. Bakgrunden till händelsen rullas sedan upp och vi lär känna Hanna som växt upp på en bondgård och blivit sexuellt utnyttjad av sin far sedan hon var tonåring. När hon flyr från hemmet söker hon sig till drogmissbruk och våldsbenägna partners, men lär så känna en ung man som hon tänker börja ett nytt liv med. Liksom Yrsa lutar Stefán Máni åt det mörka och otäcka, hans berättelser har inslag av rysare och tippas ibland över till att bli rena skräckromanerna. Hans böcker är ofta ännu svartare än Yrsas, texten genomsyras av ett bildspråk som framkallar skräck och ovisshet. Han arbetar också mer målmedvetet med mystiska undertoner som ger berättelserna en särskild karaktär.

Poesi

Den mystik som genomsyrar de isländska folksagorna är tydligt närvarande i *Guðrún Hannesdóttirs* diktsamling *Humátt*. Guðrún använder sig av sagoarvet på ett originellt och underfundigt sätt, och utnyttjar det för att omvärdera och förnya bekanta fenomen, sätta dem i nytt sammanhang och samtidigt ge berättelserna nytt liv och nya dimensioner genom att skärskåda dem i samtidens ljus (eller snarare mörker).

I vanlig ordning utgavs en rad intressanta diktsamlingar under året. *Einar Ólafsson* gav ut poesi efter många års uppehåll, *Í heiminum heima*, där han pendlar mellan pregnant ögonblicksbilder och politiska funderingar. Politiken är också framträdande i *Linda Vilhjálmsdóttirs* bok *Frelsi*, medan framtiden, med politiska inslag, är temat i *Ásgeir H. Ingólfssons Framtíðin*. I *Góðir farþegar* ger *Sindri Freysson* en inblick i en samling flygplanspassagerares tankar, och dikterna är märkta med respektive persons platsnummer.

Poesiförlaget Meðgönguljóð gav ut några korta, vassa böcker som ger gott hopp om en ljus framtid för lyriken. *Ragnar Helgi Ólafsson*, som varit knuten till diverse alternativutgivna texter, fick lyrikpriset för sin bok *Til hughreysningar þeim sem finna sig ekki í samtíma sínum*. Många av dikterna handlar om inre och yttre utrymmen och reflekterar författarens dubbelliv. Han är annars känd för att formge bokomslag av hög kvalitet.

Óskar Árni Óskarsson behandlar bland annat museer och samlande i sin bok *Blyngillinn*. Här berättas till exempel om en man som åtagit sig uppgiften att inte samla på någonting alls. Att vända uppochner på, eller snarare förvränga,

det vardagliga är temat hos *Kristín Svava Tómasdóttir* och *Þórdís Gísladóttir* i *Stormviðvörun* respektive *Tilfinningarök*, medan det surrealistiska är framträdande i *Sjóns* bok *gráspörvar og ígulker*, med citat från honom själv, alltså en sorts metaberättelse. Tre prosadikter beskriver sömngående, minnet av en dröm jämte ett besök på ett bibliotek på jakt efter surrealistiska texter, närmare bestämt André Bretons roman "Nadja". Men istället förlorar sig diktarjaget, bokstavligen, i bibliotekets kartotek.

Alda Björk Valdimarsdóttir rönte välförtjänt uppmärksamhet för sin första diktsamling *Við sem erum blind og nafnlaus*. Ett bildspråk hämtat från den isländska badkulturen fyller mångskiftande roller, men är huvudsakligen kopplat till känslor, vilket ju är vanligt när det gäller vattensymbolik. I bokens inledning är simmandet och badandet samtidigt liv och död, tigande och talande. I sorgedikter som handlar om förluster är badandet mer komplext, och framstår som ett vittne om vardagen, en motvikt till sorgen och samtidigt dess bekräftelse: diktarijaget bokstavligen simmar i sin sorg. Kärleksdikterna framvisar en traditionell bild av kärleken som en känsloström med vattnet som metafor; det att sänka ner sig i vatten liknas vid att ge sig känslorna i våld. Och sorgen har också sin plats där. Slutligen är badandet kvinnans bildspråk, kärleksgudinnan som "ännu en gång" stiger upp ur djupet. Det här är kvinnan som inte låter sig kuvas och har full makt över situationen.

Skräck och fantasi

Det är speciellt trevligt att bli vittne till det uppsving som kännetecknar böcker för de yngre läsarna. Fantasyböckerna fortsätter att erövra mark. *Kjartan Yngvi Björnsson* och *Snæbjörn Brynjarsson* gav ut tredje delen i sin serie *Þriggja heima saga, Ormstunga*. Böckerna blir allt bättre, världsbilden utvecklas, liksom referenserna till religion och konflikter om trolldom, som är nyckelteman i boken. *Skuggasaga – Arftakinn* av *Ragnheiður Eyjólfsdóttir* fick årets barnbokspris och är, liksom *Kjartans* och *Snæbjörns* böcker, exempel på bearbetning av norrönt stoff, men medan *Þriggja heima saga* använder sig av mytologin, arbetar *Ragnheiður* huvudsakligen med folksagorna och påverkas även tydligt av Harry Potter-böckerna. Mytologi är temat i *Ævar Þór Benediktssons* bok *Þín eigin goðsaga*, där han leker med bokens linjära form och bjuder in läsaren att hitta sin egen väg genom de mytologiska världarna. Något norrönt arv

återfinns dock inte i *Koparborgin* av Ragnhildur Hólmgeirsdóttir. Där berättas om en klassåtskild stad, full av trolldom, förbannelser och hemsökelse. Miljöbeskrivningarna är särskilt starka, vare sig hon skildrar enstaka hus eller hela staden.

Skräckberättelser älskar barn och barn älskar skräckberättelser – detta bevisades i antologin *Eitthvað illt á leiðinni er* som innehåller texter skrivna av barn. Gerður Kristný tar sig återigen an skräckgenren i *Dúkka* där det berättas om några populära dockor som naturligtvis inte är riktigt vad man tror. *Drauga-Dísa* av Gunnar Theodór Eggertsson handlar om spöken och trolldom i kombination med tidsresor, och *Atburðurinn* är den nya boken i Rökkurhæðir-serien av Birgitta Elín Hassell och Marta Hlín Magnadóttir. Också där innehar spöken huvudrollerna. *Vetrarfrí* av Hildur Knútsdóttir är en stark skräckberättelse om mystiska monster som på kort tid lägger under sig Island – bland annat genom att äta upp invånarna. Boken är uppenbarligen den första i en serie.

Till sist måste nämnas den prisbelönta boken *Mamma klikk!* av Gunnar Helgason som handlar om ungdomars klassiska problem: att ha jättekostiga föräldrar som säger pinsamma saker och generellt betar sig som fån, allt för att göra livet surt för avkomman. Berättelsen är särskilt välgjord med avseende på att en av romanfigurerna har en funktionsnedsättning och hur detta skickligt flätas in i händelseförloppet, utan att det görs någon särskild "sak" av det. Gunnar Helgason är bror till författaren Hallgrímur Helgason och har de senaste åren publicerat ett antal mycket populära böcker.

Vagabonden

Även i *Kristín Ómarsdóttirs* roman *Flækingurinn* är funktionsnedsättning och marginalisering ett tema. Denna roman är utan tvekan en av de starkaste som utgavs under året. Kristíns vagabond är språklös, det vill säga han talar en rotväliska som ingen utom hans mor begriper. Han kallas Krummi och längtar efter att få ett barn och lära det allt om kärlek. Hans omständigheter talar emellertid inte direkt för att denna dröm ska gå i uppfyllelse. Han är arbetslös och hemlös och håller till i en olåst skrub i en fabriksbyggnad, han är fattig och nyttjar droger rätt friskt. Trots det kan han njuta av livets goda: nya kläder från en resväska kvarglömd i en taxi, vänskap som visas honom. Dessutom har han en förmåga att se det vackra omkring sig, när tillfälle ges.

Det här kan låta som en känslös berättelse om en underdog, ett försök att upphöja hans liv och skapa en sorts helgonberättelse. Men så visar det sig inte vara. Trots att Krummi är oskuldssfull på många sätt, till och med en sorts ängel, är det uppenbart att hans liv långt ifrån är ljuvt, och de mörkare sidorna av hans tillvaro skildras utan nåd. Samtidigt undviker berättelsen all sentimentalitet när det gäller att kritisera hanteringen av dem som hamnar nederst i samhället, även om här sannerligen finns en mycket mörk underton.

"Flækingurinn" är på många sätt en av Kristíns mest lättillgängliga böcker, utan att författaren för den skull sänker de krav hon brukar ställa på sina läsare. Hennes böcker utmärks av en komplicerad flerstämmighet som inte alltid är lätt att ta till sig eller analysera. Hon spelar i moll och i dur, hon lyfter fram avsky och sympati och sammanfogar det med sin särskilda version av det sagolika, men utan att någon gång förlora markkontakten med det som kan kallas verkligheten.

Som sådan är hon ett gott exempel på det bästa isländska litteratur har att erbjuda, verk som lyckas fånga såväl den enskildes berättelse som en hel världsbild, samtidigt som konflikter inom denna värld och individens kamp med att få fason på den, står i fokus.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HANS H. SKEI

ROMANER I GIGANTFORMAT,
 TYNNE DIKTSAMLINGER
 – OG 50 KRIMINALBØKER
 Litteraturen i Norge 2015

Det meste innenfor den litterære institusjonen i Norge er uforandret, og kan til tider synes uforanderlig. Noen store skjønnlitterære forlag står bak de aller fleste utgivelsene, mens en rekke mindre forlag, gjerne utenfor hovedstadsområdet, prøver seg fra år til år med utgivelser som bare en sjelden gang får gjennomslag. Relativt ofte blir deres utgivelser også ”nullet”; det vil si at de ikke blir innkjøpt av Kulturrådet som jo er en garantist for at norsk litteratur – først og fremst skjønnlitteratur, men i mindre grad også sakprosa og oversatt litteratur har gode vilkår i landet vårt. Varslede innstramminger når det gjelder litteraturstøtten har ikke gitt dramatiske utslag så langt, selv om oversikten fra Kulturrådet muligens viser at kriminalromaner har lettere for å få avslag. Det meste av krimlitteraturen klarer seg bra i alle fall, og enkelte forfattere i sjangeren har gjort det ufattelig godt økonomisk – bl.a. fordi nordisk krim som bekjent er populær og selger godt i utlandet.

Ingen radikale forandringer altså, men varsellampene blinker blant annet når det gjelder avisenes interesse og ansvar for å presentere, omtale og vurdere viktig litteratur. For ti år siden møtte jeg i kultureddaksjonen i Norges største avis *Aftenposten* en ettermiddag i august. Han som hadde ansvaret for bokanmeldelser, kunne gi samme beskjed som i tidligere år: Vi skal anmelde alt også i år! I dag er dette utenkelig, blant annet fordi det først skjedde en dreining som gjorde at faglitteraturen fikk større plass til fortregning av skjønnlitteraturen. Deretter har bloggere og synsere og bokpushere overtatt en stor del av litteraturformidlingen, og det meste skjer uten noen form for kompetanse annet enn vurderinger på grunnlag av innlevelse og gjenkjennelse. De gode litteraturomtalene må man først og fremst til ukeavisene for å finne – *Morgenbladet*, *Dag og Tid*, men også *Klassekampen* som tar litteraturen på alvor. Andre store aviser har planer om å slutte med bokanmeldelser, uten at det ennå er gjennomført helt ut, mens andre har redusert antallet bokanmeldelser kraftig og gjerne bruker egne journalister til å melde viktige og vanskelige bøker. De gjør det nettopp journalistisk, lettvent og lettbent, med minimal informasjonsverdi og ingen forståelse av den litterære verdi en bok kan sies å ha. For den seriøse aviskritikk ser det ikke lystelig ut, og det er liten grunn til å tro at utviklingen snur og at ting blir bedre. Men man kan håpe.

De allmenne og litterære tidsskriftene kommer ut som før, og der kan det forekomme både fine omtaler av bøker og forfatterskap, intervjuer, større oversiktsartikler o.l. Det gjelder tidsskrifter som *Samtiden*, *Vinduet* og *Syn og Segn*. Mer forskningsbaserte litterære tidsskrifter omfatter *Edda* og *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift*, samt *Norsk Litterær Årbok* som i 2015 kom med sin 50. utgave. Alle mer eller mindre seriøse blogger med litteraturstoff bør man ha brukbar litterær kompetanse for å bruke.

Som i alle år ble det delt ut priser av mange slag. Noen priser gjelder enkeltutgivelser i det året prisene deles ut, andre er for hele forfatterskap og oppfattes gjerne som mer prestisjefylte. Disse prisene er delt ut så lenge at det kan synes som om alle forfattere på et visst nivå har mottatt en eller flere av disse prisene: Aschehougprisen, Sultprisen (til en yngre forfatter), Doblougprisen (to forfattere hvert år). Her skal bare nevnes at kjente forfattere som Vigdis Hjorth og Ole Robert Sunde var blant mottakerne av slike priser i 2015. Selvsagt finnes det også svært mange andre litterære priser, lokale, regionale eller avhengig av tema, språkform o.l.

Mediedekningen skifter fra år til år, men årlige priser som Brageprisen (flere kategorier), Rivertonprisen (kriminallitteratur), Kritikerprisen og Bokhandlerprisen skaper blest og fremmer som oftest salget av vinnerbøkene.

I 2015 fordelte disse prisene seg slik – vi kommer tilbake til noen av titlene nedenfor:

Brageprisen 2015 for skjønnlitteratur: *Lars Saabye Christensen* for romanen *Magnet*, i konkurranse med nominerte bøker som *Hanna Dahls Rønneimperiet* og *Inger Elisabeth Hansens Å resirkulere lengselen*. Det ble også delt ut priser for beste barne- og ungdomsbok og for sakprosa, men det er sjangrer som denne oversikten ikke omfatter. Derimot var «Åpen klasse» i 2015 kriminallitteratur der *Kjell Ola Dahls Kureren* vant. Hedersprisen gikk til Einar Økland som har vært aktiv i mange litterære sjangrer og på mange felt i kulturlivet siden 1960-tallet.

Bokhandlerprisen gikk til *Maja Lunde* for hennes første voksenbok, *Bienes historie*, i konkurranse med flere av de nominerte til Brageprisen. Kritikerprisen ble tildelt Inger Elisabeth Hansens diktsamling som også var nominert til Brageprisen. Kjell Ola Dahl fikk sin andre pris for "Kureren" da han også mottok Rivertonprisen for denne boka.

Så til noen av de bøkene som mottok priser, og noen som ikke gjorde det, men likevel fortjener omtale i en oversikt over norsk skjønnlitteratur i 2015. Vi begynner med en bunke romaner – de mest omfangsrige først.

Gigantmani – i tre romaner

Tre av årets norske romaner er på henholdsvis 780, 798 og 1083

sider. Om alle tre kan det sies at de neppe ville ta på å være kortere, men for *Saabye Christensens Magnet* og *Johan Harstads Max, Mischa & Tetoffensiven* gjør selve tidsspennet i romanene, kombinert med de geografiske forflytningene, persongalleriet og alt det som en rekke personer drar med seg av personlige erfaringer at teksten nesten må bli omfangsrik. Det er annerledes med *Ketil Bjørnstads Verden som var min. Sekstallet* der store deler av det som skjer ute i verden mens hovedpersonen Ketil gjennomlever et tiår av sitt unge liv, bidrar lite til annet enn å gjøre romanen altfor lang. Men la det være sagt med en gang: alle tre romanene er gode, vel verdt å lese, og både Harstad og Saabye Christensen er på høyde med det beste de har gjort tidligere – slik Bjørnstad er det i de partiene som gjelder det personlige og nære i familien og spesielt der forsøkene på å forstå seg selv som guttunge lykkes for den erindrende og lett vemodstunge fortelleren som er den voksne Ketil.

Saabye Christensens "Magnet" har mange av de trekkene vi kjenner fra andre bøker i et langt forfatterskap. Hovedpersonen Jokum er like avvikende og sær som navnet sitt, men vokser som forfatteren opp på Skillebekk i Oslo, studerer litteratur ved universitetet og bor på Sogn studentby i et bofelleskap med mange gleder og utfordringer. Her treffer han Synne Sager, i en tid med steile politiske fronter der hverken Synne eller Jokum finner seg til rette.

Vi møter de så i København, deretter i San Francisco, der Jokum gjør karriere som fotograf og slik kan romanen samle seg om kunst, kunstnere og et kunstmiljø der langt fra alt er bra. Men nå ville ikke "Magnet" vært den interessante og mangetydige romanen den er uten at selve skrivekunsten, forfatterskapet, behovet for fortellinger ble et sentralt tema. Det skjer ved at romanens jeg-beretter er forfatteren, kjent som Amper, og alltid til stede der Synne og Jokum er. Ordet har hatt denne personen i sin makt; ikke omvendt. Han vet at fortellingen alltid kommer etter livet, etter hendelsene, og er lettere oppgitt. Han burde vite at det først er når vi i ettertid gir opplevelser og hendelser form som fortelling, at

det er mulig å få en mening ut av dem. Og summen av denne rike og mangesidige romanen er kanskje nettopp at den understreker hvor viktig det er alltid å lage reviderte biografiske beretninger om våre liv.

Kanskje var Saabye Christensens "Beatles" og "Halvbroren" bedre romaner i forhold til den tid de ble skrevet og utgitt, og kanskje kan vi om Johan Harstads siste og enormt omfangsrrike roman si at den er dyktig laget, strålende skrevet, rik på innfall, kunnskapsrik – og likevel uten det forførende prosjektet som gjorde "Buzz Aldrin, hvor ble det av deg i alt mylderet" fra 2007 til en kultbok med sterkt internasjonalt gjennomslag. Årets roman, som altså er på nesten 1100 sider, ser også ut til å ha en forankring i det selvbiografiske når det gjelder oppvekst, avgjørende opplevelser, men også tilfeldigheter som styrer hovedfigur og jeg-forteller, Max Hansen, fram mot et punkt der det eneste og beste han kan gjøre er å skrive historien om sitt liv så langt det nå er kommet (han er ikke veldig gammel, oppveksten som beskrives er fra Stavanger-området på 1980-tallet).

Slik sett har vi med enda en oppvekstroman å gjøre, men gjennom fortellingen tar den mange omveier og blir en kunstnerroman, en roman om Vietnamkrigen, og en roman om kampen for å skape et liv med mening. Den nokså merkelige tittelen på romanen fanger på mange måter inn tematiske hovedpunkter: Max er

viktigst, så følger Mischa som blir kjæresten hans etter at familien flytter til Long Island, mens Tetoffensiven selvsagt gjelder Vietnamkrigen som etter at Max i ung alder så Coppolas mesterfilm *Apocalypse Now* har vært bestemmende både i lek og alvor. Vietnamkrigen kommer også tyngre inn via onkel Ove som i USA er blitt til Owen, bor på Manhattan, og vervet seg i sin tid til Vietnamkrigen. Owens historie er viktig i romanen som i tid føres helt fram til orkanen Sandy i 2012.

Det er nesten ikke mulig å antyde mangfoldet og rikdommen i en slik roman. Man kunne innvende at noen av anekdotene, noen sidespor, noe av trivialkulturens gjenstander, like godt burde vært utelatt. Men det er kanskje å misforstå en roman som hviler trygt i seg selv og som til slutt stiller avgjørende og vanskelige spørsmål – spørsmål om hvem vi er, om tilhørighet og samhold, om eksil og hjemlengsel, om å finne en plass i sitt eget liv, om det så skal ta så mye skrift som i denne romanen for å finne ut av det.

Hva så med den tredje gigant-romanen i 2015, Ketil Bjørnstads "Sektitallet" som er første bind i en planlagt serie under fellestittelen «Verden som var min». Men den er også gitt en undertittel som direkte viser til den todeling som kjennetegner fremstillingen: «Historien om et liv. Historien om en tid.» Med andre ord: den godt etablerte forfatter og musiker ser seg tilbake nå ved sin mors død, og tenker at nå kan han skrive om sitt eget liv i romans form. Det skal noe av en selvforståelse til for å gå i gang med første bind og ikke legge noen begrensninger på seg hverken i forhold til hva man husker og hva som er mulig å huske, med 50 års avstand i tid. Enda dristigere: Bjørnstad vil komme med en bok for hvert tiår av sitt liv, i alt seks bøker. Født i 1952 er Ketil som det opplevende jeg altså åtte år ved første boks åpning, mens den erindrende Ketil er et stykke oppi sekstiårene. Han har satt merker nok etter seg med et omfattende forfatterskap, men også som mesterpianist og komponist, men nå skriver han første del av sitt liv. Samtidig vil han på død og liv gå inn i sin tid og beskrive de hendelser som var med og formet ham. Derfor ruller et nyhetshjul også gjennom hele teksten. Denne delen er ikke alltid like vellykket, og noen ganger har nok han som husker tilbake enten tatt feil eller bevisst latt hendelser få større betydning enn de faktisk kunne ha hatt. At kultfilmen «Til siste åndedrag» (1960) skulle bety så mye for en åtteåring, er ikke til å tro – men at film generelt og særlig den såkalte franske bølgen blir avgjørende, må vi godta. Kanskje fanger teksten inn en tid da atomtrusselen tyngtet og den kalde krigen skapte frykt, men best er den når den beskriver det egne, indre liv og det tette og tillitsvekkende i familien Bjørnstads liv gjennom et tiår i kongeriket Norge.

Bjørnstad har fått gode anmeldelser, og både kritikere og lesere ser tydeligvis fram mot nye bind i denne gigantserien. Andre romaner har også blitt godt mottatt, noen med overraskelse, andre med begeistring og undring. Vi skal se på noen andre romaner som utvilsomt fortjener omtale eller å nevnes i en årsoversikt som denne.

Et knippe andre gode romaner fra 2015

En roman som fikk god mottakelse og ble tildelt Bokhandlerprisen og ble populær hos leserne, er *Maja Lundes Bienes historie*. Lunde har flere barne- og ungdomsbøker bak seg før denne første voksenboka som gjør nettopp det tittelen sier – forteller «bienes historie,» men da også med en fremtidsvisjon som er fri diktning og som man bare kan håpe ikke går i oppfyllelse. For biene er enormt viktige for menneskenes liv på planeten. Ved å bevege seg over 1850-tallets England til nåtidens USA og til Kina i en ukjent, men skremmende fremtid, evner Lunde både å gi fine portretter av de tre ulike jeg-fortellerne, samtidig som hun tar opp et brennbart tema: Hva skjer om biene blir borte – og hvor farlig er det som omtales som «kubekollaps». Flere bøker er skrevet om bienes hemmelige liv og har først og sist vært til underholdning; Lundes bok gir økt leseglede fordi den overbeviser leseren om at det er alvorlige saker hun skriver om.

Det samme kan man utvilsomt si om *Merethe Lindstrøms* roman *Fra vinterarkivene* som kanskje kan beskrives som en sammenhengende monolog der fortelleren heter det samme som forfatteren og der hun beskriver redsel og angst og uro i en evig kamp for å holde seg i live og holde galskapen, angsten, vanviddet på avstand. Visst er det deprimerende og nedslående, men gjennom språket forsøker hun nettopp det som et motto for romanen antyder: Hun skriver som om det gjelder å redde ett eller flere liv, kanskje også sitt eget.

Det handler mye om parforhold og tosomhet hos Lindstrøm, slik det selvsagt gjør i en roman som er kalt *Historie om et ekteskap*. Forfatteren er *Geir Gulliksen*, kjent forlagsredaktør med en rekke kritikerroste romaner bak seg. "Historie om et ekteskap" gjør lurt i ikke å hete «historien», men være ubestemt og nærmest uavklart. Her er det en mann som forsøker å forstå etter at et ekteskap og et samliv er over ved å tenke tilbake, reflektere, resonnere. Ingen stor roman, men meget dyktig gjennomført og utvilsomt reddet av forfatterens sterke språkbevissthet.

En spennende roman, bygd på innspilte samtaler som aldri ble sluttført, er *Linn Ullmanns* roman *De urolige*. Det er en bok om henne selv og faren, Ingmar Bergman. Men selvfølgelig også om mor, Liv Ullmann – eller om de tre som aldri var sammen alle på en gang. Det må bli mye uro, venting, lengsel av slikt, og romantittelen og hele romanen bekrefter at det er urolige, søkende, skapende, prøvende mennesker som ikke tåler altfor mye før uroen setter inn. En forfatter som har avvist enhver interesse for det biografiske eller selvbiografiske beveger seg her tett på mennesker med høy kjendisfaktor som det er umulig å få til å bare bli romanfigurer. Men Linn Ullmann har vokst gjennom hele forfatterskapet, og viser her hvordan et nesten umulig materiale kan omskapes til romankunst av beste slag. Avisene som tror at terningkast har noe for seg har alle gitt seksere for denne romanen.

En forteller som langsomt har etablert seg blant de beste i Norge, *Britt Karin Larsen*, kom i 2015 med femte bok i sin serie om folket på Finnskogen, *Det synger i lauvet*. Det kan virke som det enorme persongalleriet og de mange uavklarte skjebnene, i alle fall behøver en bok til. Mange lesere ser fram til enda en bok i en serie som både er underholdende og medrivende, med stor sans for all menneskelig dårskap og klokskap.

La meg bare nevne at *Liv Køltzow* kom med sin første bok siden 2002. Etter alvorlig sykdom (Parkinson) og andre plager, skildrer hun i portrettet av forfatteren Kaja Baumgarten dramatiske endringer i et liv der penger og kjærlighet og sykdom skildres med en innlevelse bare den som har opplevd det hele kan fremvise. *Melding til alle reisende* er en engasjert og velskrevet roman, men rimeligvis ikke på høyde med de svært sterke bøkene fra tidlig i forfatterskapet.

Til sist en roman som mange kritikere jublet for – *Maria Navarro Skarangens* samling med korte tekstbiter som hver for seg knapt er en novelle, men som i sum kanskje er en roman slik forlaget hevder. *Alle utlendinger har lukka gardiner* er morsom, avslørende, lekende, og lett alvorlig, på en type «Kebab-norsk» vi sjelden ser, og som nok er konstruert og selv-laget, men likevel. Sikkert en bok som vil bli oversatt til de andre skandinaviske språkene, hvordan det nå skal gjøres.

Tre novellesamlinger

Det er en begivenhet i norsk novellediktning når *Kjell Askildsen* i en alder av 86 år og lenge etter at han sa det ikke kom mer fra ham, gir ut en tynn samling med tolv noveller på 100 små sider. *Vennskapets pris* ble kåret til en av årets beste bøker i 2015 av en rekke norske aviser. Det er både velfortjent og riktig å hylle den største norske novellist i etterkrigslitteraturen, og den språklige presisjon så vel som det skarpe og utleverende blikket finnes i årets bok. Hvis den kan føre til at lesere oppsøker Askildsens tidligere samlinger, har den gjort ekstra nytte for seg.

Blant de få novellesamlingene i 2015 skal fremheves debutanten *Hanna Dahl* og hennes *Rønneimperiet*, en bok med seks noveller på til sammen 150 sider; noe som kan tyde på standardnoveller som helt følger tradisjon og konvensjon. Slik er det imidlertid ikke. Her er overraskelser nok, og tekstene beveger seg i de marginale områdene der vi kan komme til syne for hverandre eller for oss selv, men svært ofte ikke gjør det. Språklig utfordrende og spennende er Hanna Dahls tekster en fryd å lese, og forfatteren utgjør en fin tilvekst til en liten stamme gode norske forfattere som har novellen som sin foretrukne sjanger.

Under sjangerbenevnelsen «fortellinger» har *Ari Behn* gitt ut *Tiger i hagen*. Det er en samling korte tekster som viser en viss utvikling i et lite, men interessant forfatterskap. Egentlig burde han være moden for større oppgaver enn de han så langt har gitt seg selv.

Ord i dikt

Enda mer enn for de andre sjangrene har jeg måttet velge bort alt bortsett fra det aller beste når det gjelder lyrikken. Jeg står da igjen med diktsamlinger av *Inger Elisabeth Hansen*, *Øyvind Rimbereid*, *T. Harry Schjerven* og *Steinar Opstad*. Alle disse er godt etablerte i toppsjiktet av norsk lyrisk diktning, selv om T. Harry Schjerven kanskje forekommer ukjent og er mer gjenkjennelig som Torgeir Schjerven. Av de fire poetene har Rimbereid og Opstad vært mest aktive gjennom det siste decenniet, mens det for eksempel er slik at Inger Elisabeth Hansens forrige samling kom i 2003 ("Trask"; Bragepris, nominert til Nordisk Råds litteraturpris bl.a. av undertegnede). Det er derfor ekstra spennende å se hvor samlingen *Å resirkulere lengselen, avrenning foregår* tar oss.

Det som er helt tydelig er at diktene kretser omkring hva som skjer med den kloden vi bor på, om truede arter, forurensing og utbygging, men slikt blir det ikke uten videre poesi av hvis det ikke via referanser og allusjoner kobles opp mot andre tekster, forestillinger eller myter. Slike referanser er det rikelig av i samlingen, fra bibelske tekster fram til Evert Taube og Erik Bye. Noen av diktene er nettopp fabelaktige både fordi de rører seg i nesten mytiske landskap og fordi de kobler mellom enkle og tydelige observasjoner og lengselen etter noe annet og mer. Hansen gjør nesten det samme som Inger Christensen gjør i "Sommerfugledalen" – ser at «støvet løfter seg en smule» ved å følge en sommerfugls lette flukt. Slik begynner det første diktet i samlingen:

Klippeblåvinge, du som fantes i det stille,
 du som i det stille ble fordrevet av arealpolitikken,
 du hildiringsblå beboer av granitt ved Iddefjorden, i skrenten
 inne ved randen og i det ytterste, på sørvendte svaberg fordrevet
 av arealpolitikken, fornuftig i fargene, kamuflert i det svabergsbrune,
 kamuflert i det hildiringsblå, nesten uten en egen farge i ditt eie,
 lett å overse, ikke skapt for å søke ly i en rose,
 unnselige elsker av strandfioler i mai,
 fordrevet fra habitatet

Det har også gått mange år siden *Torgeir Schjerven* var ute med sin forrige bok, men gjensynet i *Harrys lille tåre* er oppløftende. Her har dikteren nærmest gitt seg selv frie hender og kan boltre seg i versformer og rim-mønstre i dikt der Harry drømmer og dikter og bearbeider sorgen over en død mor. Han søker å gjenfinne henne som barn i et kystlandskap, han fisker uer og gir instruksjoner i å flekke fisken, mens dikterjeg'et stadig ror og ror, slik så mange norske lyrikere har gjort før ham. "Harrys lille tåre" er en fryd å bla seg gjennom, for så å vende tilbake og stanse opp ved enkeltdikt og tenke over hva man er blitt truffet av.

Av plasshensyn skal til slutt bare nevnes at to av våre mest lovpriste poeter, Øyvind Rimbereid og Steinar Opstad også ga ut diktsamlinger i 2015. Opstads kaller sin bok *Kjærlighetstapene* med sjangerbestemmelsen «Dikt & aforismer», og er som vanlig presis og skarpt observerende. Rimbereids *Lovene* er en stort anlagt diktsamling der noe av materialet ble skrevet til Grunnlovsjubileet i 2015, men der hovedsaken kan sies å være en reise gjennom rettshistorien for å forstå Loven til ulike tider og under skiftende regimer. Urett og overgrep kan skje og skjer innenfor de grenser Loven setter, og beskrivelsen av avhør og tortur er noe av det sterkeste i denne samlingen.

Mørkets gjerninger: Krimlitteraturen i 2015

Som i de foregående årene ble det gitt ut ca. 50 kriminalromaner av ulike slag i 2015. Krim- og spenningslitteraturen må beskrives som en sjangerlitteratur med noen kjennetegn som avgrenser sjangeren. Slik kan forfattere bevege seg fritt og låne fra detektivfortellingens mystifikasjoner i hardtslående krimhistorier med vold og overgrep, eller de kan la en enkeltperson fra politikammeret operere nesten som ensom ulv og hevner. De fleste av dagens kringåter er en eller annen form for hybrid, en blandingsform som låner fra flere av krimlitteraturens hovedformer. Felles for de fleste bøkene er at de holder seg med en seriefigur. Flere debutanter lover på baksiden av førsteboken at deres helt skal komme igjen, og slik vil de rimeligvis føre videre dagens situasjon med at nesten halvparten av norske krimbøker har en seriefigur.

Ellers har vi bøker i alle spenningslitteraturens undergrupper, kanskje med fravær av spionthrilleren og den egentlige historiske roman. Men vi har et par bøker som må sies å være plassert i historisk tid, før 1900, og kanskje er det i og for seg historisk nok om vi går tilbake til første verdenskrig, og flere bøker i 2015 griper tilbake til tidlig i forrige århundre – 1910-1920. Noen andre bøker kobler mellom nåtid og andre verdenskrig, et par av dem med overgrepene mot jødene helt i sentrum og effektivt utnyttet.

Politiromanen står som vanlig sterkt, selv om vi her ofte finner en seriehelt som gjør at det mer omfattende arbeidet og samarbeidet i politiet blir underordnet den enkelte utvalgte etterforsker.

2015 var et normal-år, et år helt på det jevne, for norsk krim, med noen bøker som løftet seg over det jevne og alminnelige. Rivertonjuryen nominerte fem bøker til sin pris, Den gylne revolver, og listen omfatter både godt etablerte forfattere og en debutant. Debutanten var *Ingebjørg Berg Holm* med *Stjerner over, mørke under*. Lagt til året 1875 ute på landet i Hurum er dette blitt en nærmest vakker kriminalroman, der spenningen ligger mer på det indre plan enn på det ytre.

Tore Aurstad og *Carina Westbergs Nattevandrer* er deres andre roman med fullmektig Theodor Wulfsberg og hans dedikerte betjent, Bernt Nystuen, som hovedkarakterer. Hendelsene utspiller seg i et skittengrått og iskaldt Kristiania, året er 1900, og tidsånden er ypperlig fanget inn. Noe av det samme kan sies om det 50-tallsmiljøet i Drammen som *Frits de Bourg* beskriver i *Dødens elv*. Tredje boka med samme hovedperson tar i bruk langt sterkere virkemidler enn de forgående bøkene.

To tidligere vinnere av Rivertonprisen ble også nominert: *Vidar Sundstøl* med *Djevelens giftering* og Kjell Ola Dahl med *Kurere*n. Hos Sundstøl begynner en pensjonert lensmann å etterforske dødsfallet til en gammel kollega, og oppdager spor av gammel ondskap som kan gå tiår, for ikke å si tusenår tilbake. "Djevelens giftering" er en nervepirrende krim preget av den poetiske språkføringen til Sundstøl. Blant de fem var det til slutt Kjell Ola Dahls bok som vant prisen. Den skal få litt bredere omtale til slutt i årets oversikt over litteraturen i Norge i 2015.

"Kurere

n" presenterer oss for tilsynelatende uløselige gåter, fordi de oppstår i situasjoner så vanskelige, så uvirkelige, og likevel så nært på en virkelighet som alltid er med oss og som vi vet har kastet lange skygger helt opp til vår egen tid: Den andre verdenskrigen. Romanen har som motto at «Hevnen er en troløs tjener». Vi er vitne til oppgjør mellom mennesker som møttes i avgjørende og skakende situasjoner under krigen, og som ufrivillig setter hverandre stevne

møte 25 år etter til noe som om det ikke er hevn, må bli et sluttoppgjør. Det er slik heller ingen egentlig etterforskning i romanen, i alle fall ikke av politi eller detektiv, men det er medrivende og dyktig nok gravearbeid som gjøres når jødiske Ester Lemkov setter i gang sine undersøkelser høsten 1967 etter at Gerhard Falkum, som alle trodde var død, dukker opp i Oslo. De kjente hverandre fra Oslo i 1942, og kom til å ha mye med hverandre å gjøre i Stockholm etter at de hver for seg flyktet over grensen.

Det meste av romanen utspiller seg nettopp senhøstes i Oslo i 1967, men har som sin forutsetning skildringer tidlig i romanen fra samme årstid i Oslo og deretter Stockholm i 1942. Likevel begynner og slutter romanen i en slags rammefortelling fra 2015 og som gjelder en sjeldent jødisk armbånd som dukker opp på en auksjon. En norsk kvinne vet at det må være stjålet, og setter i gang undersøkelser. Litt etter litt må fortiden avsløre noe av det den gjemmer på, blant annet i møtet mellom Ester og Falkum i Oslo i 1967. Nesten alt faller på plass, nesten på utrolig vis i årets beste norske kriminalroman i 2015.

THERESE ERIKSSON

VÄSTERBOTTEN I FOKUS

Den svenska litteraturen 2015

Det är ett oskyldigt barnäventyr ute på hjortronmyren, pojkar som umgås – rabblar växtnamn och provar sprit – och lillsyrran som låtsas att hon är en björn. Den hotfulla stämningen finns där endast som en aning, och när dramatikern tärnar är skillnaden mellan en björn och ett barn som leker björn ett lika stort osäkerhetsmoment för läsaren som för barnen. Novellen med den långa och oemotståndliga titeln ”Det var den tiden på året då alla barn hade blivit till björnar och levde på bär”, är en av nio noveller i *Stina Stoor*s samling *Bli som folk*.

Stina Stoor kan med fog betraktas som en av 2015 års stora skrällar: hennes litterära debut med nio berättelser från byn Balålden i Sveriges minsta kommun Bjurholm gjorde kritikerna hänfödda och förärade henne *Borås Tidnings* debutantpris. Dessutom blev ”Bli som folk” nominerad till Augustpriset – inte helt vanligt för vare sig debutanter eller noveller. Därutöver tar Stoor en självklar plats på kartan över det litterära Västerbotten, ett landskap som de senaste åren sett en ny stark, yngre författargeneration växa fram. Föregående år bjöd på böcker av Negar Naseh, Peter Normark och Ida Linde, och vid sidan av Stoor kom 2015 såväl *Pernilla Berglunds* diktsamling *Fälla* och *Mikael Berglunds* romandebut *Ett föremåls berättelse om obesvar*. Den senare har, till skillnad från sina generationskamrater som huvudsakligen rör sig i en igenkännbar samtid, förlagt sin roman till 1600-talet, där tillvaron i norr pågår i skuggan av det krig som härjar i söder. Det är en roman om armod och överlevnad som inte står de klassiska Västerbottensromanerna efter, och som skildrar den unga kvinnan Judits ensamma färder från kusten upp till fjället, fram och tillbaka.

Den 4 november 1830, på Bureheden strax utanför västerbottniska Bureå, möter den 22-åriga änkan Sara Greta Persdotter sitt öde: hon får sin högra hand avhuggen, halshuggs och bränns slutligen på bål. Hon är en av tre som mister livet på den avrättningsplatsen, mellan åren 1827 och 1836, och också den vars öde starkast kom att påverka lokalbefolkningen. Denna unga kvinna som i fattigdomens vanmakt dödade sin åtta månader gamla son blev föremål för vitt spridda visor som i dag, liksom bödeln Olof Hälls bila, finns bevarade i Skellefteå museums samlingar.

När *Anita Salomonsson* i *Oloflig beblandelse* åter riktar ljuset mot det historiska Västerbotten är det om Sara Gretas liv hon skriver. Detta är Salomonssons arbetsmetod, att utifrån verkliga kvinnoöden i fiktionens form

spinna en berättelse som gör att det bortglömda når ända in i våra dagar. Även hos Salomonsson har landskapet en central roll i dramatiken.

Gemensamt för såväl de yngre västerbottensskildrarna som den äldre generationen är det intensiva förhållandet till platsen och landskapet; till djuren och naturen. I ett glesbefolkat landskap blir omgivningen extra påtaglig, naturen en ständigt närvarande faktor som man måste förhålla sig till på det ena eller andra sättet. Som vän eller fiende.

* * *

Litteraturåret 2015 sammanfattas – måhända likt alla år – bäst med orden ”salig blandning”. Litteraturen, och bokutgivningen, är till sin natur spretig och oordnad. Men ska man leta efter tydliga spår att följa är just naturen och djuren ett sådant – och det gäller inte enbart västerbottensskildringarna utan är en generell tendens i svensk samtidslitteratur. De senaste åren har en rad böcker utkommit som antingen skildrar människans förhållande till naturen och sina omgivningar, där djur spelar en central roll eller där gränserna mellan människa och djur suddas ut. Under 2015 fortsatte den trenden att växa sig allt starkare. Skönlitterära debutanter som Cecilia Ekbäck och Malin Axelsson hör med sina vitt skilda romaner hit, liksom etablerade namn i skärningspunkten mellan skönlitteratur och sakprosa. Tomas Bannerheds ”I starens tid”, med fotografier av Brutus Östling, och Kerstin Ekmans ”Då var allt levande och lustigt”, om Linnéärljungen och naturforskaren Clas Bjerkanter, likaså.

Cecilia Ekbäcks romandebut *I vargavinterns land*, om den österbottniska familj som under 1700-talet utvandrar till Lappland är förvisso ett slags kriminalgåta med mystiska förtecken, men den knyter också an till en tilltagande tendens i samtidskulturen, nämligen tematiseringen av naturens och platsens vedergällning mot människan. Berget Svartåsen tronar här likt ett mysterium och en inte alltför avfärdad förklaringsmodell till de hemskheter som sker i trakten. *Anropa*, *Malin Axelssons* debutroman, har ett

fundamentalt annorlunda sätt att närma sig relationen mellan människa och djur. Hennes berättelse är förlagd till en urban miljö där surrealism råder och där diktjaget upplever sig befinna sig i en värld full med apor. Ytterst är nog apan ändå en sinnebild för människan. Och jagets upplevelse av att befinna sig i en värld full av apor handlar både om förfrämligande och gemenskap. Det djuriska i oss alla blir ett slags minsta gemensamma nämnare, samtidigt som utnämmandet av alla andra till apor blir ett sätt att markera skillnad och avsäga sig kontakten med den här världen såsom den är beskaffad. "Anropa" är en hetsig längtan efter existensberättigande och att bli erkänd som människa. Inte som apa, inte som kvinna.

Naturens mystik och obegriplighet kommer till uttryck också i sakprosan, och *I starens tid* är ett utmärkt exempel på detta. *Tomas Bannerhed* har, sedan den Augustprisbelönade debuten med romanen "Korparna" (2011), mutat in området "författarornitologi" i Sverige. Och med "I starens tid", detta vackra samarbete med fågelfotografen Brutus Östling, fortsätter Bannerhed att närma sig de bevingade varelserna med ett närmast existentiellt – och poetiskt! – grepp. Boken blir därmed mer än en bildningsinsats, ett lyckat försök att fånga den egentligen helt bortomspråkliga magin med fåglarna. Sakligare i sin ton är *Kerstin Ekman* i sin biografi över Clas Bjerkander, präst och naturforskare med blygsamt eftermäle och en livshistoria med få utsvävningar. I de flesta avseenden har *Då var allt levande och lustigt* mest gemensamt med två av Kerstin Ekmans andra icke-skönlitterära verk, nämligen essäsamlingarna "Herrarna i skogen" (2007) och "Se blomman" (2011, tillsammans med Gunnar Eriksson). Dessa tre verk hänger samman på grund av sina ämnen – skogen, blommorna, naturforskandet – och på grund av sina mer eller mindre tydliga civilisationskritiska drag. Utforskandet av vårt intima samband med naturen och våra omgivningar är dock lika symptomatisk för Ekmans författarskap i sin helhet, som det är för strömningarna i svensk samtidslitteratur.

Inom lyriken fortsätter det som kallas för *ekopoesi* – en strömning som under hot om klimatkatastrofer påminner om människan som en del av naturen snarare än civilisationen – att göra sig gällande. *Åsa Maria Kraft* skriver i samlingen *Randfenomen* om "den stora bidöden", medan *Maria Küchens Rosariet det marina* är en lyrisk skildring av utfiskandet av världshaven. Och i *Aase Bergs Hackers*, en diktsamling med ilska som drivkraft, är miljöerna är eklektiskt utvalda; från hälsingska vischan till östasiatiska metropoler, och hela "Hackers" inger känslan av oförenliga världar som löds ihop utan omsvep. Här finns en sci-fi-aktig rymdkänsla; kallt, metalliskt och robotmässigt. Men som motpol också ursprunglighet; jord, natur, djur. Den feministiska vreden omfattar hela kurvan – från flickan i stallet till den vuxna kaninkokerskan. Hästarna är inte bara en annan, tryggad värld och en

frihet, de är också den fristad och den skola som förser flickorna med självförtroende, styrka och livsnödvändig kunskap. Hästen gör sig för övrigt också gällande bland fackböckerna, som i *Jan Mårtenssons* historiska översiktsverk *Ridkonsten i Sverige. Historien om hästarna, Strömsholm och mästarna* och *Anna Kågströms* lustfyllda *Tillbaka i stallet. Handbok för vuxna hästälskare*.

* * *

Så, har den svenska litteraturen anno 2015 helt förlorat sig bland blommor och bin, i skogsgläntor och havsdjupen? Naturligtvis inte. De urbana skildringarna är lika frekvent förekommande, även om de inte lika enkelt kan ses som en del av en större tendens. Ta till exempel årets Augustprisvinnare, *Jonas Hassen Khemiris* *Allt jag inte minns*, som utspelar sig i Stockholm men också Berlin. Samuel, en på samma gång helt vanlig och rätt speciell kille, har omkommit i en bilkrasch. Det är ännu inte klart om det var en olycka eller ett självmord. Samuel skrivs fram genom minnesbilderna från personer som stått honom nära; det är en roman om kärlek och om vänskap, men framför allt om den flyktiga Samuel – han som byter personlighet när han byter umgänge och som älskas av sina nära men förblir en gåta för dem.

Stockholm, eller snarare den fiktiva förorten Aspy, står i centrum också i *Linna Johanssons* uppmärksammade debutroman *Lollo*, där Lollo och Lidija – oupplösligt tajta sedan gymnasiet – tar sina första steg i det fria vuxenlivet genom att värja sig mot allt vad just ordnat vuxenliv heter, de tänjer på tiden innan de måste ta tag i sina liv och drar runt i Aspy hela dagarna. De dricker, de porrsurfar, de glör på vattnet i Vinterviken. De är överens om hur livet absolut inte får bli, men om hur de vill att det faktiskt ska bli har de ingen aning. Huvudstaden är, vid sidan av Karin, huvudperson också i *Karolina Ramqvists* *Den vita staden*. Karin, som läsarna först mötte i ”Flickvännen” (2009), är nu tillbaka några år senare, ensam i lyxvillan med dottern Dream. Den vita staden – Stockholm och dess utkanter – är ett vinterlandskap. Men även Karin längtar efter att uppgå i naturen; bli ett med klipporna, förvandlas till ett gruskorn eller vara en dunig svanfjäder – hon vill ”existera på samma villkor, vara lika slapp och oförskräckt inför sin egen undergång”.

Ola Nilsson följde upp sin uppmärksammade Jämtlandstrilogi med romanen *Isidor och Paula*, för vilken han också tilldelades *Svenska Dagbladets* litteraturpris. Nilsson öppnar sin femte roman med Rainer Maria Rilkes version av myten om Orfeus och Eurydike, en omstöpning där Eurydikes liv inte längre hänger på vad Orfeus tar sig för, utan där hon vandrar i dödsriket relativt obrydd om hans existens. I ”Isidor och Paula” får myten åter, för vilken gång i ordningen i litteraturhistorien vet jag inte, nytt liv. Här blir den en

modern, urban saga där underjorden eller dödsriket utgörs av Stockholms tunnelbana, källarlokalerna och sjukhusavdelningar. Men, namnen Isidor och Paula har kusinerna Andreas och Elin fått från hästarna i ett stall de ofta vistades i som barn. Där, i barndomens solljus och absoluta mörker, drömde de två om en annan möjlighet – att få bli häst. Det kan låta fånigt när man skriver om det, men Ola Nilsson beskriver deras önskan sprungen ur djupaste desperation så nära det bara går. Och återigen ser vi alltså ett exempel på hur den urbana sagan också innefattar element som rubbar gränsen mellan människa och djur, mellan människa och natur.

Medan *Leif Holmstrands Städer som inte är städer* är närmast extremurban i sin skildring av olika världsmetropoler, tar *Jonas Karlsson* ett småstadsperspektiv i sin roman *Jag är en tjuv*. Den senare handlar om Roland, säkerhetschef på varuhuset Megalivs, som under ett brainstormande möte där medarbetarna uppmanas att tänka utanför boxen får en lika sällsynt som förflugen idé: att låta dem som ertappas med snatteri välja mellan polisanmälan och att ställa sig i entrén med en skylt om halsen. Texten på skylten? ”Jag är en tjuv”. Karlssons roman är klassisk i den meningen att den skildrar hur en banalitet öppnar en moralisk och existentiell avgrund inom en människa.

Avgrunden står också författaren *Tom Malmquist* inför, när hans gravida hustru Karin hastigt insjuknar och avlider kort efter att dotterns förlöst med kejsarsnitt. *I varje ögonblick är vi fortfarande vid liv* är en djupt personlig berättelse om liv och död, glädje och sorg, som för många läsare och kritiker säkerligen räknas till en av årets mest minnesvärda titlar.

* * *

Flera av landets mer etablerade författare gav under året ut nya verk. Nämnas bör *Klas Östergrens* samlade noveller med just titeln *Samlade noveller*, *Agneta Pleijels* autofiktiva och tillika Augustprismominerade *Spådomen*; *Per Odensten* lade ytterligare en ny titel till sitt omfångsrika författarskap, *Människoätarens skugga*, och poeten och akademiledamoten *Katarina Frostenson* kom ut med *Sånger och formler* – diktning om sorg och ljus. *Aris Fioretos Mary* och *John Ajvide Lindqvists Rörelsen: den andra platsen* fick också varsin nominering till Augustpriset, vilket också kan sägas skvallra om prisets bredd – åtminstone när det gäller prosa. Poesin stod utan nomineringar detta år. I fackboksklassen för sagda pris bör förutom vinnande bidraget, nämligen *Karin Bojs Min europeiska familj*, följande titlar inte glömmas bort: *Johan Hiltons Monster i garderoben: en bok om Anthony Perkins och tiden som skapade Norman Bates*, *Maja Hagermans Käraste Herman* om rasbiologen Herman Lundborg samt *Karin Johannissons* unisont hyllade *Den sårade divan* – en idéhistorisk undersökning av kvinnlig galenskap utifrån exemplen Agnes von Krusenstjerna, Nelly Sachs och Sigrid Hjertén.

Och bland de skönlitterära debutanterna märks utöver redan nämnda titlar till exempel *Elin Tamms Och jag lät mig vältas* samt *Neftali Milfuegos Tankar mellan hjärtslag*, där den senare är intressant inte minst för att den både är skriven under pseudonym och dessutom har författaren enligt egen utsago ingen plan på att skriva fler böcker. Ett slags hemlig engångsföreteelse i litteraturvärlden med andra ord.

2015 var kanske inte de stora romanbyggenas år, men briljerade i den genren gjorde *Carola Hansson* som fullbordade sin triptyk om familjen Tolstoj med tegelstensromanen *Masja*, även den nominerad till Augustpriset. Hansson tycks ha en exceptionell talang för besatthet. En särskilt uthållig förmåga att låta intresset för ett ämne bli uppslukande; febrigt, ivrigt, passionerat. Det var över 20 år sedan "Andrej" (1994) kom ut, den historiska romanen om Lev Tolstoj's son. 15 år senare, 2009, kom "Med ett namn som mitt", en på ytan stillsam men mycket pulserande jakt på sanningen om Andrejs son Ilja. Och 2015 – "Masja"; berättelsen om en av Tolstoj's döttrar, flickan som fadern redan när hon var ett litet barn spådde skulle få en svår framtid på grund av sitt utseende. Hansson är också mästerlig i den numera så frekvent förekommande genre där verkliga människoöden ges fiktiv form; med lyhördhet och respekt omstöper hon berättelsen om Masja Tolstoj så att den blir en roman i egen rätt.

Raljerandet över den politiskt korrekta medelklass som gör medvetenhet till livsstilsprojekt, har blivit något av en nationalsport de senaste åren i såväl litteratur som kulturdebatt. Den poppar upp titt som tätt; driften med sopsorterrarna, hen-förespråkarna och dem som skivar ekomorötter med ena handen och beställer flygstol till Vietnam med den andra. Världsförbättraren är en tacksam måltavla, i synnerhet om hen råkar visa upp symptom på dubbelmoral, men för att lyckandet inte ska bli lika tröttsamt som föremålet för den så måste det ske med lite finesse. Det klarar *Tove Folkesson*, som följer upp sin debut "Kalmars jägarinnor" med andraromanen *Sund* – en bok som definitivt signalerar att Folkesson är på väg att bli en författarröst att räkna med framöver.

En helt icke-raljant författare är *Anne Swärd* som inte utkom med något nytt material under året, men väl en samlingsvolym: *Akta dig för kärleken*. Här ryms författarens tre romaner "Polarsommar" (2003), "Kvicksand" (2006) och "Till sista andetaget" (2011). "Akta dig för kärleken" är inte bara en titel med ett praktiskt livsråd, utan också en sammanfattning av kärnan i Swärds författarskap; där allvaret, fascinationen för skönhet och den förhöjda livskänslan alltid gör sig påminda. Kärleken – passionen! – står i centrum också för *Kristofer Folkhammars Magisterlekarna*, en roman om erotiska lekar mellan en lärare och hans elev.

Kärlek är ett evigt tema och därtill ett arbete – men även förvärvsarbete är arbete. Och under 2015 utkom två titlar som nagelfar arbetandets och arbetslivets villkor. För den skönlitterära gestaltningen av ämnet stod *Elsie Karlsson*,

vars roman *Linjen* utspelar sig ett kontorslandskap där en tidigare arbetslös kvinna fått en ny chans att komma in på arbetsmarknaden. Efter ett arbetsliv med tillfälliga anställningar vet hon att hitta strategier för att kunna hänga kvar, och Karlssons roman blir ett slags undersökning av arbetet som idé. Det temat har den gemensamt med *Roland Paulsens* mycket omdiskuterade och personliga reportagebok *Vi bara lyder. En berättelse om arbetsförmedlingen* – ”en radikal genomlysning av Sveriges minst omtyckta myndighet”, som boken kallats.

* * *

Den bok som utan jämförelse blev ”årets snackis” var givetvis *David Lagercrantz’ Det som inte dödar oss* – den fjärde delen av och fria fortsättningen på Stieg Larssons ojämförliga deckarsuccé om tidningen ”Millennium”. Lagercrantz satt under en tid i snart sagt varenda tv-soffa, och inte bara det – också i nyhetssändningarna, vilket inte är det vanligaste forumet för skönlitteratur för att komma med en mild underdrift. Debatten gick varm på kultursidorna, inte sällan i rätt hätsk ton, för är det verkligen okej att en ny författare tar över en död författares författarskap och skapar sin egen fristående fortsättning på detsamma?

Debattfriskt blev det också när litteraturprofessorn och författaren *Ebba Witt-Brattström* i den långa debatten om ”kulturmannen” gick ut och hävdade att det finns problematiska tendenser till ”litterär pedofili” i några av uppburna, manliga samtidsförfattares verk. *Karl Ove Knausgård*, vars debutroman *Ut ur världen* för övrigt fick svensk språkdräkt detta år, gick genast ut till sitt försvar och menade att den svenska litteratursynen var påfallande enögd – och så var det som kom att kallas ”Cyklopdebatten” igång. Witt-Brattström samlade sedan sitt debattinlägg och andra på snarlikt teman i samlingen ”Kulturmannen och andra texter”, men titeln utkom inte förän i början av 2016.

Poesin, och den tynande tillvaro genren anses föra, är ett ständigt återkommande ämne för litteraturdebatt – så också under sommaren 2015. Det hela började med att Malmöpoeten *Anna Axfors*, som publicerat sig på norskt förlag, skrev en text där hon ville lyfta fram de stora svenska förlagens svek mot ny, ung poesi. Hon – och flera andra röster – som följde i debatten, riktade blicken söderut och jämförde läget med Danmark; där poesin både tycks ha större genomslagskraft hos läsarna och förvaltas bättre av de större förlagen. Under 2015 debuterade två poeter hos de stora svenska förlagen, *Daniel Blixt* med *Utvecklingssamtal* och *Gabriel Itkes-Sznap* med *Tolvfingertal*.

* * *

Poesin må vara en förbisedd genre i litteraturutgivningen, men det betyder inte att det saknas goda exempel att anföra. Förutom de titlar som redan omnämnts i denna text vill jag också lyfta fram *Det här är hjärtat* – det som skulle komma att bli *Bodil Malmstens* sista bok. Diktsamlingen utgör en perfekt, men alltför tidig avslutning, på ett av svensk samtidslitteraturs mest betydande och älskade författarskap. ”Kom tillbaka / kom tillbaks”, ber Malmstens diktjag, och vidare: ”Jag hatar att / du övergav mig / Lämna mig / på jorden / utan alternativ”. I ”Det här är hjärtat” excellerar Malmsten i sin konst att uppriktigt skildra, och samtidigt krasst driva med, det brutalast förtvivalade – förlusten av en annan människa. Vilken sorti! Och vilken förlust att hon inte fick skriva för oss ända in i evigheten.

BENGT SUNDELIUS

EN NATIONELL SÄKERHETSSTRATEGI FÖR SVERIGE I TIDEN

Bengt Sundelius är professor i statsvetenskap vid Uppsala universitet och vid Försvarshögskolan. Han är sedan 2010 strategisk rådgivare till generaldirektören för Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB). Artikelförfattaren är medlem av Letterstedtska föreningens huvudstyrelse.

Artikeln bygger på det föredrag som Bengt Sundelius höll inför årsmötet i den svenska avdelningen den 16 maj 2016 på Piperska muren i Stockholm.

Redan i sin regeringsförklaring hösten 2014 aviserade statsminister Stefan Löfven att en svensk säkerhetsstrategi ska utformas. Det var ett välkommet initiativ av den nya regeringen då det har gått tio år sedan en sådan presenterades. Den dåvarande Försvarsberedningen under ordförandeskap av Håkan Juholt (S) lanserade i januari 2006 en brett upplagd säkerhetsstrategi DS 2006:1 som under en tid på många sätt blev inspirerande för förnyelsearbetet bland de myndigheter som i Sverige ansvarar för vår nationella säkerhet. Liknande strategier har utformats i en rad andra länder och redan 2003 av den Europeiska unionen. Man försöker även uppdatera dessa inriktningsdokument med viss regelbundenhet. Till exempel antas innevarande år en ny global strategi för säkerhet av EU:s högsta organ, det europeiska rådet.

Mycket har förändrats globalt, i vårt närområde och inte minst i vårt samhälle sedan 2006. En förnyad svensk strategi behöver spegla dessa omdaningar av betydelse för Sveriges framtida säkerhet. Ett grundligt analysarbete bör genomföras av de som har fått förtroendet att utarbeta ett underlag för politisk prövning. Några fundamentala frågeställningar om säkerhet och försvar behöver initialt problematiseras och helst även besvaras i den utlovade strategin.

Mot vad ska Sverige försvaras?

Dagens offentliga debatt handlar för ensidigt om ett väpnat angrepp av en annan stat och argumenten påminner starkt om 1980-talets försvarsdebatt med ubåtskränkningar och flygprovokationer. Den senaste säkerhetsstrategin från 2006 lyfte däremot fram en stor spännvidd av hot mot Sverige. Många menar nu att den var alltför vidlyftig och svepande. Den snävare hotbild som åter dominerar media och försvarsdebatt behöver dock kompletteras och nyanseras. Pendeln av medial uppmärksamhet svänger med omvärldsläget medan

verkligheten innehåller både klassiska hot, nygamla hot, liksom helt nya hot och risker. Det svåra är att dessa samexisterar. Flera typsituationer behöver beaktas samtidigt och tillsammans. Låt oss identifiera några grundläggande antagonistiska hot som en svensk säkerhetsstrategi behöver förhålla sig till.

I. Väpnat angrepp av en annan stat

Den klassiska fixeringen vid Rysslands militära förmåga har åter placerats i fokus genom den politiska debatten kring försvarsanslagets storlek och genom Rysslands agerande främst i Ukraina. Detta är en väsentlig hottyp som behandlas ingående av många experter och debattörer. Efter många år av passivitet har regeringen anmodat de relevanta myndigheterna att återuppta den nationella försvarsplaneringen och detta arbete skall inriktas mot denna klassiska hotbild. Det militära och det civila försvaret skall tillsammans återskapa ett svenskt totalförsvaret, som vittrade sönder under åren med andra omvärldsbetingelser.

Jag vill här särskilt lyfta fram andra hottyper, som också utmanar Sveriges säkerhet, men som sällan får en lika grundlig politisk eller medial uppmärksamhet. Sverige behöver en mer nyanserad säkerhetspolitisk debatt både utifrån ett folkbildningsperspektiv, men också för att våra förtroendevalda ska ha ett balanserat sakunderlag när de tar viktiga beslut som rör våra förmågor att försvara och skydda Sverige.

II. Väpnat angrepp av en annan: terrornätverk eller ensamvargar

Terrorism fick mycket utrymme efter händelserna i New York hösten 2001, Madrid våren 2003 och London sommaren 2005. Denna form av väpnat angrepp har etablerats som en central del av vår hotbild och har påverkat vårt förhållningssätt till den egna säkerheten och till personliga integritetsfrågor. Vi blir regelbundet påmind om de destruktiva krafter som organiserade nätverk eller ensamvargar kan prestera – kontinuerligt idag av terrororganisationer som Islamiska staten och al-Qaida i Mellanöstern, men också vid tragiska händelser som de i Norge 2011, Paris 2015 och Bryssel 2016. I vårt grannland placerade en norsk man en bilbomb invid regeringskansliet. Bomben dödade 8 personer, och därefter mördade han 69 ungdomar på ett ungdomspolitiskt sommarläger på Utøya. I Paris och Bryssel slog fundamentalister till med dödlig kraft. Dessa personer valde att idka våld för att uttrycka missnöje med det samhälle de är en del av och konsekvenserna var mycket tragiska.

Terrorangrepp är en fortsatt central del av den hotbild som Sverige måste kunna förebygga, hantera och efteråt återställa samhället från. Sedan 2014 finns en särskild inrikesminister, Anders Ygeman, med politiskt ansvar för bland annat detta arbete. Det krävs andra verktyg, informationer och regelverk som är ändamålsenliga mot denna hottyp, än de som ger effekt för den första

hottypen, som innebär en övergång till krig eller krigsfara. Sverige har en del att lära från erfarenheter i andra länder av att förebygga och bekämpa terrorism. Det som hände i Norge sommaren 2011 kunde lika gärna ha skett i vårt land, menar många initierade bedömare.

III. Angrepp av en annan stat

Icke väpnade angrepp som hotar Sveriges oberoende, stat, samhälle, befolkning och ekonomiska säkerhet är inte enkla att försvara landet mot. Genom åren har många stater, även i Europa, utsatts för denna typ av angrepp och med betydande konsekvenser för landets oberoende. Genom de senaste årens utveckling i vårt närområde och genom Rysslands dolda agerande i Ukraina framtonar igen denna hottyp som en svårgripbar men konsekvensdrivande utmaning för Sveriges säkerhet. Under rubriken hybridkrig har cyber-attacker, psykologisk krigföring, energiutpressning och antagonistiskt agerande genom bulvaner med emfas återvänt till den säkerhetspolitiska dagordningen för Sverige.

Det handlar om att kunna möta en motståndare som med olika medel – inte nödvändigtvis militära – försöker påverka Sveriges agerande eller begränsa vår förmåga att agera, för att på så sätt nå sina mål. Detta kan ta sig olika uttryck: sabotage av infrastruktur eller ekonomiska flöden (till exempel svenska varor som transporteras inom vårt land eller som ska exporteras bortom våra gränser), handlingar för att skapa rädsla och otrygghet, cyberattacker mot samhällsviktiga verksamheter, ekonomiska påtryckningsmedel, infiltration av miljöer där viktiga beslut fattas eller påverkansaktiviteter mot medier, opinion och beslutsfattare.

Dessa antagonister delar inte vår gemenskap, värdegrund och högprioritering av människors behov, utan de försöker underminera denna ordning av demokrati och rättstrygghet i Europa. Både inom EU och inom NATO har denna nygamla hottyp uppmärksammats under senare tid och initiativ har tagits för att möta dessa hotande aktiviteter. En viss samsyn och en arbetsfördelning växer fram mellan de Bryssel-baserade organisationerna, som i övrigt har haft svårt att samarbeta. Dessa mer svårfångade angreppsformer med ursprung i en annan stat behöver uppmärksammas mer i den offentliga debatten utanför experternas interna rådslag.

IV. Angrepp av en annan

Antagonister som inte är bundna till en stat har traditionellt använt ett brett spektrum av tvångsmedel för att uppnå sina politiska, ideologiska eller profitmotiverade syften. Cyber-området präglas av en bredd av förövare där det är svårt att sära ut vad som härrör från statliga aktörer och från andra antagonister. Biologiska och kemiska angrepp kan inte uteslutas då fler aktörer får

tillgång till dessa dödsmedel. Endast en del av sådana angrepp riktade mot Sverige och vår befolkning berör svensk nationell säkerhet i den meningen att landets eller samhällets överlevnad står på spel. Men de flesta angrepp kan tillföra stor ekonomisk, materiell skada och ett lidande för berörda människor, företag eller organisationer. Även förtroendet för den demokratiska styrelseformen kan sättas på prov. Den subjektiva gränsen mellan vad som kan anses handla om nationell säkerhet och vad som ges en lägre dignitet i vårt säkerhetsarbete blottläggs när man lyfter fram denna hottyp med ett ofta diffust ursprung.

Ett komplext hotbildspanorama utmanar

Utifrån denna inventering av möjliga antagonistiska hot, behöver Sverige en säkerhetsstrategi som borrar i samtliga typer av utmaningar och beaktar sambanden mellan dem. Det finns även olika konsekvensdrivande kombinations-effekter för vår säkerhet, vilka behöver blottläggas. Det räcker inte att endast beakta de hot som härrör från andra stater eller att ensidigt betona det väpnade angreppets primat. Vi lever i en sammanlänkad värld av gränsöverskridande flöden och beroenden. Men detta innebär självklart inte harmoni. Vår omvärld är fortsatt konfliktfylld, men på andra sätt och enligt andra gränssnitt än under det kalla krigets polarisering. Därför behöver de säkerhetsstärkande verktygen förnyas för att kunna möta upp mot detta diversifierade spektrum av antagonistiska hottyper. Det handlar om att säkerställa att våra nationella strukturer inte hämmar oss i en verklighet där gränserna mellan krig och fred, militärt och civilt, inte är lika tydliga som förr.

Säkerhet handlar om överlevnad och det i många dimensioner och tids-horisonter. Diskussionen ovan har begränsats till antagonistiska hot mot vår säkerhet; ett ont uppsåt av någon aktör ligger bakom agerandet som hotar oss. Många bedömare, men inte alla, vill även inkludera i vårt hotbildspanorama strukturellt betingade hot och risker, där ingen ond vilja eller avsikt ligger bakom men där konsekvenserna för vår överlevnad kan vara väl så svåra som i typfallen ovan. Händelser i grannskapet, i vårt nära utland, kan ge spridningseffekter med enorma konsekvenser, som när kärnkraftsverket i Tjernobyl exploderade 1986. Under 1990-talets tumultartade utveckling i de baltiska länderna satsades betydande resurser för att säkra upp suveränitet, demokrati och rättsäkerhet i dessa relativt svaga stater. Denna investering motiverades med det säkerhetsfrämjande syftet att minska sannolikheten av oönskade spridningseffekter in i vårt samhälle. Bekämpningen av Ebola-viruset i Västafrika för något år sedan kan ses i samma förebyggande syfte. Även områden rätt långt borta från Sverige ingår numera i vårt nära utland på grund av invärdheten i globala flöden av människor och sjukdomar liksom av kommunikationer, handel, kapitalströmmar och cybernät.

Smygande risker över långa tidsrymder, som klimatomdaningen, kan även ge förödande effekter för människors livsvillkor och samhällets överlevnad. Ingen ond vilja ligger bakom denna massiva attack på mänsklighetens fortbestånd utan en rad omständigheter ger sammantaget livsavgörande effekter över tid. Inte alla experter på säkerhetspolitik och på säkerhet vill inrymma denna problematik i en nationell strategi, men många bedömare menar att den nuvarande koalitionsregeringen (S + MP) kommer att lyfta fram även denna överlevnadsfråga.

I denna artikel begränsas analysen till antagonistiska hot, medan det ännu bredare synsättet kring säkerhet och överlevnad lämnas åt sidan. Även med denna begränsning av panoramat blir uppgiften att lägga en grund för att kunna försvara och skydda Sverige rätt utmanande. Det är därför naturligt att arbetet med att utforma strategin leds av statsministerns statssekreterare i Statsrådsberedningen.

Vad är värt att försvara i Sverige?

Den territoriella integriteten sätts enkelt i rampljuset när den offentliga debatten handlar om påträngande säkerhetspolitiska förändringar i vårt närområde. Hela landet skall försvaras är devisen! Skyddet av det svenska territoriet likställs med upprätthållandet av rikets suveränitet. Man vill självklart försvara landets suveränitet och regeringen har även ett ansvar gentemot medborgarna att så sker. Det förblir i offentlig debatt dock tämligen oklart vad som egentligen avses med att upprätthålla suveräniteten. Begreppet utgör en central del av folkrätten, men har en mindre entydig innebörd inom säkerhetspolitisk analys. Statsvetare resonerar hellre om självbestämmande eller autonomi. Medan suveränitet är ett digitalt förhållande handlar autonomi om grader på en gråskala.

Sambanden mellan ömsesidiga eller asymmetriska internationella beroenden, sårbarhetsfällor och deras effekter på suveräna staters autonomi är en central problematik inom säkerhetspolitisk analys. Man inser att säkerhet måste handla om mer än om att skydda territorialgränsen i tider av massiva gränsöverskridande flöden av människor, varor, tjänster och kapital med både positiva och negativa effekter för vårt samhälle, välstånd och i längden även vår överlevnad som nation. Samhällets funktionalitet och befolkningens skydd sätts i fokus i flera regeringspropositioner och riksdagsbeslut när målen för landets säkerhet skall definieras. Därtill anges ofta vissa grundläggande värden som särskilt skyddsvärda. Demokrati, rättsstat, individuella fri- och rättigheter nämns som kvaliteter som gör vårt land till ett samhälle där man både kan och vill leva.

Detta resonemang om nationella intressen och om bakomliggande värden för oss en bra bit bortom territorialgränsens primat när vi försöker problematisera de grundläggande nationella intressen som måste kunna försvaras. Flera

centraleuropeiska länder har upplevt tider då statsgränsen mot stormakten var glasklar, men då upplevelsen av nationell suveränitet och ett självständigt folkstyre inte existerade. Den nationella autonomi var låg eller obefintlig trots den folkrättsliga statusen som suverän stat. Vår säkerhetspolitiska analys behöver därför handla om mycket mer än om den territoriella integriteten för att fånga verkliga men mer svårdefinierade skyddsbehov av vikt för rikets säkerhet.

Den svenska försvars- och säkerhetspolitiska debatten präglas ofta av ett fokus på delarna snarare än på helheten. Till exempel finns det mycket att anföra om hur försvaret av Gotland ska läggas upp eller om det svenska flygvapnet behöver flera JAS 39 Gripen. Dessa åtgärder är taktiska medel som ska främja det som vi menar är fundamentalt att försvara som människor och vår demokratiska rättstat. Den säkerhetspolitiska debatten skulle nog gynnas av mer reflektion av den art som filosofer och humanister ägnar kraft åt. Perspektiven från säkerhetsetablissemangen kan med fördel kompletteras med andra professionella röster för en mer nyanserad diskussion om vad som är viktigt att försvara hemma och utomlands.

Hur kan vi försvara Sverige?

Självklart har det stor betydelse för rikets säkerhet hur mycket offentliga resurser som avsätts till det militära försvaret inför ett eventuellt väpnat angrepp av en annan stat. Det verkar numera föreligga en samsyn inom politiken att mer resurser behöver satsas och att dessa i högre grad skall koncentreras till nationellt försvar snarare än till avsevärda satsningar på internationella fredsfrämjande insatser i avlägsna länder. Ett plågsamt ominriktningsarbete och ett tungt genomförande över flera år bedrivs nu av Försvarsmaktens ledning.

Men riksdagens försvarsbeslut i juni 2015 gav få svar på de problemställningar som har väckts här. Resursernas fördelning över uppgiften att slagkraftigt möta olika hottyper, enligt inventeringen ovan, förblir en politisk nöt att knäcka i en säkerhetsstrategi. För detta krävs en djupare säkerhetsanalys, som kan utmynna i en politisk samsyn kring en nationell säkerhetsstrategi. Debatten om det militära försvarets budgettilldelning är endast en början på en sådan genomlysning, men den kan inte vara slutpunkten. Svårare frågor behöver dömas av mellan olika skattefinansierade verksamhetsområden med delansvar för Sveriges säkerhet.

Vilka verktyg behövs för att möta dagens och morgondagens komplexa hotbildspanorama? Det gäller att identifiera brister men även att kunna utveckla relevanta förmågor för att möta olika hotmöjligheter. Debatten har främst fokuserat på militära förmågor och ÖB:s oro har satts i centrum för diskussionen. Ledningen för Säkerhetspolisen (SÄPO) har för det mesta varit mer

lågmaid, vilket kan tolkas som tecken på en djup oro över den svåra utmaning man där står inför. Hela vidden av hotmöjligheter, enligt ovan, behöver inkluderas i en översyn av brister och förmågor och dessa utvecklingsbehov behöver kopplas mot sina respektive användningsområden. I den mån resurser kan nyttjas inför flera hottyper eller kombinationer av sådana, desto mer kostnadseffektivt. Hotmöjligheterna kan ha helt olika dignitet och bygger på svårbedömda sannolikheter. De måste vägas mot varandra avseende flera aspekter inklusive vad som är mest akut och vad som kan åtgärdas på sikt. Även om en helhetssyn med en både-och-ansats förordas här måste till sist prioriteringar dömas av och genomföras. Detta kräver ett politiskt ledarskap där siktet ställs mot helhetens behov och där diverse institutionaliserade särintressen ges ett begränsat spelrum.

Hur kan vi skydda Sverige?

Omvärldsanalys är en oundgänglig komponent bakom en gedigen och framåtblickande säkerhetsstrategi för Sverige. Utan en sådan bakgrund om den internationella och regionala kontexten kan man inte klarlägga i vilket sammanhang som Sverige existerar och därmed inte kunna svara på frågorna ovan. Betänkanden från en rad Försvarsberedningar genom åren inleds med gedigna analyser om tillståndet i vår omvärld och om hur dessa så kallade lägen återverkar på vår egen säkerhetssituation. De senaste årens allt frostigare stormaktsklimat i Europa har inspirerat till en återupptagen nationell försvarsplanering efter flera decennier av mer optimistiska lägesbeskrivningar.

Men för att kunna svara på frågan om hur vi kan försvara och skydda vårt land; vilka förhållningssätt, resurser och verktyg som finns att tillgå för olika eventualiteter, behövs dessutom en gedigen invärldsanalys. Experter på säkerhetspolitik är väl förtrogna med omvärlden och betydande resurser och kompetens finns att tillgå för detta viktiga syfte. Däremot är det mindre vanligt att specialister på frågor kring Sveriges säkerhet, inom politik, förvaltning, eller akademi, även har goda kunskaper om hur dagens samhälle faktiskt fungerar och styrs i fred, vid krigsfara och i krig. Vilka säkerhetsrelevanta resurser finns och finns inte att tillgå i olika lägen? Hur ger det statsrättsliga regelverket möjligheter och begränsningar för olika statliga ingripanden, resursmobiliseringar eller ansvarsomfördelningar inför betydande faror? Hur kan samhällets resurser bortom den offentliga sektorn, som de privata och frivilliga, användas för att möta de olika hottyper som har skissats här?

De juridiska förutsättningarna utgör en särskild utmaning. När vi ställs inför svårbedömda skeenden i gränslandet mellan ett militärt angrepp och andra angreppsformer är det inte alls självklart att ett snabbt beslut fattas om höjd beredskap, vilket skulle ge Försvarmakten starkare befogenheter för ledning

av andra resursägare. Samhällets förmåga att hantera sådana svårtolkade så kallade skymningslägen måste då utgå från det fredstida regelverket, med de befogenheter som polis och andra myndigheter har, inklusive möjligheterna att ta stöd av Försvarsmakten.

Många är medvetna om att samhället har förändrats i grunden på en rad områden sedan 1980-talet, då nationell försvarsplanering senast var aktuell. Men konkreta kunskaper är begränsade om hur det inomnationella har förändrats och med vilka konsekvenser för säkerhetsrelaterat arbete. Inför en diskussion kring hur vi i realiteten kan skydda Sverige behövs en mer djuplodande och detaljerad kartläggning av vår invärld här hemma nu och i morgon. Gällande planeringsdokument speglar inte dagens samhälle. De professionella som till vardags sysslar med svensk nationell säkerhet och försvar vet nog mer om utvecklingen i andra länder än om vårt eget samhälles brister och förmågor ur ett säkerhetsperspektiv.

En rad utredningar, studier och forskningsarbeten genomförs löpande om olika aspekter av den svenska samhällsutvecklingen, och ofta anläggs ett framtidsperspektiv. Dessa bidrar till en gedigen invärldsanalys, men resultaten kommer sällan det nationella säkerhetsarbetet till gagn på samma sätt som de mer säkerhetspolitiskt renodlade studierna vid Försvarshögskolan, Totalförsvarets Forskningsinstitut, Utrikespolitiska Institutet och av andra som belyser förändringar i vår omvärld. Utan mer gedigna kunskaper om hur vårt samhälle, infrastruktur och näringsliv faktiskt ser ut, från ett säkerhetsperspektiv, saknas en nödvändig kunskapsplatta för att kunna genomföra en ändamålsenlig nationell försvarsplanering, utforma en kunskapsbaserad säkerhetsstrategi eller skapa politisk samsyn kring resursprioriteringar mellan hottyper och bland de verktyg som kan ge önskvärda effekter inför dessa antagonistiska hot.

Efter tjugo år av avregleringar, privatiseringar och effektivitetshöjande åtgärder inom både offentlig och privat sektor kan man notera en rad effekter av betydelse för säkerhetsarbetet. Lagerhållning är omodernt utan allt rullar hela tiden mellan producenter och konsumenten, som räknar med att få sin vara eller tjänst "just-in-time". Detta gäller även för livsmedel, läkemedel, drivmedel och annat av betydelse för krisberedskap och försvar. Stat, landsting och kommuner äger inte längre de servicefunktioner som de är helt beroende av när de främst behövs. Avtal måste säkras upp i förväg, som till exempel kring vaccin och andra läkemedel där Sverige är helt beroende av utländska företag med många marknader. Försvarsmakten behöver förlita sig på privata aktörer för sina transporter, förnödenheter och kommunikationer ända fram till den brytpunkt där regeringen utlyser högsta beredskap och särskilda fullmakter tar över.

Den djupaste omdaning av villkoren för att kunna skydda ett sårbart Sverige har sin grund i hur informations-samhället har tagit över alla delar av vardagsliv, näringsliv, transporter, kommunikationer, mediaspridning och IT-användning. Antagonister kan använda helt nya kanaler för öppna eller dolda intrång i vårt samhälle och våra styrorgan och påverka vår bild av omvärlden och av oss själva. Påverkanskampanjer av utländska aktörer har uppmärksammats, men de är svåra att beivra då de varken är brottsliga eller utgör ett väpnat angrepp på landet. Den kommande strategin behöver förhålla sig till ungdomars vardag med facebook-vänner, twitter-troll och rekryteringar av tonåringar till terroristorganisationer. Vårt välstånd bygger på en rad gränsöverskridande flöden, men dessa kan även utnyttjas som redskap för onda krafter som vill förgöra det som vi anser vara mycket skyddsvärt.

Det överraskande och massiva flyktingflödet till Sverige hösten 2015 kommer också att på många sätt och över en avsevärd tid förändra vårt samhälle. Mer resurser behöver investeras i integrationsfrågor runt om i landet. Bostäder, social service och skolor behöver prioriteras av landets kommuner. Yrkesutbildningar måste anordnas och nya arbetstillfällen behöver skapas för att undvika ett utanförskap där en grogrund för våldsamt radikaliserings kan frodas. Flödessäkerheten tränger in i lokalsamhället och förändrar den vardag som vi känner oss trygga med.

På Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, (MSB), har besvärade luckor i kunskaperna om vårt eget samhälle, om våra egna svagheter och förmågor, uppmärksammats i årliga redogörelser till regeringen, Nationell risk- och förmågebedömning. Dessa görs i samverkan med andra myndigheter på lokal, regional och nationell nivå. I den senaste rapporten från våren 2016 lyftes en rad besvärade sårbarheter fram. MSB menar att utvecklingsarbetet behöver fokusera mer på elförsörjningen, dricksvattenförsörjningen, informations- och cybersäkerhet, läkemedelsförsörjningen samt radiologiska och nukleära händelser. Utan en godtagbar robusthet inom dessa områden undergrävs möjligheterna att kunna stå emot ett yttre tryck; att kunna skydda samhälle och befolkning samt att kunna försvara riket mot en antagonist.

Ett område av särskild betydelse för att stärka samhällets motståndskraft mot olika hottyper är att fortsätta utveckla samverkan inom krisberedskap och totalförsvaret. Samverkan och gemensam planering, inklusive utbildning, är nyckelorden för att stärka samhällets förmåga att möta det som hotar. Samverkan behöver utvecklas på alla samhällsnivåer; mellan staten och kommuner/landsting, mellan civila och militära aktörer, mellan offentlig sektor och näringslivet samt mellan offentlig sektor och frivilligorganisationer.

Invärldsanalys behövs som en grund för diskussioner om vilka förmågor som behöver utvecklas nationellt och i samverkan med andra länder. Därtill

är det en förutsättning för att kunna förbereda för så kallat värdlandsstöd, där Sverige tar emot och har en förmåga att använda materiel och personal från andra länder även i lägen av yttre tryck. Vår *Solidaritetsförklaring* handlar om att kunna erbjuda stöd till andra inom EU och Norden men även om att ha en egen förmåga att kunna ta emot och nyttja det som andra bidrar med. I flera händelser i en rad länder har det visat sig svårt för mottagare att effektivt dra nytta av det som erbjuds akut av andra länder då man har saknat tillräckliga kunskaper om hur det egna samhället fungerar och hur det nationella regelverket skall tillämpas.

MSB har till uppgift att klarlägga samhällets sårbarheter, identifiera betydande riskområden samt genomföra systematiska förmågebedömningar inom olika verksamhetsområden. Invärldsanalys prioriteras mer direkt än tidigare. Syftet är att lägga en mer heltäckande kunskapsgrund för arbetet med att förebygga, hantera, återställa och lära från samhällsliga kriser. Därtill kommer resultaten av detta kartläggningsarbete med bredd och djup att vara ett viktigt ingångsvärde inför analyser kring hur Sverige i realiteten kan skyddas mot de antagonistiska eventualiteter som angavs ovan. Invärldsanalys tillför nu ett direkt mervärde från att under en tid ha varit en relativt förbisedd komponent i det säkerhetspolitiska arbetet och i den återupptagna nationella försvarsplaneringen.

Målet är att reducera kända sårbarhetsöverskott och att eliminera kända förmågeunderskott. Eftersom samhället ständigt förändras uppstår kontinuerligt nya sårbarheter, som behöver mötas med innovativa förmågor. En mental beredskap för att upptäcka och möta det otänkbara behöver även upparbetas inom arbetsfältet. Forskningen är entydig på denna punkt. Beslutsfattare och planerare kommer att överraskas om och om igen. Det finns otaliga exempel genom modern historia på förvarningsfiaskon och underrättelsesmissar på det försvars- och säkerhetspolitiska området. De flesta av oss finner det tryggare att snegla bakåt mot etablerade mönster och invanda rutiner snarare än att med ett öppet sinnelag spana framåt och ställa en osäker diagnos om vad som kan vänta runt hörnet.

En hybrid säkerhetsstrategi i tiden

En förnyad svensk säkerhetsstrategi behöver relatera dagens och framtidens hotmöjligheter i vår omvärld till inhemska beroenden, sårbarheter, resurser och förmågor. Särskild uppmärksamhet behöver ges de säkerhetsrelevanta elementen av vår egen dynamiska samhällsodaning sedan 2006, då den senaste säkerhetsstrategin lanserades av Försvarsberedningen. Även konsekvenserna av det stora flyktingmottagandet kan behöva beaktas. Den kommande strategin bör vara ett stöd för att kunna navigera i en flödesbaserad säkerhetsmiljö

där omvärld och invärld glider samman, där avstånd mäts i sekunder snarare än i kilometer och där internationella beroenden kan omvandlas till ensidiga sårbarhetsfällor. Detta är redan en del av vår verklighet.

Men, strategin behöver även vara ett stöd för att kunna navigera i en territoriellt betingad och allt mer antagonistisk omvärlds- och närmiljö där övergångarna mellan fredstid, så kallade skymningslägen mellan fred och ofred, och ett väpnat angrepp är suddiga och förmodligen utdragna. Man kanske vänjer sig vid ett nytt normalläge där påverkansoperationer, informationsattacker, kränkningar och propaganda blir en vardag, samtidigt som ett dolt terrorhot hänger över de nära och kära. Även detta tycks vara en påträngande del av vår verklighet.

Sverige behöver snarast skapa förmågor för att kunna agera offensivt samt för att kunna skydda vårt samhälle på båda de spelplaner som har skissats här. En hybrid nationell säkerhetsstrategi, som är baserad på både omvärlds- och invärldsanalys ligger rätt i tiden.

En nordisk säkerhetsstrategi?

Även övriga nordiska länder behöver förnya sina nationella strategier i den riktning som har föreslagits här. I Finland har detta arbete redan påbörjats och man bjuder in allmänheten till inspel om vad som behöver lyftas fram i den kommande versionen. De nordiska länderna är tätt sammanflätade av flöden och interaktioner av olika typer. Ländernas flödessäkerhet är starkt beroende av varandra och ett intensivt samarbete mellan experter i offentlig och privat sektor förekommer inom detta arbetsområde. Samtidigt delar länderna samma geopolitiska verklighet med en närhet till Ryssland och med skuggan av terroristattentat hängande över befolkningen. Den gemensamma värdegrunden manifesterades internationellt den 13 maj 2016 i ett nordiskt-amerikanskt toppmöte, som President Obama stod värd för i Vita Huset. I den deklaration som antogs av de sex länderna lyftes många av de frågeställningar, grundläggande värden och säkerhetsambitioner som här har betonats. Finns nu förutsättningar för att de nordiska länderna genensamt kan utforma en samlad nordisk säkerhetsstrategi, trots de särskiljande militära allianslösningarna?

Thorvald Stoltenberg, förutvarande norsk utrikes- och försvarsminister, föreslog vid Nordiska rådets session hösten 2014 att regeringarna bör tillsätta en försvars- och säkerhetskommission för att genomlysna framtida utmaningar och lägga konkreta samarbetsförslag på försvarsområdet. Ännu har ingenting skett med detta djärva förslag, men det tog två år innan hans utspel från 2009 om en solidaritetsförklaring gav effekt på utrikesministernivå i april 2011. Mellan försvarsmyndigheter och departement förekommer redan idag ett intensivt samarbete som ligger helt i Stoltenbergs anda.

Det vore värdefullt att lyfta upp det nordiska samarbetet inom säkerhetsområdet till strategisk nivå, där förtroendevalda och politiska ledare kunde engageras mer direkt. En fristående högnivåkommission av erfarna individer med bred kompetens borde tillsättas för att utforma ett framtidsinriktat förslag till en nordisk säkerhetsstrategi. Ett sådant dokument behöver präglas av en helhetssyn på området i linje med resonemangen i denna artikel. Rapporten bör kunna ge strategisk vägledning för ländernas fördjupade samarbeten inom detta gränsöverskridande område.

Strategin skulle inte behandla militära försvarsfrågor kopplade till NATO:s artikel 5, men den kunde gärna behandla frågor kopplade till den mindre välkända artikel 3. I denna uppmanas medlemsstaterna att bygga egna förmågor av olika slag för att kunna stå emot aggressioner eller väpnade attacker. Vid NATO:s toppmöte i Warsawa i juli 2016 lyftes denna ambition fram i slutdokumentet. Begreppet resiliens betonades som en viktig komponent för att kunna leva upp till ambitionen i artikel 3.

Den fristående kommissionen bör följa Stoltenbergs erkända metod att lägga fram förslag som först kan synas överambitiösa men som rätt snart kan bli politiskt möjliga. Reformerna kanske på sikt även kommer att anses vara helt självklara för att möta gemensamt framtidens komplexa panorama av säkerhetshot. Strategin kan med fördel presenteras inför Nordiska rådet samt debatteras i bred dialog med berörda medborgarorganisationer. Kunde inte ett förslag om en kommission av Nordiska rådets presidium bli ett första steg mot en gemensam nordisk säkerhetsstrategi? Värt att pröva vore det i alla fall.

HENRIK WIVEL

L.A. RING OG DEN NY VERDEN

Det hører til sjældenhederne, at en dansk kunstner skaber en serie af billeder, der bliver folkeeje. Men det gælder for maleren L.A. Ring (1854–1933).

Henrik Wivel er dansk redaktør for *Nordisk Tidsskrift*. Han er forfatter til monografien ”L.A. Ring” (1997), og har bl.a. skrevet om kunstneren i ”Ny dansk kunsthistorie” bd. 5 (1994) og udstillingskataloget ”L.A. Ring. På kanten af verden” (2007).

L.A. Ring er kendt for værker som ”I høst”, ”Kalkemanden”, ”Sigrid i hovedøren”, ”Den gamle kone og døden” og det officielt kanoniserede mesterværk ”Før solopgang” fra Roskilde Fjord år 1900. Billederne er blevet en del af den kulturelle og kunsthistoriske arv i Danmark og har fået ikonisk status.

Et tidligt maleri i denne serie af ikoniske billeder fra Rings hånd er ”Banevogteren”, som er malet i den landsby, hvor Laurits Andersen voksede op og som han tog navn efter. Ring ligger på strækningen mellem Næstved og Vordingborg i Sydsjælland. I 1870 blev byen delt over i to, da jernbanen fra Roskilde over Køge og Næstved til Vordingborg skar sig lige igennem byen. Det er det motiv, som Ring har skildret i ”Banevogteren”, hvor den solitære skikkelse ser efter toget, der nærmer sig fra syd med kulrøgen som en sort sky efter sig.

L.A. Ring malede billedet i 1883–84, hvor hans far var syg og døde i landsbyen. Ring var hjemme for at se efter familien, og malede i sine ledige stunder billedet af banevogteren, som han stod og ventede ved det sorttjærede ledvogterskur. Der var tre baneoverskæringer i Ring, og en af dem lå ganske få meter fra Rings barndomshjem. Det er her, han har malet banevogteren med det lukkede led bag sig som en skyggedannelse på den støvede og tørre jord.

”Banevogteren” er på flere niveauer et skelsættende billede. For det første er det et af de tidligste værker, som Ring vedkender sig kunstnerisk og dermed tillægger kvalitet. For det andet markerer det et skifte og et syndefald i Rings liv. Jernbanen skar sig tværs igennem familiens jordlod og skilte huset fra frugthaven. Da Ring maler billedet ved faderens død betyder det samtidig en eksodus, hvor familien må bryde op og forlade barndommens verden. For det tredje markerer billedet – som et af de første i dansk og nordisk kultur – hvordan en dynamisk modernitet med jernbane og telegrafmaster skærer sig ind i et statisk bondesamfund og bryder det op. Endelig markerer Ring sig selv som en moderne dynamisk kunstner med maleriet, der er præget af dristige fotografiske beskæringer, hvor en del af det væsentlige i motivet så at sige befinder sig uden for det, *off camera*, som det hedder inden for filmsproget.

Både banevogteren og kunstneren befinder sig på kanten af en ny verden. ”Banevogteren” er et tærskelbillede.

”Banevogterens” skelsættende betydning er imidlertid af nyere dato. Det er først inden for de seneste 25 års forskning, at Rings billede har opnået status som hovedværk og været genstand for indgående fortolkninger, samt rejst på talrige nordiske og internationale udstillinger. Som forfatterne *Henry Nielsen* og *Dorte Fogh* påpeger i bogen *På sporet af banevogteren. Et ikonisk maleri fra 1884*, så var maleriet tidligere i historien omgærdet af tavshed, hvis ikke ligefrem foragt og ligegyldighed. De to forskeres bog er et engageret og velkomment forsøg på at rette op på den skævhed. Det lykkes de to forfattere på forskningsmæssig, ja, detektivisk vis at rulle hele ”Banevogterens” ukendte historie op i stort set alle tænkelige detaljer.

Læseren får identificeret banevogteren. Han hed Jørgen Frederiksen og var en omskolet husmand fra landsbyen. Ja, selv han uforholdsmæssigt store træsko får et navn. De hedder ”basartræsko” og understreger Ring diskrete symbolik i billedet. Jørgen Frederiksen var bondemand med fødderne solidt plantet på jorden, mens kasketten på hans hoved signalerede, at han samtidig var embedsmand.

Læseren får også opklaret mysteriet med ledvogterskurets nummer 40, der lige kanter sig ind i motivet. Jernbanehistorikere har hidtil hævdet, at det ikke kunne være korrekt. Ring måttet have digtet. Men Ring var meget nøjeregnende med at digte noget til virkeligheden, og når han gjorde det var det med en tydelig symbolistisk hensigt. Ifølge jernbanehistorikere skulle nummeret følge banevogterhuset i byen, og det havde nummer 33. Banevogterhus nummer 40 lå helt nede ved endestationen på Masnedø. Men ved at dykke dybt i arkiverne hos De Danske Statsbaner dokumenterer forfatterne, at ledvogterskuret følger ansættelsesnummeret hos etaten af den enkelte ledvogter. Og Jørgen Frederiksen var ansat som nummer 40. Det giver god mening. Lokoføreren kunne, når toget uden stop susede igennem Ring, se om nummer 40 havde gjort sit arbejde ordentligt. Om han var kommet ud af skuret, så at sige.

Læseren får også at vide, hvem der ejede ”Banevogteren” før maleriet i 1951 blev solgt på Kunsthallens Auktioner til Nationalmuseum i Stockholm for at indgå i museets meget fine lille repræsentation af L. A. Ring. Gamle auktionskataloger godtgør, at ”Banevogteren” i en lang årrække hang i en patricierlejlighed ved Sørerne i København hos sprogforskeren og runologen Ludvig Frands Adalbert Wimmer og hans efterkommere. Wimmer havde købt billedet i 1886 på en auktion i Café Bernina på Vimmelskaftet 47, hvor Ring og andre nordiske bohemer forlystede sig, for 75 kroner. I 1951 solgte Wimmers efterkommere billedet for 7800 kroner. En god handel.

”Banevogteren” steg imidlertid ikke kun pekuniært, men også i agtelse. I en grundig redegørelse for maleriets receptions historie og offentlige

L.A. Ring: Banevogteren. 1884. Olie på lærred. Nationalmuseum. Stockholm.

modtagelse påvises det, hvordan synet på Rings maleri har skiftet karakter. Samtiden betegnede på baggrund af dette og andre af Rings socialrealistiske billeder kunstneren som ”hæslighedens Apostel” – en betegnelse som den franske kritik havde hæftet på den store realist Courbet tidligere i 1800-tallet. Ateisten Ring forkyndte i sandhed et nyt verdsligt evangelium, men han gjorde det med et både malerisk og bevidsthedsmæssigt raffinement, der siden har opskrevet den kantede kunstner som en af de mest betydningsfulde omkring år 1900.

Som Ring-forsker føler jeg mig loyalt citeret og refereret undervejs i Henry Niensens og Dorte Foghs afdækning af ”Banevogterens” ukendte og kendte historie. Jeg har kun fundet ganske få fejl, men dog nogle inkonsekvenser, der nok skyldes forfatterens forsøg på at sælge historien. Rings ”Banevogteren” betegnes som ”enestående” og ”unik”, endskønt de to forfattere netop påviser, at kunstneren har malet hele fem motiver med baneled, og tillige fortjenstfuldt peger på, hvordan en kunstner som Rasmus Christiansen i de samme år malede lignende motiver af ventende ved jernbaneoverskæringer.

Forfatterne skriver også, at banevogteren er ”den eneste figur i maleriet”, endskønt de to forfattere – nærmest som en selvfølge og uden forklaring – to steder nævner, at der jo er en anden figur i billedet. Det hører til det mest raffinerede ved ”Banevogteren” som komposition, at Ring i sin leg med skyggerne lader en lille pige eller dreng kikke med efter toget. Barnet anes som blødt moduleret skygge med opstrakt arm i leddets ellers stramme mønster. Det er to generationer og to tidsaldre, der venter på toget og hele den ny verden af opbrud og ankomster, det repræsenterer. Begge Rings kunstneriske og menneskelige personligheder er til stede i maleriet. Gammeltlivets maler og den ny verdens maler. Kunstneren før og efter syndefaldet. Modsat banevogteren tog Ring med toget.

Henry Nielsen og Dorte Fogh. *På sporet af banevogteren. Et ikonisk maleri fra 1884*. Aarhus Universitetsforlag 2016.

NT-INTERVJUN

NORDISKA INVESTERINGSBANKEN – EN 40-ÅRIG FRAMGÅNGSHISTORIA

Samtal med direktör Henrik Normann

Foto: Marjo Koivumäki

En framgångsrik och hållbar nordisk-baltisk region, det är Nordiska investeringsbankens vision. Banken, som i år fyller 40 år, leds sedan 2012 av dansken Henrik Normann. Han har lång erfarenhet av bankvärlden, främst inom Danske Bank där han bland annat var VD för Danske Markets.

Henrik Normann intervjuas av Henrik Wilén, förbundssekreterare för Föreningarna Norden.

Nordiska investeringsbanken (NIB), med säte i Helsingfors, är utan tvekan en nordisk framgångshistoria. Banken grundades 1976 och firar således 40 år i år. NIB grundades av de fem nordiska regeringarna bland annat för att främja hållbar ekonomisk utveckling genom att bevilja långfristig finansiering åt gränsöverskridande projekt, kommunala satsningar och miljöskydd.

Henrik Normann

2005 utvidgades NIB:s ägarskap till att även omfatta de tre baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen. Idag uppfattas banken som en Östersjöbank.

NIB:s långfristiga krediter kompletterar marknaden

Årligen gör NIB en större vinst än vad det officiella nordiska samarbetet kostar skattebetalarna. Överskottet för 2015 är 215 miljoner euro och dividenden till ägarländerna är 55 miljoner euro. Egenkapitalet är 419 miljoner euro och sedan starten för 40 år sedan har NIB beviljat krediter för över 3 miljarder euro. En sifferexercis som är lätt att ta till sig även för andra än bankirer.

– Det bevisar att NIB är en relevant institution. NIB ska vara ett komplement på finansmarknaden och erbjuda sådant som kommersiella banker inte erbjuder – långfristiga lån till projekt som stödjer hållbar utveckling och det inte bara i närområdet utan också globalt, säger bankens danska VD Henrik Normann.

– För att vara relevanta måste vi hela tiden fråga oss: Varför finns NIB? Vi jobbar i den mest effektiviserade företagsmiljön. Vår uppgift är att hjälpa till. Med våra långfristiga krediter till kunder inom privata sektorn och offentliga sektorn fyller vi en uppgift. Alla projekt som vi går in i utvärderas ur ett hållbarhetsperspektiv.

Normann påpekar att de flesta lån som beviljades projekt som stödjer konkurrenskraften gick till forskning och utvecklingssektorn, infrastruktur och energi. Majoriteten av miljökrediterna beviljades projekt som begränsar effekterna av klimatförändringen och projekt som värnar om den maritima miljön i Östersjöområdet.

Grön linje i bankens strategi

NIB såg över sin strategi 2015. Målsättningen är att öka utlåningen till små och mellanstora företag, kommunala satsningar på infrastruktur, arktiska projekt och även projekt utanför Östersjöområdet.

Normann understryker att miljöaspekten är viktig för NIB. På sätt och vis går det en grön linje genom bankens strategi. Tyngdpunktsområden är energi, logistik, transport och miljöteknologi. Teknologi som utvecklats i Norden kan användas för att avhjälpa miljöproblem på global nivå. När det gäller Arktis måste man enligt Normann fråga sig hur resurserna utnyttjas bäst, det vill säga på ett hållbart sätt.

– Satsningar på det arktiska området övervärderas ofta på kort sikt. Men om man skyndar långsamt finns det stor potential för en hållbar utveckling. Området har enorma resurser och möjligheter.

En satsning som Normann gärna lyfter fram är NIB:s medfinansiering av reningsverken i St. Petersburg, som haft stor betydelse för närmiljön. Utsläppen har minskat betydligt sedan reningsverken togs i bruk och östra Finska vikens vattenkvalitet har förbättrats.

– Det ger en positiv effekt eftersom det bevisar att man kan göra något åt nedsmutsningen. Det samma gäller för effektiv energiförsörjning. Det är viktigt att folk inser att dåliga förhållanden kan åtgärdas. Vi vill göra en skillnad både nationellt, regionalt och globalt.

När det gäller Östersjöområdet ger NIB krediter bland annat till reningsverk, biobränslekraftverk, resurseffektiva kontorshus, distribution av grön energi, vattenkraft m.m.

NIB:s vision är en framgångsrik och hållbar nordisk-baltisk region. Hur ser man inom banken på den ekonomiska utvecklingen i bankens medlemsländer?

– Ekonomierna ser olika ut i de nordiska länderna och i Baltikum. Tillfälligt kan det gå sämre för ett eller flera av länderna, men den stora bilden är att

Nordiska och baltiska ländernas flaggor utanför Nordiska investeringsbanken i Helsingfors. Foto: NIB.

regionen globalt sett bildar en stark ekonomi med låg arbetslöshet, låg skuldsättning och välfungerande samhällen. Sedan kan man alltid fråga sig hur tillväxten skall se ut och om den ska ske på bekostnad av hållbarheten. Man måste även se på andra index än enbart BNP. Och då talar vi om korruptionsgrad, transparens och andra värdemätare som beskriver en ekonomi. Men vi kan inte vila på lagrarna, det gäller att hela tiden hålla sig konkurrenskraftig, men på ett för miljön hållbart sätt.

Hur uppfattas Norden och Baltikum som investeringsregion?

– Regionen har ett gott namn internationellt, men vi är dessvärre inte så attraktiva investeringsobjekt. De senaste åren finns enstaka exempel på att internationellt kapital vill investera i regionen, men vi borde marknadsföra oss bättre.

Normann ser inget problem i att ägarstrukturen ser en aning speciell ut. De tre skandinaviska länderna Danmark, Norge och Sverige bidrar med 80 procent av kapitalet, medan Finland, Island, Estland, Lettland och Litauen bidrar med resten. Alla länder har en röst.

– De flesta beslut fattas enhälligt. Vi har ett mycket effektivt beslutssystem.

Helsingfors är en underskattad stad

När NIB grundades fördes intensiva diskussioner om placeringsorten. Helsingfors stod inte högst på listan, bland annat trodde de nordiska beslutsfattarna att det skulle bli svårt att rekrytera nordbor till banken, men till slut föll valet på Finlands huvudstad. Genom åren har banken haft svensk, norsk, isländsk, finsk och sedan 2012 dansk chef.

Hur är det att leva som dansk i Finland?

– Jobbet är intressant och Finland är intressant. Helsingfors är en underskattad stad. Här finns allt man behöver och med undantag av vårvintern då klimatet inte är särskilt behagligt, känns det skönt med fyra årstider som avviker från varandra. Och kommunikationerna är bra, det är lätt att komma hit och ta sig härifrån. Ett bevis på att jag trivs bra är att mitt kontrakt har förlängts till 2020, säger Henrik Normann.

Henrik Wilén

FÖR EGEN RÄKNING

SÄKERHETEN ALLRA FRÄMST

Det fjärde nordiska spårbytet

NT:s huvudredaktör pekar på några huvuddrag i det efterkrigstida nordiska samarbetet. I artikeln diskuteras de fyra spårbyten som ägt rum inom det nordiska samarbetet – 1952, 1971, 1995 och 2009.

Claes Wiklund har varit utskotts- och partigruppsekreterare i Nordiska rådet och har, med början 1970, deltagit i 40 sessioner med Nordiska rådet.

Claes Wiklund

Det nordiska samarbetet sedan andra världskrigets slut kan med fördel beskrivas med hjälp av en tågmetafor. Sammanlagt fyra systemskiften, som här benämns *spårbyten*, har ägt rum. Det *första* spårbytet skedde i början av 1950-talet efter det att de skandinaviska försvarsförbundsförhandlingarna havererat 1949. Då bildades istället Nordiska rådet och de nordiska medborgarnas fria rörlighet inom Norden hamnade i centrum. I rask följd tillkom tre epokgörande nordiska avtal; om passfrihet 1952, gemensam arbetsmarknad 1954 och social trygghet 1955. Huvudarkitekten bakom dessa viktiga nordiska reformer var den socialdemokratiska riksdags- och tidningsmannen Rolf Edberg. I en mycket läsvärd och av Föreningarna Norden utgiven debattskrift, *Öppna grindarna* (1952), beskrev han hur och varför detta skedde.

Ett *andra* spårbyte ägde rum 20 år senare. Efter misslyckandet med den ekonomiska helhetsplanen Nordek övergick man till ett sektorbaserat samarbete som kompletterades med en omfattande uppbyggnad av nordiska institutioner. Viktigast bland dem var Nordiska rådets presidiesekretariat i Stockholm (1971), Nordiska ministerrådets kultursekretariat i Köpenhamn (1972) och Nordiska ministerrådets allmänna sekretariat i Oslo (1973). Ett nordiskt ministerråd såg också dagens ljus (1971). Strävan var, i sistnämnda fallet, att formalisera ett ditintills informellt samarbete på regeringsnivå.

Efter ytterligare drygt 20 år skedde ett *tredje*, mindre epokgörande, spårbyte i det finländska och det svenska EU-inträdets efterföljd. 1995/96 inleddes ett – rätt misslyckat skulle det visa sig – försök med ett geografiskt uppbyggt s.k. trepelarsystem inom Nordiska rådet. Att indela Nordiska rådets utskottsarbete i geografiska zoner, Norden – EU – Östersjöområdet,

blev ett slags stickspår. Efter en femårig prövotid återgick Nordiska rådet till det hävdvunna systemet med fem sakutskott. Helt nyligen har dock rådets utskott reducerats till fyra.

Det fjärde spåret växlade det nordiska samarbetståget in på åren 2007–2009 då ett nordiskt försvarspolitiskt samarbete började ta allt fastare form. Det skedde längs fyra huvudlinjer: NORDEFECO bildades, den fd norske utrikes- och försvarsministern Thorvald Stoltenberg lade fram sin rapport 2009 om ett långtgående nordiskt utrikes- och säkerhetspolitiskt samarbete, en nordisk solidaritetsförklaring antogs av de nordiska utrikesministrarna i april 2011 och det nordiska samarbetet beträffande civil samhällssäkerhet blev av allt större vikt. Därmed kan man påstå att cirkeln är sluten. Det nordiska samarbetet är tillbaka där man började i skarven mellan krigsslutet 1945 och det kalla kriget i och med att man nu åter sätter säkerheten främst.

När jag som ung tjänsteman kom till Presidiesekretariatet på hösten 1972 hade jag stora förväntningar på att få samarbeta med norrmannen Emil Vindsetmo. Han hade varit norsk Nordek-förhandlare och statssekreterare hos den centerpartistiske statsministern Per Borten.

Jag hade fått följa Nordek-förhandlingarnas slutfas i ett vintrigt Reykjavik 1970 som vetenskaplig observatör. Liksom de flesta andra som deltog i den 18:e rådssessionen trodde jag att Nordek skulle förverkligas. För det hade ju de fyra statsministrarna Hilmar Baunsgaard, Mauno Koivisto, Per Borten och Olof Palme kommit överens om vid ett slutmöte där också den finländske utrikesministern Ahti Karjalainen var närvarande som överrock eller gisslan. Men så blev det tyvärr inte. Nordek förblev ett storstilat samarbetsförsök och kan karaktäriseras som det tredje stora samarbetsmisslyckandet under efterkrigstiden. De två andra är givetvis de resultatlösa försvarsförbundsförhandlingarna och den i slutet av 1950-talet uteblivna tullunionen. I samtliga tre fall kan man hävda att det var de s.k. *centrifugala* krafterna som sänkte de nordiska samarbetsplanerna.

Vid ett mycket intressant föredrag som jag hörde Emil Vindsetmo hålla liknade han det nordiska samarbetet vid ett tåg. *Tågmetaforen* fångar, anser jag, på ett träffande sätt hur det officiella nordiska samarbetet fungerar. Emil Vindsetmo, den pudelkloke nordisten, slog i sitt föredrag fast att det behövdes ett lokomotiv för att större nordiska samarbetsprojekt skulle kunna dras igång och i slutänden också omvandlas till något konkret. I det nordiska samarbetståget, fortsatte Vindsetmo, finns det förstås också länder som sitter kvar i restaurangvagnen och bara följer med när lok och vagnar rullar ut från plattformen. Så händer det att ett eller flera länder flyttar från restaurangvagnen och till bromsvagnen sist i tåget om farten blir för hög, om tåget färdas i fel riktning eller om spårvidden blir för bred.

En överraskande iakttagelse är att det inte sällan är samma land som tar ett samarbetsinitiativ men som sedan hoppar av det nordiska samarbetsprojektet först av alla dvs. byter till bromsvagnen. Några nordiska tågresenärer har stigit sent ombord på samarbetståget. Finland fick vänta på perrongen några år i samband med att Nordiska rådet bildades. Sent klev Finland också ombord på det sakta framtuffande tullunionståget i slutet på 1950-talet. Island tövade länge innan man anslöt sig till den gemensamma nordiska arbetsmarknaden. Själva Nordek-tåget klev Island heller aldrig ombord på.

Det nordiska samarbetståget har ofta bestått av ett lok och tre vagnar. När tåget hunnit en bit på sin slingriga väg så har ytterligare en vagn kopplats på. När tåget fått upp farten har dessutom tre mindre vagnar kunnat sättas in i tågsetet i takt med att de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland önskat delta i egen rätt.

Det nordiska samarbetet sker idag mellan fem länder och tre självstyrande områden vars samhällsmodeller uppvisar stora likheter. Det rör sig om ett regionalt, avgränsat samarbete byggt *nedifrån-och-upp* med en institutionell överbyggnad i form av Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet. *Konsensus* dvs. att man måste bli överens är grundregeln. Alla behöver dock inte vara entusiastiska för en viss lösning, men ingen får vara helt emot.

Man tackar heller inte nej när en ledande politiker i ett grannland tar initiativ till ett samarbetsprojekt. Att inte infinna sig till bebådade nordiskt möte uppfattas som ett etiketsbrott. Men när man väl kommit till ett möte är det långt ifrån säkert att man vill vara med om att fatta ett bindande politiskt beslut om genomförande. Det ligger i det nordiska samarbetets natur att regeln är att utreda saken *först* och att *sedan* fatta det politiska beslutet. Inom EU har man ofta använt sig av den rakt motsatta samarbetsmetodiken. EU fattar som regel först ett politiskt beslut om vad som ska genomföras vid en given tidpunkt och överlåter sedan till det omfattande europeiska utredningsmaskineriet att lägga fram ett brukbart underlag. Allt i enlighet med den i Bryssel tillämpade principen *upp-ifrån-och-ner*.

Så länge försvarspolitiken inte binds på EU-nivå står detta viktiga samarbetsfält öppet för förliga nordiska samarbetsvindar. Från att ha varit det mest förbjudna – minns president Kekkonens lika plötsliga som oväntade uppdykande under plenardebatten vid Nordiska rådets 25:e session 1977 i Helsingfors – har säkerheten hamnat allra överst på den nordiska dagordningen. Det har skett vid sidan av ministerrådets samarbetsapparat, men med brett politiskt stöd från Nordiska rådets sida. Av och till har frågan om ett nordiskt ministerråd för utrikes- och försvarsfrågor varit på tapeten. Våren 2012 föreslog riksdagsledamoten Björn von Sydow i en riksdagsmotion att det skulle skapas ett nordiskt ministerråd för försvars- och säkerhetspolitik.

Tyvärr lades motionen till handlingarna. Eftersom detta område numera är ett av de mest vitala nordiska samarbetsfälten framstår det som nödvändigt att detta synliggörs genom tillskapandet av ett särskilt ministerråd så att även det samnordiska kontrollorganet, Nordiska rådet, kan utkräva ett demokratiskt ansvar av de nordiska regeringarna och medverka till att föra ut dessa frågor till allmän debatt.

Claes Wiklund

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

VART ÄR VI PÅ VÄG I NATO-FRÅGAN?

Kan allt fast komma att förflyktigas? Även när det gäller förutsättningarna för den hårda, militära säkerheten? Frågan kan verkligen ställas och det görs.

Det är en mycket stor förändring som skett jämfört med 1992 när Francis Fukuyamas bok *The End of History and The Last Man* utgavs. Han hävdade som bekant att Sovjetunionens fall kunde förutses innebära att de liberala idéerna framgent skulle dominera världsordningen.

Helsingforsavtalets överenskommelse 1975 innebärande en europeisk säkerhetsordning vars grundbult är att befintliga gränser betraktas som okränkbara, det vill säga inte kan tillåtas ändras med våld, hade bekräftats 1990 i den så kallade Parisstadgan.

Under 1990-talet och en bit in på 2000-talet, allt för länge säger många som nu har förmånen att betrakta utvecklingen via backspegeln, minskades anslagen till militärt försvar i flertalet av EU:s och NATO:s medlemstater. "The Peace Dividend" utnyttjades och i NATO-kretsar vann tesen om "out of area or out of business" stort gehör. I maj 2002 bildades det så kallade NATO-Rysslandsrådet (NRC) och NATO:s generalsekreterare, då George Robertson, uttalade att kring NRC:s bord var alla jämlika.

Tolv år senare, i april 2014, suspenderar NATO all praktisk verksamhet i NATO-Rysslandsrådet. Det gjordes efter det att Ryssland genomfört militära aktioner på Ukrainas territorium, i syfte att illegalt annektera Krimhalvön i Svarta havet.

Det är nu, menar många bedömare, uppenbart att Ryssland inte respekterar fundamentet för Parisstadgan, FN:s grundfördrag och Helsingforsavtalet, nämligen varje stats rätt att själv besluta om sin säkerhetspolitiska tillhörighet. Bland andra Estlands nu avgångna president, Toomas Hendrik Ilves, hävdar att den europeiska säkerhetsordningen därmed ligger i spillror. Många menar också att demokratierna i väst borde förstått vad som var på gång från Rysslands sida redan efter ockupationerna i Georgien och efter Vladimir Putins tal om Rysslands syn på vad man ansåg vara rättmätigt vid säkerhetskonferensen i München 2007.

Den illegala annekteringen av Krim följdes av ryskt deltagande i och stöd till militär våldsanvändning i östra Ukraina. Där pågår krigshandlingar ännu. Ryssland förnekar den roll som är uppenbar och väl dokumenterad enligt många andras mening.

I en envig där båda parter infört sanktioner möter Ryssland inte bara EU och USA utan också betydande delar av världssamfundet i övrigt. I denna envig

spelar Tyskland under förbundskansler Angela Merkels ledning en central roll. Det går inte längre att tala om Tyskland som en politisk dvärg. Någon enighet om Rysslandspolitiken finns dock inte vare sig i Tyskland eller inom NATO.

Även Tyskland har nu drabbats av ett växande väljarstöd till populistiska rörelser, framför allt för Alternativ für Deutschland. Rörelser av detta slag har vunnit framgångar i åtskilliga andra länder, inklusive de nordiska, och har många gemensamma nämnare. Till dessa hör motstånd mot EU-samarbetet, mot frihandel och mot invandring. Det bestialiska mördandet i Aleppo och övriga Syrien har alls inte lett till en ökad beredskap att ta emot de som söker asyl, inte ens när de har uppenbart starka skäl för att få en fristad. Tvärtom rustas gränserna runt Europa med allt flera och allt högre stängsel, både bokstavligt och bildligt talat.

Med Brexit kan vi notera ett påtagligt bevis för politisk söndring i Europa. Det föregicks av att Nederländerna i en folkomröstning i april detta år sa nej till ett samarbetsavtal mellan EU och Ukraina och att Danmarks väljare röstade så att landets deltagande i det europeiska polissamarbetet kan försvåras påtagligt.

Vart är vi på väg? I skrivande stund går presidentvalet i USA in i en avgörande fas. Många anser att det faktiskt är möjligt att USA nu kan komma att välja en president som gör att landets förpliktelser enligt NATO-stadgan inte kan tas för givna. Donald Trump vill bygga mur mot Mexico. Båda presidentkandidaterna visar avoghet mot fri handel.

Nästa år är det presidentval i Frankrike och det dröjer sedan inte särskilt länge innan en omröstning som avgör vem som ska vara förbundskansler i Tyskland nästa mandatperiod äger rum.

Som svar på Rysslands militära aktioner, med den europeiska säkerhetsordningen som ett offer, och som en reaktion på den betydande militära rustning som förekommit de senaste tio åren i Ryssland, har NATO på nytt beslutat att prioritera medlemsstaternas territoriella försvar i alliansens form enligt dess artikel fem i grundfördraget. Det sker inte bara i ord utan också i form av planläggning, ökad övningsverksamhet, förhandslagring av vapen och utplacering av trupper i fyra av Nordens grannländer; Estland, Lettland, Litauen och Polen. Nu gäller en rörelse i riktning tillbaka till försvaret av medlemsstaternas territorier som fältrop inom NATO. Stödet för nya militära insatser i Mellersta Östern är inte så stort efter gjorda erfarenheter i framför allt Irak och Afghanistan. Inställningen är liknande i NATO:s partnerländer.

NATO:s militära närvaro anses viktig i mottagarländerna i Nordens grannskap och den är viktig också med nordiska ögon. Såväl Danmark som Norge

har aviserat att man vill delta. Men truppenärvaron är inte större än att den bör betraktas som en militär snubbeltråd. NATO-närvaron på Östersjöns östra del kan snarast jämföras med USA:s, Storbritanniens och Frankrikes militära närvaro i Västberlin under kalla kriget. Närvaron är stor nog för att vara avskräckande mot angrepp. Ett sådant måste befaras leda till militär konflikt med NATO som helhet.

Men NATO-trupperna är så fåtaliga att de inte kan anses utgöra något som helst militärt hot mot Ryssland. Sådana påstående måste anses vara drivna av hjärnspöken.

I Kreml fortsätter satsningen på den militära rustningen, säkerhetsorganen i övrigt och de statsstyrda medierna trots en betydande nedgång i ekonomin. Av den senaste rapporteringen att döma ökar till och med satsningen på det militära som andel av den nationella ekonomin.

Den ryska statsledningen känner sig möjligen inte trygg. Men det är kanske den inhemska opinionen som upplevs som det största hotet för makthavarna. Utrymmet för oliktankande snävas in. Men viktigast är troligen rysk revanschism, en strävan att återupprätta ett ryskt imperium. Putin har ju konstaterat att Sovjetunionens sammanbrott är historiens största geopolitiska katastrof sett med Kremles ögon.

Inte heller statsledningarna och folken i EU känner sig trygga. Till detta bidrar instabilitet öster och söder om Medelhavet som spiller in i EU. Främlingsrädsla ger stöd till främlingsfientliga krafter. Splittringen leder till att det blir svårare att skapa handlingskraftiga majoriteter med förmåga att föra en verkningsfull politik när de politiska problemen växer.

Så ser omvärlden ut när två oberoende utredningar om Finlands respektive Sveriges relation till försvarssamarbete och NATO lagts fram. Den finländska expertutredningen är utarbetad av diplomaterna René Nyberg, Mats Bergquist och François Heisbourg samt forskaren Teija Tiilikainen. För den svenska utredningen svarar ambassadör Krister Bringéus.

Ingen av utredningarna ger ett tydligt förord för att Finland och/eller Sverige bör ansöka om medlemskap i NATO. Båda utredningarna har använts av både anhängare av och motståndare till ett sådant medlemskap. Det samma kan sägas om de större omvärldsförändringarna varav bara några berörts i denna artikel. Betydande konsekvenser för säkerheten uppstår såväl vid fortsatt öppenhet över gränserna i världen i stort som vid en rekyl mot globaliseringen.

NATO-diskussionen i Sverige och Finland är intensivare och mera konkret än någonsin. Jag tror också att den följs med större intresse i omvärlden, både i dessa båda länders grannskap och i USA respektive Ryssland.

Medlemskapsfrågan är naturligtvis viktigast för Sverige och Finland. Några menar att länderna bör avgöra den hand i hand medan andra menar att sådant samhandlande inte behövs.

Regeringarna i de båda länderna håller fast vid den militära alliansfriheten samtidigt som det militära samarbetet fördjupas såväl sinsemellan som i relation till omvärlden, inte minst NATO. Allt fast förflyktigas inte, i synnerhet inte i närtid. Insikten om att stora förändringar inträffat och att sådana förändringar är att vänta i stor skala finns. Det kan användas som argument både för och mot NATO-medlemskap i och för Finland respektive Sverige. Just detta gör diskussion väsentlig och nödvändig.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

THORBJÖRN FÄLLDIN IN MEMORIAM

Fd statsministern Thorbjörn Fälldin avled den 23 juli 2016. Han blev 90 år.

En av de främsta ledargestalterna i svensk politik under det förra århundradet har gått ur tiden. För denna tidskrift ligger det utom ramen att värdesätta Thorbjörn Fälldins politiska gärning, men den är en ofrånkomlig utgångspunkt för varje eftermäle. Hans namn kommer framför allt att bli förknippat med två viktiga inslag i svensk politik, maktskiftet efter mer än fyra decenniers socialdemokratisk regering och motståndet mot kärnkraften som energikälla.

För båda uppgifterna var Thorbjörn Fälldins personlighet väl skickad. Snart efter valet till partiledare för Centerpartiet 1971 kom han att framstå som det samlade namnet för den svenska borgerligheten. Det hände under en politisk brytningstid där 68-radikalismen och den gröna vågen var samtidiga men motstridande inslag. Först under hans ledning kunde de borgerliga partierna uppvisa ett samlat alternativ till den stabila regeringsmakten. Thorbjörn Fälldins vilja och förmåga till både ledarskap och samförstånd var avgörande för framgången.

Från 1973 kom kärnkraftsfrågan att korsa samförståndspolitikens huvudlinje. Den hade både fördelar och nackdelar. Den krävde en idéburen och samvetsbestämd politik som fann ett starkt gensvar i Thorbjörn Fälldins personlighet, men den medförde också en spänning i förhållande till kravet att åstadkomma enighet inom borgerligheten. En samlad borgerlig regeringsbildning förutsatte kompromisser även om kärnkraften, och detta ställde krav som var svåröverkomliga för en samvetsbestämd politiker. Två regeringskriser gick inte att undvika. Sammanlagt var Thorbjörn Fälldin statsminister i tre regeringar under fem år.

I vårt land har konsensuspolitikens huvudfåra ställt tunga krav på principfasta ledare. Det kom till särskilt uttryck för Thorbjörn Fälldin. Den allmänna uppskattning som han vann sedan han lämnat dagspolitiken gör det lätt att glömma de ofta hätska personangrepp han bemöttes med under sin tid som partiledare. Samtidigt har det i efterhand allmänt vitsordats, att det i stor utsträckning var hans personliga insatser som möjliggjorde det positiva samarbete som trots slitningarna åstadkoms under regeringsåren. I backspegeln är det uppenbart att de första regeringsåren var en svår första prövningsperiod för de borgerliga partierna, som gav nödvändiga lärdomar för framtiden.

Efter avgången från partiledarskapet, som skedde i dramatiska former 1985 och som länge kom att plåga både hans parti och en bredare krets, kom Thorbjörn Fälldin snart att på ett nytt sätt befinna sig i centrum för den allmänna uppmärksamheten. Hans gamla politiska motståndare kom att anlita honom i en rad viktiga uppdrag liksom det enskilda föreningslivet. Hans personliga egenskaper och bakgrund kom i dessa sammanhang till sin rätt. Han

var både den naturlige ledaren och samförståndsmannen som åstadkom praktiska lösningar och initiativ. En roll som endast sammanträdesordförande var honom främmande. Han åtog sig inte andra uppdrag än sådana som verkligen intresserade honom, och han satte sig noga in i allt.

Bland Thorbjörn Fälldins många uppdrag kan nämnas att han var ordförande i Föreningsbanken och Televerket. Han var en ledande kraft i det så kallade Omega-projektet som ledde till bildandet av Mitthögskolan, senare Mittuniversitetet. Ett uppdrag som mycket engagerade honom var som ordförande i Nordiska museets nämnd, dvs. dess styrelse, 1986–96. Han gjorde en uppskattad insats för att reda ut museets ekonomiska och organisatoriska problem, och han engagerade sig gärna för utställningsverksamheten. Särskilt gladde det honom att få medverka till utställningen "Den svenska historien", som för första gången nyttiggjorde den stora museihallen.

I sin politiska verksamhet hade Thorbjörn Fälldin en fast grund i sin känsla för den privata äganderätten. Han åtog sig därför med glädje ordförandeposten i Ägarfrämjandet, som inrättades i slutet av 1980-talet av en rad organisationer i det enskilda näringslivet. Han stannade i 16 år. Det visade sig vara ett lysande drag att utse honom och inte någon av näringslivets höjdare till denna uppgift. En rad initiativ kom till stånd på skilda områden. Bl.a. befordrades en förstärkning av grundlagsskyddet för äganderätten.

Thorbjörn Fälldin mottog vid en ceremoni på Villa Bonnier 1996 Letterstedtska föreningens nordiska förtjänstmedalj ur talman Birgitta Dahls hand.

Som statsminister tog Thorbjörn Fälldin, sedan avtalet om att ombilda Volvo till en svensk-norsk koncern fallit, initiativ till en svensk-norsk industrifond. Efter långdragna förhandlingar kunde ett avtal om denna bilaterala industrifond undertecknas i Oslo den 25 mars 1981. Det var ett samarbete på industri- och energiområdet som åsyftades. När propositionen avläts till den svenska riksdagen betonade Thorbjörn Fälldin att det nordiska ekonomiska samarbetet skulle byggas upp stegvis. Han ansåg att ett balanserat nordiskt samarbete inte innebar att man i alla sammanhang måste eftersträva lösningar som omfattar samtliga Nordens länder. Tvärtom, menade han, att tvålandslösningar kunde vara en snabbare väg att nå uppställda mål.

1988 efterträdde Thorbjörn Fälldin den förra LO-chefen Gunnar Nilsson som ordförande i svenska Föreningen Norden. Valet ägde rum vid fullmäktigemötet på Bohusgården i Uddevalla.

Året därpå blev Thorbjörn Fälldin invald som medlem i Letterstedtska föreningens svenska avdelning. Det skedde medan Gustaf Petrén ännu var huvudstyrelsens ordförande.

Med uppdraget att vara Norden-ordförande följde förstås att leda Föreningarna Nordens Förbund. Det gjorde Thorbjörn Fälldin i flera repriser. När den finländska systerföreningen Pohjola-Norden firade sitt 70-årsjubileum i Tammerfors höll han ett nordiskt linjetal under rubriken "Har vi fingret på tidens puls? Föreningarna Norden som den folkliga nordismens banérförare". Han placerade därvid kyrkan mitt i byn genom att fråga: "Om inte vi inom Föreningarna Norden känner ett särskilt ansvar för att aktivt arbeta med den nordiska samhörigheten och den nordiska språkförståelsen, vilken annan frivillig organisation gör det i så fall i stället för oss?" Han fortsatte med att efterlysa en vitbok om den nordiska språkförståelsen och skisserade avslutningsvis fem åtgärds punkter för Föreningarna Nordens framtida verksamhet:

- 1 Starkare och tydligare prioriteringar av verksamheten.
2. Mer flexibla arbetsformer.
3. Skapa fler nätverk.
4. Slå vakt om den nordiska samhörigheten och språkförståelsen.
5. Låt kvalitet och kontinuitet prägla föreningarnas verksamhet.

Försök att hitta en metod för att vara både medspelare och motståndare till de officiella nordiska samarbetsorganen, avrundade han med att säga.

1996 fick Thorbjörn Fälldin mottaga Letterstedtska föreningens nordiska förtjänstmedalj ur talman Birgitta Dahls hand. Han fick utmärkelsen med motiveringen:

"Thorbjörn Fälldin gjorde som framstående svensk politiker stora insatser för att främja det nordiska samarbetet. Han såg den nordiska gemenskapen som en omistlig del av de nordiska ländernas politik. Thorbjörn Fälldin är

sedan 1988 ordförande i svenska Föreningen Norden. Han har även manifesterat sitt stora nordiska intresse genom sitt ordförandeskap i Föreningarna Nordens Förbund och i Nordiska museets styrelse”.

2000 valdes fd socialdemokratiska statsrådet Bengt Göransson till Thorbjörn Fälldins efterträdare som ordförande i svenska Föreningen Norden. Under de år som sedan följde var Thorbjörn Fälldin en kärkommen gäst vid Föreningen Nordens höstliga fullmäktigemöten på den egna folkhögskolan Biskops-Arnö.

Under ett av dessa fullmäktigemöten fick vi som skriver dessa rader, mellan skål och vägg, lyssna till hans berättelse om den sovjetiska ubåtens oväntade grundstötning i Karlskrona skärgård. Det var i det sammanhanget, 1981, som han fällde de klassiska orden: ”Håll gränsen!”. Det var statsmanuord i rättan tid. Vi lyssnade med stora öron på hans berättelse om denna kris i de svensk-sovjetiska förbindelserna, medan höstlöven ven för vinden utanför Biskops-Arnös stugknutar. Den lektionen i svensk säkerhetspolitik som vi då fick har etsat sig fast i våra minnen.

*Fredrik Sterzel
Claes Wiklund*

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN
 IN MEMORIAM
 LEIF MÆHLE 1927–2016

Professor Leif Mæhle døydde 1. september, vel 89 år gamal. Han blei tildelt Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj i 1995, og var i alle år ein ihuga nordist. Ikkje berre underviste han i Sverige i mange år; han var ordførar i Foreningen Nordens representantskap (1983–91), medlem i styret i Nordisk språksekretariat (1978–88) og jurymedlem for Nordisk Råds litteraturpris (1972–81). Han var redaktør for åtte tekstsamlingar og skuleutgåver i *Skrifter utgivna av svenskläraryöreningen* (norske tekstar for svenske studentar). Han var med på Letterstedtska föreningens seminar i Kungälv i 2002 der han heldt føredrag om den nordiske språksituasjonen (trykt i NT 2/02). Det eg har nemnt her, er likevel mindre saker enn alle dei han var opptatt med som ekte forvaltar av det nynorske skriftlivet og alt som følgjer med det i heimlandet. Mæhle var i mange tiår ein heilt sentral og avgjerande person innafor det nynorske skriftlivet, men også når det galdt dei fleste institusjonane som har som oppgåve å ta vare på og fremje nynorsk kulturarbeid som Det Norske Samlaget (styreleiar 1972–1981) og Det norske teatret (språkkonsulent 1968–1997). Også arbeidet i Norsk språkråd gjennom mange år høyrer med i dette biletet av ein engasjert, fagleg sterk og dyktig medlem i mange råd og utval. Mæhle var ein praktisk mann som fekk gjennomført mykje og derfor blei mykje brukt til fagleg-administrativt arbeid.

Men han var først og sist litteraturforskar og -lærer, med ein lang og variert karriere i teneste hjå orda. I våre dagar kan utdannings- og karrierevegen sjå litt merkeleg ut, men Mæhle gjorde nok medvitne val for å kome seg ut og fram. Han var fødd i Sunndalen, tok artium som privatist rett etter krigen. Så blei det lærarskuleeksamen, før hovudfag som førte til første boka hans: *Ibsens rimteknikk* (1955). Fleire i hans generasjon byrja karrieren som norsklektorar ved utanlandske lærestader, og Mæhle byrja i Göttingen i Tyskland (1953–54), før han i mange år underviste ved Lunds universitet i Sverige (1954–1961). Så var han universitetsstipendiat i Oslo der han blei tilsett som universitetslektor i 1965. Etter doktordisputas i 1969 på avhandlinga *Vegen til varden. Ein studie i Olav Aukrusts dikting* (boka kom i 1968) blei han professor same året, og sat i dette «nynorskprofessoratet» til han gjekk av for aldersgrensa i 1997.

Det var heile tida sentrale nynorske diktarar forskingsarbeidet til Mæhle handla om – med ei klår overvekt på lyrisk dikting i alle fall når det gjeld det som kom ut i bokform, skrive eller redigert av han. Ved sida av avhandlinga om Aukrust gav han ut etterlatne tekstar av denne forfattaren (*Skaldespor*,

1965). Artikkelsamlinga *Frå bygda til verda* (1967) syner klårt kva Mæhle var oppteken av i fine tekstar om liv og dikting hjå Ørjasæter, Uppdal, Vaa, Vesaas og Jonsson. Det blei seinare ei heil og personleg bok om Tore Ørjasæter med undertittelen «Den rotfaste fararen» (1982), medan Aslaug Vaas dikting blei handsama i boka «*Fann eg dei stigar...*». *Vandringar i Aslaug Vaas dikting* (2001). I ein alder av 82 år gav Mæhle ut siste boka si. *Diktarar på leiting*. I føreordet undrast han over om det kan vere slik at så mange og så ulike tekstar til slutt handlar om «at draumen skal opne seg» (sitat frå Olav H. Hauges dikt «Det er den draumen»).

Eg møtte Leif Mæhle første gong då han vitja Orkdal off. landsgymnas med eit Aukrust-program, det kan ha vore i 1964. Eg hadde gleda av å overta som redaktør av *Norsk Litterær Årbok* (saman med Einar Vannebo) i 1989, etter at Mæhle i all hovudsak hadde redigert årboka frå starten i 1966. NLÅ vil alltid stå som eit merke over ein litteraturforskar som tok formidling og undervisning på alvor; også når radikale studentar på 1970-talet klarte å tømme halve auditoriet og i staden gå i demonstrasjonstog, slik Tor Obrestad skriv i ein av sine romanar.

Leif Mæhle var medlem av Det norske Videnskaps-Akademi frå 1975, der han var generalsekretær frå 1986 til 1997. Det var ei rolle som han høvde betre til enn dei fleste, og Akademiet var ein utruleg viktig møtestad for Mæhle. Det kan ikkje vere mange som har vore på like mange møte der som det han har. Han var også medlem i akademi både i Danmark og Sverige.

Leif Mæhle innleidde siste boka si med å skrive: «Det kjennest litt rart å vera komen på slutten på ei livslang vandring i litteraturens landskap. Underleg og litt vemodig.» Slik er det for oss som kjente han og var glad i han: underleg og vemodig.

Hans H. Skei

BOKESSÄ

PARLAMENTARISMEN PÅ 2000-TALET

Det svenska exemplet

Nästa år har det gått ett århundrade sedan parlamentarismen vann slutligt erkännande i Sverige. Inga egentliga tvister om dess principer förekom förrän grundlagsregler hade införts mer än ett halvsekel senare. Efter några smärre incidenter tidigare inträffade hösten 2014 vad som nog får betecknas som den största konstitutionella krisen efter 1914 års ”borggårdskris”. Den gången var det fråga om det förparlamentariska statsskicketets dödsryckning, hundra år senare var det parlamentarismens principer och praktik som stod i fokus. Sedan riksdagen antagit oppositionens motförslag till regeringens budget och statsministern hotat med extra val, fördes partiförhandlingar som ledde till den s.k. decemberöverenskommelsen, DÖ. Den skulle gälla till 2022, det blev inget extra val, men redan hösten 2015 sade oppositionspartierna upp DÖ.

Flera tecken pekar på att parlamentarismen i Europa står inför en kris idag. Bakgrunden är uppkomsten av nya partier som lett till långvariga regeringskriser, svaga minoritets- eller koalitionsregeringar m.m., i den mån inte valsyste­men utgjort skyddsmurar kring de gamla partierna. De bästa exemplen är Belgiens regeringskris i 541 dagar 2010–11 och den italienska Femstjärnerörelsen som startades av komikern Beppe Grillo och fick mer än 25 % i senaste val. Andra exempel är de regionala och/eller EU-kritiska partier som framträtt i bl.a. Spanien, Storbritannien och Tyskland. I Norden har problem vållats genom framgångarna för Dansk Folkeparti, Sannfinländarna, norska Fremskrittspartiet och Sverigedemokraterna (SD). Medan de tre förstnämnda tagits till nåder i det parlamentariska livet, behandlas SD fortsatt som ett ”pariparti”. Det var också SD som var roten till händelserna 2014.

Den svenska krisen har behandlats i en bok av två professorer i statsvetenskap, *Ulf Bjereld* och *Jonas Hinnfors*, och en journalist, *Karin Eriksson*, till vardags politisk reporter i *Dagens Nyheter*. Det är värdefullt att boken kommit till så snart efter det inträffande. Det behövs ett sakligt underlag för den diskussion som säkert kommer att fortsätta. Boken är överhuvudtaget förtjänstfull, fastän det nästan ligger i sakens natur att man inte kan instämma i alla resonemang. För egen del avstod jag från att ta en mera bestämd ståndpunkt medan händelserna var aktuella. Boken har sedermera varit ett mycket bra underlag för mina funderingar.

Ett inledande och ett avslutande kapitel har skrivits av de tre författarna gemensamt, med sammanfattningar av händelseförloppet och diskussion. Jonas Hinnfors har skrivit ett resonemangskapitel om DÖ före det sista. Tre

kapitel skildrar händelseförloppet och har skrivits av Karin Eriksson. Ett kapitel om det politiska läget inför 2014 års val och tre om de politiska partierna har författats av statsvetarna. Särskilt de tre senare har jag funnit mycket värdefulla.

Med tanke på icke svenska läsare sammanfattar jag huvudfakta. Två block tävlar om regeringsmakten, de ”rödgröna” och den borgerliga ”alliansen”. Ingetdera kan inom överskådlig framtid räkna med majoritet i riksdagen, då SD, som 2010 blev riksdagens åttonde parti, efter en stor valframgång 2014 måste betraktas som ett tredje block. Det parlamentariska läget kan beskrivas på flera sätt, men författarna säger klart ifrån att det finns en högermajoritet i riksdagen. Den borgerliga regeringen avlöstes dock av en rödgrön minoritetsregering. Vid huvudvoteringen i budgetprocessen (om ”rambeslutet”) vann alliansens motförslag med SD:s stöd. DÖ reglerade regeringsbildning och budgetbeslut under de två mandatperioderna fram till valet 2022 och garanterade, att det största av de gamla blocken skulle både få regera och få igenom sina budgetförslag i deras helhet, genom röstnedläggelse av motståndarna när så behövdes. DÖ sades upp efter mindre än ett års tid efter en omfattande allmän debatt och intern kritik inom de borgerliga partierna.

Man frågar sig i efterhand om det verkligen kan vara möjligt att SD:s manöver överrumplade? Det parlamentariska läget stod ju klart för alla och frågan om att få igenom en budget hade tagits upp redan under valrörelsen samt av talmannen under regeringsbildningen. Jonas Hinnfors ger en utmärkt framställning av SD:s beslutsläge. Allt talade för att det fanns en överhängande risk för den utgång som blev fallet. Författarna medger också i första kapitlet, att SD fått ”under flera veckor hålla landet på sträckbänken i frågan”.

I den politiska debatten påstods att SD ”bröt praxis” – rentav ”stabiliserad” och ”långvarig” – genom att stödja motförslaget i stället för att lägga ned sina röster. Författarna har svårt detta, som dock är en partipolitisk nonsensargumentation. Problemet med budgetbeslutet uppkom först då SD blev vågmästare 2010. Hur partierna handlade tidigare saknar intresse eftersom det inte påverkade utgången i voteringen. Att ”pariartiet” skulle ta hänsyn till hur de andra hade handlat, innan det självt kom in i riksdagen och saken fått praktisk betydelse, går inte att hävda – och gick inte heller att räkna med. Jag har sett på hur partierna agerade under mandatperioden 2010–14. Den första hösten, då SD just kommit in i riksdagen, kunde partiet fälla alliansregeringen genom att rösta på ett gemensamt rödgrönt alternativ men lade då ned sina röster. Det kan naturligtvis inte ensamt ge underlag för att tala om en praxis, som skulle mana SD att inte heller fälla en rödgrön regering.

Frågan är vilka parlamentariska principer och överväganden man kan läsa ut ur 2014 års händelser. Har något ändrats under det gångna seklet?

Författarna tar inte explicit upp den frågan, men i de två sista kapitlen diskuteras DÖ:s förhållande till demokratin, grundlagen och konstitutionella traditioner. Framställningen utgör, kort sammanfattat, ett försvarstal för DÖ. Författarna driver enligt min mening sina teser alldeles för långt. Det gäller särskilt Jonas Hinnfors kapitel som i rubriken betecknar DÖ som "ett levande stycke svensk författningsspolitisk tradition". En underrubrik lyder "Praxis lika stark som formell grundlag". Jag tror att resonemangen hade blivit mera nyanserade i både detta kapitel och det avslutande, om författarna hade uttryckligen preciserat vad DÖ innebar: Fyra partier utfäste sig att "släppa fram" – som det heter i parlamentarisk jargong – den politik de bekämpat i valrörelsen och angripit i riksdagsdebatten. Naturligtvis är det partiernas sak att förklara detta för sina väljare, men att på frågan, om DÖ var odemokratisk i betydelsen avvek från svensk demokratisk tradition, svara "entydigt nej" är i vart fall diskutabelt. Jag saknar också en diskussion av att en vänsterregering i minoritet enligt DÖ skulle kunna sitta som reell majoritetsregering under två mandatperioder trots högermajoritet i riksdagen, vilket som nämnts är författarnas egen utgångspunkt.

Enligt parlamentarismens grundprincip är regeringen beroende av folkrepresentationens majoritet. Kan en majoritet inte uppbådas, får en regering som folkrepresentationen "tolererar" bildas, kanske av senaste valets vinnare som i Sverige 1921–32, kanske av förloraren som i Danmark 2015. I minoritetsparlamentarismens själva begrepp ligger att regeringen hela tiden löper risken att förlora. Vilka nederlag som bör leda till regeringskris har regeringen själv att avgöra, med rätt i Sverige för oppositionen att väcka fråga om misstroendeförklaring. Praxis är att statsministern i förväg klargör situationens allvar genom att ställa kabinetsfråga, som t.ex. Tage Erlander före nyvalet 1958 eller Ingvar Carlsson före avgången 1990 men inte Stefan Löfven 2014. Ett nederlag i budgetvoteringen bedömdes som så allvarligt att en regeringskris var oundviklig. Författarna menar dock att Löfven hade tre alternativ att välja mellan: avgång, extra val eller att helt enkelt sitta kvar, "svälja förtreten" och försöka regera med alliansens budget. Det sista alternativet har jag svårt att acceptera. Jag menar också att regeringen borde ha ställt kabinetsfråga och upplyst att den avsåg att vid nederlag förordna om extra val.

Jag ser budgetbeslutets speciella karaktär som en kärnfråga. Före 1997 hade det inte förekommit något liknande, övergripande beslut. Budgeten hade varit en sammanfattning av en mängd smärre beslut, av vilka inget var av den dramatiska naturen att det ensamt ställde regeringens existens på sin spets. Budgetreformen 1996 medförde en ändring. Riksdagens arbete delades i två faser. Den första leder till "rambeslutet"; riksdagen fastställer (främst) utgiftsramar för de 27 utgiftsområden som budgeten är indelad i. I den andra fasen bestäms statsutgifterna genom ett enda beslut för vart och ett av dessa

27 områden. Detta innebär en kraftig förstärkning av en minoritetsregerings ställning. I normalfallet vinner den alla de 27 besluten, därför att hela oppositionen inte kan enas om ett helt utgiftsområde. Det lyckades dock 2010 i fråga om utgiftsområdet Rikets styrelse: de rödgröna och SD genomdrev en sänkning av anslaget till Regeringskansliet med 300 mkr. Det lyckades därför att utgiftsområdet är litet. Vid budgetreformen uppmärksammades inte att man med rambeslutet konstruerade en möjlig stupstock för en minoritetsregering som tidigare hade saknats. Det blir alltid en votering för eller emot regeringen. Inget kan hindra oppositionen från att rösta för motförslaget (kontrapositionen) och fälla regeringen.

Genom den nya budgetordningen är Sverige bättre rustat än de flesta stater att hantera minoritetsparlamentarism. Om regeringen klarar rambeslutet – vilket alltså inte lyckades 2014 – har den normalt sin budget i hamn. Författarna noterar detta men för inte resonemanget vidare. Genom DÖ tog man bort (de mycket små) riskerna för regeringsnederlag i processens andra skede. Om regeringen hotas på något utgiftsområde, ålade DÖ oppositionen att lägga ned sina röster. Detta innebar att hela riksdagens budgetmakt flyttades över till (minoritets)regeringen som i realiteten förvandlades till majoritetsregering. Enligt min mening gick DÖ i denna del för långt och kan sägas strida mot regeringsformen. Det gäller tre punkter i slutet som inte har särskilt uppmärksammats i den förda debatten.

Mera tveksam är jag om rambeslutet. Jag kan se skäl för att garantera regeringen framgång här. De hänger delvis samman med förfarandet vid regeringsbildning. Vid röstning om statsminister krävs absolut majoritet för att förkasta talmannens förslag, 175 nej-röster. Partierna tillämpar olika praxis. De borgerliga lägger ned sina röster om de inte har ett bättre alternativ än talmanen. Stefan Löfven kunde t.ex. bli statsminister därför att de inte röstade nej, vilket SD gjorde. Socialdemokraterna följer en annan princip. Alltsedan de ”släppte fram” Ola Ullstens folkpartiregering 1978 har de röstat nej till varje alternativ om inte partiet självt ska ingå i den nya regeringen. Denna olikhet är otillfredsställande och bör elimineras, antingen genom att allianspartierna gör som socialdemokraterna eller tvärtom. Detta åstadkoms genom DÖ. Vid voteringar såväl om förslag till rambeslut som om förslag till statsminister åtog sig det mindre blocket att ”släppa fram” det större blockets alternativ, alltså allianspartiernas linje f.n. Jag anser detta innebära en så stor vinning för parlamentarismens funktion, att jag är beredd att acceptera DÖ (förutom alltså vad gäller budgetprocessen efter rambeslutet).

Emellertid förelåg en möjlighet – noterad men inte kommenterad av författarna – att få igenom rambeslutet. Genom ”taktkröstning”, tillåten enligt riksdagsordningen men sedan länge bannlyst i praxis, kunde regeringspartierna

rösta fram SD:s förslag till kontraposition i slutvoteringen och därmed tvinga oppositionen att lägga ned sina röster. Situationen blir densamma vid en rödgrön regering och vid en alliansregering. Det borde därför vara lätt att komma överens om ett begränsat undantag från huvudprincipen, att gälla tills man kommit på något bättre. Hellre än det valde man alltså 2014 en utdragen politisk kris, med mångdubbelt större olägenheter. Det är känt att Olof Palme avsåg att rädda en momshöjning hösten 1982 genom att rösta fram Vänsterpartiets reservation till huvudvoteringen men fick avstå då partiet inte yrkade bifall till sitt eget förslag.

Vid budgetreformen förbisåg man också att reglerna om utskottens initiativrätt skulle kunna utnyttjas på så sätt, att oppositionsmajoriteten tar tillbaka i vederbörande fackutskott vad den förlorat i budgetomröstningen, genom att ”bryta ut” en punkt ur budgeten trots principen om ett enda beslut för varje utgiftsområde. Om det knepet hade förutsetts vid budgetreformen, hade det givetvis inte accepterats av något av de deltagande partierna; det hade ju slagit sönder huvudtanken med enhetsbesluten. Genom att luckan inte formellt täppts till kunde de rödgröna med stöd av SD driva igenom att en viktig punkt i alliansregeringens budgetförslag revs upp 2013. Man gick rentav så långt att man röstade ned talmannens beslut att inte ställa proposition, eftersom han ansåg förfarandet strida mot riksdagsordningen, en händelse som torde sakna motstycke under seklet efter parlamentarismens genomförande.

Oavsett alla andra synpunkter ställer jag mig kritisk till både de rödgrönas agerande 2013 och allianspartiernas övergivande av DÖ 2015. I båda fallen visades en attityd till träffade överenskommelser – budgetreformen resp. DÖ – som ter sig särskilt osmaklig för en jurist (”pacta sunt servanda”) och som inverkar negativt på parlamentarismens möjligheter att fungera.

Mitt synsätt avviker alltså från det i boken. I viss mån beror det på att jag mer än författarna är benägen att se 2014 års kris som resultatet av politiskt klanteri. Vi hade i Sverige kommit så långt bort från parlamentarismens praktiska frågor, att de blivit svåra att hantera då de uppkom. Sedan början av 1930-talet hade vi bara under några månader 1957–58 haft ”verklig” minoritetsparlamentarism i betydelsen oppositionsmajoritet i riksdagen. Även Ullstens svaga minoritetsregering hade dock haft borgerlig majoritet i riksdagen. Jag menar också att författarna förstorar upp problemen. Jag har ofta irriterat mig på att alla debatter i vårt land utgår – utan närmare motivering – från att det alltid behövs en stark regering ”som kan regera landet”. Det sägs alltid uppstå ”kaos” vid varje utsikt till att riksdagen får praktisk betydelse. Jag har svårt att se någon olycka i en begränsad period av (verklig) minoritetsparlamentarism och tätare regeringsskiften än vi blivit vana vid.

Antyder då händelserna 2014–15 någon förändring i parlamentarismens principer i Sverige? Jag vill peka på två saker. Resonemangen är mera inriktade än tidigare på att – som t.ex. i Finland – lösa regeringsfrågan för en hel mandatperiod efter nyval. Och det är tveksamt om den gamla tesen gäller, att en regering inte kan tåla vilka nederlag som helst. Man kan argumentera för att regeringen kan sitta kvar tills riksdagen beslutar en misstroendeförklaring. För egen del vill jag tills vidare göra undantag för det stora budgetbeslutet, alltså rambeslutet. I övrigt får man vänta åtminstone till efter 2018 års val innan man kan mera bestämt uttala sig om parlamentarismens eventuella förnyelse.

Min personliga åsikt är att den svenska budgetreformen i stort sett har löst de frågor som minoritetsparlamentarism reser, i vart fall tagit ned dem på en hanterlig nivå. Andra lösningar är givetvis möjliga, t.ex. den danska eller den finska. Partisplittring och minoritetsregeringar tas med godan ro i Danmark, medan Finland efter presidentskiftet 1982 snickrat ihop breda koalitionsregeringar. DÖ var egentligen onödig, problemet kunde ha lösts (förebyggts) på ett mycket enklare sätt. Vad som krävs idag är främst tre saker: att de partier som aspirerar på regeringsmakten följer samma spelregler, att de har en seriös inställning till ingångna överenskommelser och att de tillämpar gällande bestämmelser (som i fråga om grundlag och riksdagsordningen har fördelen att vara antagna i bred enighet).

Fredrik Sterzel

Ulf Bjereld, Karin Eriksson och Jonas Hinnfors. *Förhandla eller DÖ. Decemberöverenskommelsen och svensk demokrati i förändring*. Atlas Bokförlag, Stockholm 2016.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

ISLÄNDSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS TVÅHUNDRAÅRSJUBILEUM 2016

Under året 2016 firar Isländska litteratursällskapet (Hið íslenska bókmenntafélag), Islands äldsta, fria förening och bokförlag, sitt 200-årsjubileum. Även om sällskapet formellt grundades 1816 kan dess ursprung spåras tillbaka till 1700-talets sista decennier – upplysningstiden – och i synnerhet till Isländska lärdomssällskapet (Hið íslenska lærdómslistafélag). Detta grundades 1779 och slogs formellt samman med Litteratursällskapet 1818. Denna sammanslagning symboliserar på sätt och vis föreningen av två idéströmmar som formade det intellektuella livet i början av 1800-talet; å ena sidan upplysningstidens rationalism och å den andra vitaliteten i den romantiska rörelsen som – med sin betoning på det isländska kulturarvet – växte i styrka vid tiden för sällskapets grundande.

Den främste initiativtagaren till bildandet av Isländska litteratursällskapet och förste ordförande för dess danska avdelning, den danske språkforskaren Rasmus Christian Rask, kom till Island 1813. Han hade skrivit en lärd avhandling om isländska språket för vilket han utvecklat ett stort intresse redan i tidiga år. Genom sina komparativa studier av grammatik och ordförråd i norra Europas språk hade han upptäckt att isländskan, så som den bevarats på Island, "med säkerhet är det gamla gemensamma språket för alla de nordliga kungadömena, vilket fortfarande talas på hela ön med förvånansvärd renhet och elegans..." som han uttryckte det i ett brev i september 1815. Med "nordliga kungadömen" avsåg Rask de fem nordiska länderna jämte Skottland, England och delar av Tyskland. Resan till Island gjorde han i första hand för att höra hur isländskan lät på islänningarnas egna läppar.

Under sin två år långa vistelse på Island fördjupade Rask sina kunskaper. Han kom till slutsatsen att det isländska språket befann sig i stor fara – i synnerhet i huvudstaden Reykjavík. Medan det språk som talades av vanliga människor runt om i landet fortfarande var överraskande rent, utsattes det i staden för osund påverkan från olika håll, huvudsakligen från dansk affärsverksamhet och ämbetsutövning. Det skrivna språket försvagades, vilket inte var så förvånande eftersom det inte existerade någon formell undervisning i isländska i landet, och utgivning av böcker och tidskrifter på isländska, vilken varit livlig under 1700-talets sista kvartal, nu nästan upphört helt. Rask ansåg att om inte kraftiga åtgärder vidtogs skulle det isländska språket gå mot utplåning under kommande århundraden. Tillsammans med sina vänner och kollegor på Island och i Danmark beslutade han sig för att skapa ett sällskap för främjande av

isländsk litteratur och skydd och bevarande av språket jämte utbyggnad av allmän skolgång på Island. Sällskapet bildades formellt i augusti 1816 och fick namnet Hið íslenska bókmenntafélag – Isländska litteratursällskapet. Det hade två avdelningar, en i Reykjavík och en i Köpenhamn. Denna ordning bibehölls fram till 1911, då de två avdelningarna slogs ihop i Reykjavík. Med tillbakablick på de två århundradena sedan Isländska litteratursällskapet grundades står det klart att det tjänat sitt syfte mycket väl. Rasmus Christian Rask kommer alltid att bli ihågkommen som en av Islands största välgörare.

Syftet med Isländska litteratursällskapet är detsamma idag som vid dess grundande: att stödja och främja såväl det isländska språket som isländsk litteratur och utbildning. Sedan sin tillkomst har Sällskapet ägnat sig åt att ge ut böcker och tidskrifter på isländska om såväl isländsk litteratur och historia som vetenskap och samhällsfrågor, och fungerat som en kanal för att presentera internationella kulturella och politiska trender för en isländsk publik. För detta ändamål grundade Sällskapet 1827 en tidskrift för litteratur, kultur och aktuella frågor med namnet *Skírnir*, som utgivits utan avbrott sedan 1827 och nu är den äldsta tidskriften i sitt slag i Norden.

Isländska litteratursällskapets grundare var övertygade om att utgivning av alla slags kvalitetsböcker och -tidskrifter var det viktigaste instrumentet för att tjäna Sällskapets syften. Sällskapet blev snart den ledande förlagsverksamheten på isländska under 1800-talet och in på 1900-talet. Det gäller alldeles särskilt perioden 1851 – 1879, då statsmannen och akademikern Jón Sigurðsson var sällskapets ordförande och dess utgivning utgjorde ett viktigt forum för ledarna i kampen för självständighet från Danmark. Idag betraktar islänningarna Jón Sigurðsson som sin nationalhjälte och fader till den moderna, självständiga republiken Island. Han var en ovanlig självständighetshjälte, en som endast slogs med sin intelligens och sin penna, inte minst med ekonomiska och historiska argument. Trots att han i första rummet var nordisk filolog och historiker var han samtidigt väl insatt i de ledande engelska, franska och tyska nationalekonomernas arbeten, och också i samtida europeiska och amerikanska politiska tänkares idéer.

Under hela sin existens har Isländska litteratursällskapet särskilt betonat Islands historia, språk och litteratur, medan man samtidigt har strävat efter att sammankoppla Island med det yppersta av tänkande och kunskap i andra länder. Ett tydligt exempel på detta är sällskapets publikationsserie med namnet Lærdómsrit Bókmenntafélagsins (Litteratursällskapets lärdomsskrifter), som började ges ut 1970 och till dags dato omfattar 90 publikationer. De utges i ett litet format och utgörs huvudsakligen av översättningar till isländska av framstående texter från all världens hörn, från antiken till idag, inom olika vetenskapliga fält, texter som kan betraktas som milstolpar för människans

tänkande. För att ge en uppfattning om vilka ämnen som tagits upp kan nämnas att bland de första skrifterna som gavs ut 1970 fanns Albert Einsteins artikel om relativitetsteorin från 1916 och John Stuart Mills essä "Om friheten" från 1859. Från senare tids publikationer i serien kan nämnas "Kosmos, en kort historik" skriven 1988 av Stephen Hawking och "Betraktelser över den första filosofin" från 1641 av René Descartes, jämte åtskilliga andra texter om filosofi, humaniora och vetenskap från den klassiska antiken till idag.

Varje utgåva av Litteratursällskapets lärdomsskrifter inleds med en introduktion åtföljd av förklarande noter. Alla författare till introduktionerna och översättare av själva texterna rekryteras bland de yppersta isländska kännarna inom respektive fält. Skriftseriens syfte är att introducera allt det bästa inom internationell bildning och vetenskapligt kunnande samtidigt med att berika det isländska språket och bygga broar mellan den akademiska världen och den allmänne läsaren. Detta är också den filosofi som ligger till grund för sällskapets utgivning som spänner över ett brett spektrum av litteratur, med särskild vikt på historiska studier och faktatexter om konst, kultur och vetenskap. Sällskapets utgivningsverksamhet bygger på inställningen att även om dess roll som utgivare inte är lika kvantitativt framträdande i termer av marknadsandelar som den var under de första hundra åren av sin existens, kommer det alltid att finnas ett behov av ett bokförlag ägt av en fristående organisation vars främsta mål inte är att generera vinst utan istället att främja kultur, vetenskap och förkovran hos allmänheten.

Jón Sigurðsson

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

SÅLL I BLOCKADEN

"Det kringrända Sverige" kallade Gunnar Häggelöf en bok han gav ut 1983. Landet var efter ockupationen av Danmark och Norge 1940 i praktiken helt avskuret från omvärlden, utom grannskapet med Finland. Detta skapade, eftersom Sverige inte var självförsörjande ifråga om strategiskt viktiga varor som olja, gummi och vissa kemikalier, mycket besvärliga utrikeshandelsproblem. Dessa löstes genom avtal med Tyskland och Storbritannien som medgav att den s.k. lejdrtrafiken på Göteborg sanktionerades. De hade ju ett intresse av att Sverige kunde fungera som en neutral zon. Landet hade också resurser som stormakterna ville ha löpande tillgång till: järnmalm, kullager och specialverktyg.

Men lejdrtrafiken var inte den enda aktivitet som försiggick längs Sveriges västkust under krigsåren. Under ockupationen av Norge kom 60.000 norrmän över den långa och svårbevakade gränsen. Många stannade här för att på

olika sätt, så långt nu de svenska myndigheterna tillät detta, bidra till hemmafrontens kamp mot ockupanterna. Men andra ville vidare till England för att ansluta sig till den norska krigsmakten eller mönstra på norska fartyg i de allierades tjänst. En del lyckades direkt ta sig till Shetlandsöarna från Norge, men vägen via Göteborg var huvudspåret.

Om denna trafik genom minfält och med tyska örlogsfartyg och flygplan i området, har DN-journalisten *Anders Johansson* skrivit en bok, *De glömda blockadbrytarna. Krigsdramatik på svenska västkusten 1939–1945*. Den är den tredje volymen i en triologi om Norge och Sverige under kriget. Den första, närmast ett pionjärbete, behandlade den utbildning av norska polis-trupper som, med den svenska regeringens goda minne, skedde här som förberedelse för det krigsslut som måste komma. Johansson följde upp sin första volym med "De glömda agenterna" (2010) om underrättelsesamarbetet.

Det är en imponerande prestation Anders Johansson har genomfört. Även om han kan luta sig mot en hel del tidigare publicerad litteratur, främst i Norge men även i vårt land, har han också gjort egna forskningar. Boken är spännande och föranleder ständigt läsaren att förundra sig över dem som vågade allt för att söka bidra till kampen mot ockupanten. Riskerna var enorma och chansen att nå målet ibland mindre än 50-50. Stundom var det också mera ungdomlig äventyrlusta som drev dessa norrmän och en och annan svensk sympatisör att våga språnget.

De allierade var givetvis intresserade av det tillskott som sådana oförvägna män kunde utgöra. Men de var också intresserade av de laster av kullager och specialstål som den brittiska krigsindustrin behövde och som samtidigt kunde komma fram till olika hamnar i Skottland. Britterna och deras agenter i Stockholm, ibland under diplomatiskt skydd, var därför drivande i försöken till blockadbryteri.

Anders Johansson ägnar förstås mycket utrymme åt affären med de s.k. kvarstadsbåtarna, elva norska lastfartyg som låg i Göteborgs hamn den 9 april. Denna affär skulle vålla den svenska regeringen mycken huvudbry. Britterna och den norska exilregeringen ville ha dessa fartyg, vederbörligen lastade med potentiella norska soldater och sjömän samt tusentals ton kullager och specialstål. På samma sätt ville tyskarna hindra att fartygen löpte ut. I detta läge belades båtarna med kvarstad, vilken dock upphävdes av Högsta domstolen senvintern 1942. Dittills hade samlingsregeringen alltså kunnat luta sig mot den juridiska processen.

Av de tio fartygen som löpte ut sista mars 1942 – ett kom aldrig att avgå – sänkte eller skadade allvarligt tyskarna sex medan två kom fram och ytterligare två, Lionel och Dicto, som blev kända eftersom de blev kvar till krigsslutet med sin last a 11.000 ton, återvände till Göteborg. Närmare 500 norrmän fanns ombord på de tio fartygen varav 178 blev fångar i Tyskland.

Men även om kvarstadsfartygen är den mest kända historien, berättar Johansson om åtskilliga andra. Två olika faktorer hade betydelse för dem som planerade blockadbryteri: tyskarna och vädret på Skagerrack och Nordsjön. Tyskarna patrullerade havet utanför Bohuslän, tydligen ibland även på svenskt territorialvatten. Flyg kunde från baser i Sydnorge och norra Sjöland bevaka luftrummet. För att minska riskerna att bli upptäckta, var blockadbrytarna nästan tvungna att välja den mörka årstiden och helst dåligt väder, vilket i sin tur ökade riskerna för haverier. Britterna ansåg sig inte ha råd att exponera sina marinfartyg genom att låta dem gå för nära den svenska kusten. En idé om att en snabbgående jagare skulle gå in till ön Bonden norr om Måseskär, som ligger alldeles utanför den plats där denna recension skrivs, för att hämta norrmän, avvisades av britterna.

Blockadbrytarna försökte genom svenska bulvaner köpa fisketrålare och andra båtar, men transaktionerna gick mera sällan i lås. Ett fartyg, Erik, avsett för insjötrafik på Göta Älv, kom iväg med 100 norrmän ombord men tvingades vända hem. Ett ganska framgångsrikt projekt använde snabbgående större motorbåtar med mahognybotten, som från Lysekil kunde passera minfalten oskadda. Totalt transporterades 35.000 ton strategiska produkter genom blockaden till England mellan januari 1941 och krigsslutet. Med kvarstadsfartygen sjönk 7.200 ton i havet.

Anders Johanssons bok är detaljrik och innehåller åtskilliga porträtt av blockadbryteriets huvudpersoner, britten George Binney, som organiserade den första lyckade utbrytningen, och flera misslyckade, den norske marinattachén Hans-Peder Henriksen, upphovsman till många mera vilda än realistiska idéer (och ständig källa till svenska myndigheters irritation), svensken Ivar Blucker som försvann till USA och sedermera aldrig avhördes (men levde i många år därefter), sympatisörer bland Göteborgs liberala kretsar m.fl. m.fl.

Skall man rikta någon kritik mot Anders Johanssons bok blir den att han skulle behövt redigera texten bättre. Som det nu är presenterar han ofta huvudpersonerna flera gånger, ibland t.o.m. i samma kapitel som om läsaren efter några sidor skulle ha glömt dem. På samma sätt ägnar han en hel del text åt att beskriva inblandade och deras senare karriärer, utan någon riktig relevans för bokens tema.

”De glömda blockadbrytarna” kan ibland te sig rapsodisk, som inte helt smält arbetsmaterial. Men den är både lättläst och spännande och kompletterar ytterligare bilden av den svårhanterliga relationen mellan det ockuperade Norge och det neutrala Sverige.

Mats Bergquist

Johansson, Anders. *De glömda blockadbrytarna. Krigsdramatik på svenska västkusten 1939–1945*. Fischer & Co, Stockholm 2016.

POPULISM I NORDISK TAPPNING

Låt det vara sagt med en gång. Föreningen Norden Sveriges årsbok 2016, *Väljarnas hämnd*, är en synnerligen nyttig genomgång av populism och nationalism i Norden. Och få har lika goda förutsättningar som *Bengt Lindroth* att skriva en betraktelse som denna. I egenskap av journalist har Lindroth bevakat Norden i mer än fem decennier. Han har varit korrespondent i Helsingfors och bevakat hela Norden för Sveriges Radio, politisk redaktör för *Expressen* och skrivit kolumner bland annat för *Hufvudstadsbladet* om nordiska frågor. Lindroths långa perspektiv och erfarenhet av politisk rapportering ger boken trovärdighet.

Lindroth inleder med att reda ut laddade begrepp som rasism, fascism, nazism, nationalism och populism. Det är klokt eftersom många av begreppen används slarvigt i debatten. Särskilt ordet rasism ges olika innebörd inte minst i diskussionen på nätet och svingas som en stämpelyxa.

Det finns populistiska drag i alla politiska partier och rörelser, men om man med politisk populism avser rörelser som präglas av skepsis mot representativ demokrati, idealisering av det förflutna, kameleontisk förmåga, ointresse för att administrera staten och en negativ inställning till ekonomins internationalisering är det behändigare att ringa in de politiska lättviktare som tidvis dominerat debatten i Norden.

Lindroth väljer en genomgång nationsvis och det ger boken en klar struktur. Någon kan kanske tycka att kapitlen om Danmark, Norge, Finland och Sverige framstår som en onödigt utdragen och torr historielektion, men det är just det långa perspektivet som är nödvändigt för att läsaren ska förstå sammanhangen. Känner du inte till den historiska bakgrunden kan du inte förstå dagens situation. I sin genomgång väljer Lindroth att glömma Island. Kanske för att det inte finns ett utpräglat populistparti (med undantag av Piratpartiet), men en förklaring till att det är så skulle också ha varit intressant att ta del av.

När man konfronteras med begreppet politisk populism i Norden kommer man osökt att tänka på Mogens Glistrup (1926–2008) och det är självfallet i Danmark Lindroth börjar sin genomgång. Kulturkampen mellan de konservativa och de kulturradikala går som en röd tråd genom dansk politik ända sedan prästen och folkbildaren Grundtvigs (1783–1872) dagar. Det danska samhället präglas av en intressant blandning av nationalism å ena sidan och starka proteströrelser å andra sidan. Glistrups skatteprotest, som ledde till skrällseger i parlamentsvalet 1973, utgjorde starten på dansk partipolitisk populism. Glistrups Framskridtsparti blev något av ett tomtebluss, men arvtagarna inom Dansk Folkeparti under ledning av först Pia Kjærsgaard och idag Kristian Thulesen Dahl har däremot politiskt inflytande även om partiet valt att stå utanför regeringen.

Och skattefrågorna har fått ge vika för invandringsrelaterade frågor.

Parallellen mellan Danmark och Norge är uppenbar. Anders Langes (1904–74) parti på 1970-talet fokuserade också på skattefrågor, medan efterträdaren Fremskrittspartiet (FrP) under ledning av Carl I. Hagen utvecklade sig till ett allmänt missnöjesparti med särskild fokus på invandring. Siv Jensen lyckades med det som Hagen bara kunde drömma om, det vill säga att göra FrP till ett regeringsparti. Återstår att se hur regeringsansvaret inverkar på väljarstödet.

Beträffande Norge gör Lindroth en nyttig markering när han också diskuterar vänsterpopulismen. Inom journalistiken används oftast automatiskt begreppet högerpopulism när man beskriver populismen som om det inte skulle finnas populism inom den politiska vänstern. Och bland tankegodset hos alla nordiska populistpartier finns inslag av såväl höger- som vänstertänk.

Nordens första verkliga missnöjespolitiker var förvisso Veikko Vennamo (1913–97) i Finland, men han hade varit aktiv inom Agrarförbundet och en politisk maktspelare innan han i slutet av 1950-talet grundade Finlands småbondeparti som föregick Finlands landsbygdsparti (Flp, 1966). Vennamo var en rabulist i ordets sanna bemärkelse. Lindroth har en poäng när han framhåller att populistiska partier har en funktion som politiska säkerhetsventiler. I det efterkrigstida Finland var det lågt till tak och den politiska debatten där efter. En slagfärdig populist som pappa Vennamo kanaliserade protesterna i Kekkonens Finland. När sonen Pekka Vennamo tog över partiet hade kanterna slipats. I riksdagsvalet 1983 fick partiet nästan 10 procent av rösterna och socialdemokratiske statsministern Kalevi Sorsa (1930–2004) tog med Flp i regeringen. Partiet satt med i två regeringar i rad, men sedan bar det utför och 1995 gick partiet i konkurs.

Men Vennamos inflytande märks än idag. Sannfinländarnas partiledare, utrikesminister Timo Soini (som var Landsbygdspartiets sista partisekreterare) framhåller att Vennamo var hans stora idol och politiska mentor. Efter två valsegrar i rad sitter Sannfinländarna, i likhet med norska Fremskrittspartiet, i regeringsställning. I likhet med Danmark och Norge har invandringen blivit en stor fråga för Soinis parti. Sannfinländarna motsätter sig det mesta, allt från svenska språket, invandring och globalism till samkönade äktenskap.

Lindroths genomgång av Finlands historia för att förklara uppkomsten av politisk populism vittnar om beläsenhet och djupa insikter. Därför är det förvånande att han väljer att använda sig av journalisten Henrik Arnstad som källa när han beskriver Finlands agerande under andra världskriget. Den unga generationen av finska historiker har på senare år bidragit med en nyanserad bild av händelserna och Finlands dåtida politiska manöverutrymme, medan Arnstads tolkningar med förlov sagt framstår som tendentiösa.

I Norge och Finland sitter populisterna i regeringen och i Danmark agerade Dansk Folkeparti (DF) stödparti åt Anders Fogh Rasmussens Venstre-ledda

regering fram till 2011. I valet 2015 blev DF största borgerliga parti och Lars Løkke Rasmussens (Venstre) minoritetsregering skulle inte överleva en dag utan stöd av DF.

I den meningen är Sverige ett undantag. Ny Demokrati gjorde visserligen entré i riksdagen 1991, men greven (Ian Wachtmeister) och betjänten (Bert Karlsson) försvann snabbt från den politiska scenen. Sverigedemokraterna (SD) har inte samma bakgrund som missnöjespartierna i grannländerna och har tillsvidare inte nått en vågmästarroll, låt vara att partiet var nära att fälla regeringen Löfven på färsk gärning. Det svenska etablissemanget med regeringen och kulturskribenterna i spetsen anser att SD är ett nyfascistiskt parti, medan Lindroth utgående från resonemanget i de inledande kapitlen plitar ett frågetecken i marginalen.

För en finländare ter sig svenskarnas ”beröringsangst” beträffande SD som ogenomtänkt. Att sticka huvudet i busken och låtsats som om problemet inte existerar båtar föga. I finsk politik, som präglas av pragmatism, finns det en tradition av att ge politiska populistiska makt, vilket brukar resultera i att baljongen töms ganska snabbt. Finsk politisk pragmatism, som bland annat innebär att yttervänstern och högern kan sitta i samma regering, framstår å andra sidan som obegriplig för skandinaverna.

Lindroths inventering av Nordens populistiska partier är nyttig läsning om man vill förstå orsaken till fenomenet. Hans redovisning pekar tydligt på de olika utgångspunkterna, medan tankegodset idag framstår som ganska likartat. En intressant poäng är att Nordens populistiska partier inte ryms inom samma gruppering i Nordiska rådet (parlamentens nordiska samarbetsorgan).

Det är inte svårt att hålla med Föreningen Nordens ordförande Sinikka Bohlin, som i företalet konstaterar att "Väljarnas hämnd" är en bok i bästa bildningstradition. Eftersom alltför få nordbor läser böcker på grannlandets språk borde Lindroths analys översättas till danska, norska och finska.

Henrik Wilén

Bengt Lindroth. *Väljarnas hämnd. Populism och nationalism i Norden*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2016.

DEN SORGLÖSA FINSKA FINANSPOLITIKEN

Medelåldersfetman är lömsk, den kommer krypande med åren och när kilona har ökat har också problembilden vuxit och blivit mer mångfacetterad. Då är det betydligt svårare att åtgärda problemen. Så har det också gått för den finländska samhällsekonomin.

Det här menar före detta ministern, numera vice chefdirektören för Europeiska investeringsbanken, *Jan Vapaavuori*. Han odlar mycket liknelser i sin bok om den lättsinniga finska finanspolitiken.

Boken kom ut våren 2016, ett år efter föregående riksdagsval och maktskiftet i finsk politik. När det är höst och utformningen av statsbudgeten igen har skapat rubriker borde åtminstone de politiska journalisterna erinra sig Vapaavuoris teser.

Enligt Vapaavuori är nämligen det skede som i finsk politik kallas budgetmangling väldigt mycket en politisk teater. De riktiga besluten har fattats av några få i slutna kabinetten, medan teatern pågår i debatter som förs inför tv-kameror, på webben och i spalterna.

Vapaavuori är jurist och har en bakgrund som riksdagsman för Samlingspartiet, han är tidigare bostadsminister (2007–11) och näringsminister (2012–15).

Hans sätt att så öppet och så hårt gå åt de senaste finska regeringarna, och framförallt deras slapphänthet i ekonomin, väckte en viss uppmärksamhet när boken kom ut. Inte för att de ekonomiska problemen skulle förnekas, utan kanske mer för att han själv, vilket han också påpekar, måste betraktas som en av de ”delskyldiga”.

Boken genomsyras dock av en frustration som inte kan vara påklistrad; han har uppenbarligen länge upplevt att politiken drivs i fel riktning och trots sin centrala roll har hans åsikter inte fått tillräckligt med genomslagskraft. Jan Vapaavuori försökte bli partiordförande 2014, men Alexander Stubb vann partiets omröstning och blev också statsminister.

När boken utkom sökte recensenterna efter gliringar mot Stubb. Visst kan man läsa sådana mellan raderna om de twittrande och folkfriande politikerna, men som helhet handlar boken *Ett till hälften lättsinnigt Finland* (den har inte översatts till svenska) mer om det faktiska beslutsfattandet som har påverkat ekonomin, än om personerna som har fattat besluten. Boken är sak- och faktaorienterad, något som Vapaavuori anser att politikerna också borde vara.

Även om boken som helhet är en finanspolitisk analys finns ett undantag, kapitlet där Vapaavuori varnar för populisterna och ägnar ett intressant avsnitt åt att beklaga populismens intrång i många partier, speciellt efter att Sannfinländarna blev så populära. Enligt honom är den största skada Sannfinländarna åsamkar finsk politik uttryckligen den, att de har fått populismen att bre ut sig i andra partier. Han uppskattar betydligt mer det sätt på vilket Sverigedemokraterna har behandlats i grannlandet.

I bokens förord som är skrivet i februari i år (då merparten av boken är skriven 2015) blir Vapaavuoris kritik av ansvariga politiker ännu mer rakt på sak. Han säger att det är hög tid för de finländska politikerna att inse att fosterlandet måste räddas, stirrandet på opinionssiffror och räddandet av det egna skinnets inför nästa val måste upphöra. Det är säkert i och för sig många både bland politikerna och bland de finländska väljarna som instämmer i det, problemet är förstås oenigheten om vilka metoder som de facto räddar landet.

Vapaavuoris analys av hur Finland ekonomiskt hamnat där det hamnat är kärnan i bokens innehåll, även om relationerna politikerna emellan är saftigare läsning. Han understryker att det inte finns någon enskild faktor (såsom Nokia ibland har utpekats vara) som har orsakat det usla nuläget, utan menar att finanskrisen 2008 blev mer eller mindre bestående i Finland. Det här för att den under de följande åren sammanföll med flera andra faktorer som påverkade landets ekonomi ogynnsamt: Strukturella förändringar, svackor i handeln med Ryssland, industriella förändringar, en ogynnsam åldersstruktur, en tungrodd byråkrati, höga skatter, m.m.

Enligt Vapaavuori skulle Elisabeth Langbys teser i boken (1984) ”Vinter i välfärdslandet” stämma bättre in på Finland av i dag än vad de någonsin gjorde på Sverige. Men bland nationernas bottenskick Finland inte ännu, trots ett rejält fall från toppen- till mellannivån, menar Vapaavuori.

Flera andra små exportberoende länder har klarat sig mycket bättre, de har snabbare återhämtat sig efter finanskrisen. För Sverige och Tyskland har det gått bra – vilket är bra för Finland, då vår handel är så beroende av dem. Men vid sidan av dem är Ryssland Finlands viktigaste handelspartner och då rubelns värde sjunkit och den ryska ekonomin har gått knackigt har också det påverkat Finland ofördelaktigt. Sen finns också Nokia-effekten, där han menar att Finland var för litet för en så stor framgång, den hanterades på fel sätt, lönerna steg mer än de borde, man trodde att konkurrenskraften var bättre överlag än vad den var.

Även om läsaren blir påläst i vad som har gått fel i skötseln av landets finanser är det svårare att säga hur korrigeringarna ska drivas igenom. Vapaavuori dömer inte ut landet, men han befarar att få ha insett hur omfattande reformer som behövs, och de som har insett det kanhända har siktet inställt på nästa val. Han påminner om att den överviktiga medelåldersmannen har ytterligare ett typiskt finskt drag, även om karln är sjuk och vet att han är sjuk är det inte alls sagt att han söker hjälp i tid.

Efter att boken kom ut har Vapaavuoris parti genomgått ytterligare ett partiordförandeval. Den nya ordföranden Petteri Orpo står Vapaavuori politiskt nära och är nu landets finansminister.

Anja Kuusisto

Jan Vapaavuori. *Puoliholtton Suomi (Ett till hälften lättsinnigt Finland)*. Otava, Helsingfors 2016.

MED NYFÖDDA I BLICKPUNKTEN
LÄKAREN HUGO LAGERCRANTZ' MEMOARER

Den berömde svenske barnläkaren och professorn *Hugo Lagercrantz* är kanske mest känd för rådet att spädbarn ska ligga på rygg för att inte drabbas av plötslig spädbarnsdöd. Det räddade sannolikt hundratals barn i Sverige. Nu har han skrivit sina memoarer *Mitt medvetande*. Jag har träffat Hugo Lagercrantz en gång, och det var 2006 när han gjorde utcheckningskontrollen på vår nyfödda dotter innan vi skulle lämna sjukhuset. Det kändes extra tryggt.

Hugo Lagercrantz skriver flyhänt och varje steg i livet beskrivs varvat med kursiverade stycken med Hugo Lagercrantz' egna reflexioner om hjärnforskning och särskilt förståelsen av medvetandet.

Hugo Lagercrantz' medvetna liv började på Swedenborgsgatan på Södermalm i Stockholm. Familjen flyttade dit när han var tre år. "Jag tror inte jag var särskilt lycklig" skriver Hugo Lagercrantz om sin barndom. Han växte upp med fadern Rutger som också var barnläkare. Från att Hugo Lagercrantz var fyra år sköttes han och den två år yngre systemen av fadern. Modern Marit var psykiskt skör, grät mycket, låg till sängs och var ofta inlagd på sjukhus. Hon led också sannolikt av anorexi, hon kunde väga sig tio gånger om dagen. När Hugo Lagercrantz var sju år skildes föräldrarna och fadern blev formellt ensamstående med barnen.

Småskolan gick Hugo Lagercrantz på Bellmansgatan. Han var ganska ensam de första skolåren, men var intresserad av fotboll. Mellanstadiet gick han på Maria Prästgårdsgata, en ganska lycklig tid. Sedan gick han åtta år i Södra Latin, en pojkskola fram till 1962 då man började ta in flickor.

Hugo Lagercrantz bestämde sig tidigt för att bli läkare liksom fadern. I faderns släkt var det viktigt att vara framgångsrik i karriären. Bland de åtta syskonen lyckades flera bra i yrkeslivet. Mest berömd var farbrodern Olof Lagercrantz, publicist och mångårig chefredaktör på *Dagens Nyheter* på 1960- och 1970-talet. Han var familjens medelpunkt och charmig, en kontrast till Rutgers mer bekymrade sinnelag.

1964 började Hugo Lagercrantz läkarstudierna vid Karolinska Institutet. Anatomistudierna var tråliga. Parallellt med dem studerades histologi, vävnadslära. Man tittade på olika organ i mikroskop. Det påstods att läraren brukade ge studenterna ett mikroskopiskt snitt av en falukorv och frågade på tentan om det var en lever eller njure. Obstetrik- och gynekologikurserna tillhörde de roligaste tyckte Hugo Lagercrantz, och varje kandidat fick förlösa ett tiotal barn.

1967 träffade Hugo Lagercrantz sin blivande hustru Rose. De skulle komma att leva tillsammans i över ett halvsekel. Rose fanns i vännekretsen kring Hugo Lagercrantz' syster. En dag då han låg sjuk hemma dök Rose upp för

att lämna tillbaka skivor till system. Hugo Lagercrantz bjöd ut Rose på bio och hon tackade ja. Därefter gick hon med på att träffas mer och mer, och Hugo Lagercrantz dristade sig till att föreslå att de skulle resa till Irland. För att bo på hotell där måste man vara gifta och Hugo Lagercrantz föreslog att de skulle skaffa falska vigselringar. När de stod i butiken fanns inga oäkta ringar så Hugo Lagercrantz tyckte att de skulle köpa ett par äkta. Rose accepterade på villkor att de inte skulle avslöja för någon att de förlovat sig. Hemligheten hölls i några timmar innan Rose storgråtande berättade för sin moder vad de gjort. Ett år senare gifte de sig. Rose kom att syssla med barnteater och senare att ge ut barn- och ungdomsböcker.

1970- och 1980-talet var intensiva år för Hugo Lagercrantz med tung arbetsbörda och små barn. Ofta fick han ringa hem och säga att han var sen till middag. Han och Rose grälade allt mer, hon talade om skilsmässa. Men efteråt var det alltid någon praktisk detalj eller något humoristiskt som ledde till försoning.

På 1970-talet kom systemen Cecilia att drabbas av ångestattacker. Hon identifierade sig mer och mer med modern och andra sjukliga kvinnor i släkten. En februaridag 1972 var hon försvunnen. Hon hittades i Mälaren och hade troligen gått ut på isen vid Söder Mälarstrand, av vilken orsak var oklart. Fadern, som också drabbats av depression, tog det hårt och gick djupare in i sitt mörker.

Inom barnmedicin var det ämnet neonatologi, nyföddhetsmedicin som intresserade Hugo Lagercrantz mest. Det kan liknas vid en brandkårsverksamhet, åtminstone under jourtid. Ständigt går larmet för att ett barn lagt av och man måste justera respiratorn, ett annat har alarmerande höga bilirubinvärden som tecken på gulsot eller så ska man göra katastrofkejsarsnitt på förlossningen.

Hugo Lagercrantz varvade forskning och kliniskarbete. Hans forskning rörde barnets omställning vid födseln. Han upptäckte att man aldrig är så stressad som när man föds, att döma av de enormt höga halterna av adrenalin och noradrenalin som han mätte i blodet i navelsträngen hos nyfödda barn. Det visade sig att halterna var 20 gånger högre än hos vuxna även efter okomplicerade förlossningar. Forskningen visade att stressen vid födelsen kanske är betydelsefull för det nyfödda barnets omställning. Adrenalinet stimulerar nämligen andningen och vätskeupptaget från lungorna så att de kan fyllas med luft. Adrenalinet ger också en kick att vakna ur fostersömmen.

Hugo Lagercrantz forskade också på tidigt födda barns andning och plötslig spädbarnsdöd. Under 1980-talet dog i Sverige över hundra barn i plötslig spädbarnsdöd per år. Det var den vanligaste dödsorsaken bland barn efter nyföddhetsperioden. 1992 arrangerade han tillsammans med andra forskarkolleger en internationell konferens om plötslig spädbarnsdöd. I många länder i

Europa på 1970- och 1980-talen hade plötslig spädbarnsdöd ökat märkbart. I Holland satte man detta i samband med att spädbarn sov på mage. Idén kom från Koreakriget där sårade soldater skulle läggas framåtstupa för att inte inandas sina egna spyor. Eftersom spädbarn ofta kräks ansågs det naturligt att lägga även dem på mage. På konferensen rapporterades det att barn kunde räddas från plötslig spädbarnsdöd genom att läggas på rygg. Varför det är bättre att spädbarn sover på rygg är inte riktigt klarlagt, men det kan ha att göra med att ansiktet måste ligga fritt och öppet, dels för lufttillförseln, dels för att avge överskottsvärme. Om barnet blir för varmt kan det nämligen tro att det är tillbaka i fosterlivet och sluta andas.

1989 blev Hugo Lagercrantz utnämnd till professor i pediatrik vid Karolinska Institutet. Det lockande med att vara professor skriver Hugo Lagercrantz, är att man själv får välja vilka problem som är viktigast.

I slutet av 1980-talet skedde en omfattande omstrukturering av barnsjukvården i Stockholm. Man slog ihop S:t Görans barnsjukhus med barnklinikerna på Karolinska Institutet och Danderyds sjukhus. Hugo Lagercrantz föreslog att det nya sjukhuset skulle heta Astrid Lindgrens barnsjukhus. Tillsammans med Rose besökte han den berömda barnboks författaren i hennes hem på Dalagatan 46 i Vasastaden och fick hennes välsignelse. Astrid Lindgren tog själv det första spadtaget för bygget 1997, och föreslog att ortopedén skulle heta snickeboa.

1994 valdes Hugo Lagercrantz in i den medicinska Nobelförsamlingen. Då bestod den av 48 män och 2 kvinnor. Förhandlingarna är hemliga 50 år fram i tiden. Omröstningen sker genom att man skriver sitt val på små lappar, som samlas ihop i en skål och räknas av två rösträknare. Att ha fått vara med i den medicinska Nobelförsamlingen har varit fantastiskt, skriver Hugo Lagercrantz. Man behöver inte diskutera administrativa problem, sparbetning, personalfrågor och dylikt som vid alla andra möten, utan kan koncentrera sig på enbart vetenskapliga upptäckters betydelse och så kallade upptäckts höjd.

Hugo Lagercrantz' memoarer börjar och slutar med döden. Första kapitlet är en postum presentation av författaren med ett förslag till dödsruna. Sista kapitlet har rubriken Döden. Där deklarerar Hugo Lagercrantz att han personligen vill få hjälp över tröskeln till andra sidan med frikostig smärtlindring och lugnande medicin när det är dags. Om döden inträffar som biverkan är det inte helt fel, avslutar han.

Lena Wiklund

Hugo Lagercrantz. *Mitt medvetande. Memoarer*. Atlantis, Stockholm 2015.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:
Bergquist, Mats, docent, fd ambassadör, Stockholm
Kuusisto, Anja, journalist, Helsingfors
Sigurðsson, Jón, fd chef för NIB i Helsingfors, ordf. i Isländska
litteratursällskapet, Reykjavik
Sterzel, Fredrik, professor em, fd justitieråd, Stockholm
Wiklund, Lena, NT:s redaktionssekreterare, Stockholm
Wilén, Henrik, förbundssekreterare i Föreningarna Nordens förbund,
Köpenhamn

Register över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts översikter om Litteraturen i Norden 2015

utarbetat av fil. kand. Lena Wiklund

Abd-El Dayem, Pernille 206	Carlsson, Ann-Sofi 223
Ahlfors, Bengt 220	Castor, Baltazar 206
Ajvide Lindqvist, John 252	
Andersen Nexø, Tue 198, 199	Dahl, Hanna 238, 244
Andersson, Claes 225	Dahl, Kjell Ola 238, 239, 246
Andkjær Olsen, Ursula 204, 205	
Askildsen, Kjell 243	Eggertsson, Gunnar Theodór 234
Aurstad, Tore 246	Eika Rasmussen, Jonas 206
Axelsson, Malin 249	Ekbäck, Cecilia 249
Axfors, Anna 256	Ekman, Kerstin 249, 250
	Enckell, Martin 225
Backlén, Marianne, 221	Enckell, Mikael 219, 220
Bannerhed, Tomas 249, 250	Eric, Caspar 203, 204
Bargum, Johan 223	Eriksson, Jerker A. 220
Behn, Ari 244	Eslund, Mads 206
Benediktsson, Ævar Þór 233	Eyjólfsdóttir, Ragnheiður 233
Berg, Aase 250	
Berg Holm, Ingebjørg 246	Fioretos, Aris 252
Berglund, Mikael 247	Folkesson, Tove 253
Berglund, Pernilla 247	Folkhammar, Kristofer 253
Björnsson, Kjartan Yngvi 233	Forsblom, Sabine 221, 222
Bjørnstad, Ketil 239, 241	Forsgård, Nils Erik 220
Blixt, Daniel 256	Freysson, Sindri 232
Blómkvist, Stella (pseudonym) 231	Frostenson, Katarina 252
Bojs, Karin 252	
de Bourg, Frits 246	Gade Kofod, Dennis 208
Broeng, Gitte 207	Gísladóttir, Þórdís 232
Brygger, Jesper 207	Gjessing, Signe 201, 203
Brynjarsson, Snæbjörn 233	Gnarr, Jón 227
Brynjólfsson, Guðmundur 230	Graakjær Nielsen, Josefine 206
Byggmästar, Eva-Stina 225	Guðmundsson, Einar Már 227
	Gulliksen, Geir 242

- Gunnarsdóttir, Kristína Helga 229
 Gunnarsson, Ólafur 229
 Gunnarsson, Pálmi 230
- Hagerman, Maja 252
 Hannesdóttir, Guðrún 232
 Hansen, Inger Elisabeth 238, 239, 244
 Hansson, Carola 253
 Harstad, Johan 239, 240
 Hassel, Birgitta Elín 234
 Hassen Khemiri, Jonas 251
 Helgason, Gunnar 234
 Helgason, Hallgrímur 227
 Hilton, Johan 252
 Hjartardóttir, Ingibjörg 229
 Holmegaard, Ida 207
 Hólmgeirsdóttir, Ragnhildur 234
 Holmstrand, Leif 252
 Holmström, Johanna 223
 Hotakainen, Kari 215
 Høeck, Klaus 205, 206
 Högnäs, Kurt 223
 Højgaard Viemose, Hanne 207
- Indriðason, Arnaldur 231
 Ingólfsson, Ásgeir H. 232
 Ingólfsson, Helgi 229
 Itkes-Sznap, Gabriel 256
- Jansson, Henrik 226
 Jensen, Carsten 204, 205
 Jensen, Kenneth 206
 Jessen, Ida 209
 Johannisson, Karin 252
 Johansson, Linna 251
 Jónasson, Ragnar 230
 Jónsdóttir, Auður 228
 Jökulsdóttir, Elísabet 230
- Kabell, Henrik 206
 Kalman Stefánsson, Jón 229
 Karlsson, Carina 222, 223
 Karlsson, Elsie 253, 254
 Karlsson, Jonas 252
 Knapas, Rainer 220, 221
 Knausgård, Karl Ove 254
 Knútsdóttir, Hildur 234
 Korkea-aho, Kaj 222
 Kraft, Åsa Maria 250
 Kristný, Gerður 234
 Kurtto, Marianna 218
 Küchen, Maria 250
 Kågström, Anna 251
 Känkänen, Juhani 216
 Køltzow, Liv 243
 Köngäs, Heidi 214
- Lagercrantz, David 254
 Laitila Kälvemäsk, Tiina 214, 215
 Larsen, Britt Karin 243
 Lind, Cecilie 203, 204
 Lindstedt, Laura 197, 198, 199,
 211, 212, 213
 Lindstrøm, Merethe 242
 Lunde, Maja 239, 242
- Magnadóttir, Marta Hlín 234
 Major Sørensen, Preben 209
 Malmquist, Tom 252
 Malmsten, Bodil 256
 Máni, Stefán 231
 Mazzarella, Merete 220, 226
 Milfuego, Neftali (pseudonym) 253
 Moliis-Mellberg, Martina 225
 Morthen, Bubbi 230
 Mortensen, Henning 209
 Mårtensson, Jan 251

- Navarro Skaranger, Maria 243
 Nielsen, Ulrika 226
 Nilsson, Ola 251, 252
 Nordbrandt, Henrik 204, 205
- Odensten, Per 252
 Ólafsson, Bragi 228
 Ólafsson, Einar 232
 Ólafsson, Ólafur Jóhann 229
 Ólafsson, Ragnar Helgi 232
 Ómarsdóttir, Kristín 236
 Opstad, Steinar 244, 245
 Óskarsson, Óskar Árni 232
- Pálsdóttir, Sólveig 230
 Paulsen, Roland 254
 Pleijel, Agneta 252
- Ragnarsson, Snæbjörn 230
 Ramqvist, Karolina 251
 Rasmussen, Bjørn 201
 Rauma, Iida 213
 Raunio, Katja 214
 Ravn, Olga 207
 Reinholdt, Bo 208
 Rifbjerg, Klaus 209
 Rimbereid, Øyvind 244, 245
- Saabye Christensen, Lars 238,
 239, 240
 Salmenniemi, Harry 218
 Salminen, Johannes 219
 Salomonsson, Anita 247, 249
 Scavenius, Ursula 207
 Schjerven, Torgeir 244, 245
 Sigurðardóttir, Yrsa 231
 Sjón 232
 Skog, Metha 225
 Smærup Sørensen, Jens 209
 Sparre Johansson, Rolf 203
- Stefánsson, Hermann 228
 Stidsen, Marianne 199
 Stoor, Stina 247
 Strömberg, Mikaela 221
 Stürmer, Wava 225
 Sundstøl, Vidar 246
 Supinen, Miina 215, 216
 Susiluoto, Saira 217
 Svendsen, Erik 199
 Swärd, Anne 253
 Sæmundsen, Guðrún 230
- Tamm, Elin 253
 Thorsson, Guðmundur Andri 228
 Tómasdóttir, Kristín Svava 232
 Turunen, Saara 213
- Ullmann, Linn 242
- Valdimarsdóttir, Alda Björk 233
 Valdimarsdóttir, Þórunn Jarla 228
 Valtiala, Nalle 222
 Vilhjálmsdóttir, Linda 232
 Voetmann, Harald 208
 Vuorinen, Katariina 217
- Westberg, Carina 246
 Willumsen, Dorrit 209
 Witt-Brattström, Ebba 254
- Ågren, Gösta 223
- Örn Norðahl, Eiríkur 228
 Östergren, Klas 252

SAMMANFATTNING

Henrik Wivel, *NT*:s danske redaktör, inleder *NT*:s årliga litteraturnummer med en betraktelse om hur samhällsutvecklingen speglats i olika litterära sammanhang. Litteraturöversikterna uppvisar en ny och en nygammal skribent i årets nummer. Litteraturkritikern Therese Eriksson har skrivit sin första svenska litteraturöversikt. *NT*:s norske redaktör Hans H. Skei återkommer efter några års uppehåll som litteraturskribent. De danska, finska, finlandssvenska och isländska översikterna är precis som förra året skrivna av Lars Bukdahl, Mervi Kantokorpi, Gustaf Widén och Úlfhildur Dagsdóttir.

Huvudstyrelseledamoten Bengt Sundelius' årsmötesföredrag i den svenska avdelningen hade rubriken "En nationell säkerhetsstrategi för Sverige i tiden". *NT*:s danske redaktör tar upp den danske målaren L.A. Ring till betraktande mot bakgrund av en nyutkommen bok av Henry Nielsen och Dorte Fogh. Artikelblocket avrundas med Henrik Wiléns intervju med Nordiska investeringsbankens nuvarande chef, danske Henrik Normann.

Huvudredaktörens *För egen räkning* tar upp det fjärde spårbytet inom det efterkrigstida nordiska samarbetet. Från att ha tillhört det allra mest förbjudna har säkerhetspolitiken numera hamnat högst upp på den nordiska dagordningen. Anders Ljunggren kommer i sin *Krönika om nordiskt samarbete* också in på den diskussion som förs i både Finland och Sverige om ett eventuellt medlemskap i Nato.

Letterstedtska föreningen har mist två av sina medlemmar. Fd statsministern Thorbjörn Fälldin har avlidit och minnesorden om honom är skrivna av huvudstyrelseledamoten Fredrik Sterzel och huvudredaktören. *NT*:s norske redaktör tecknar litteraturvetaren Leif Mæhles minne.

Bokessän handlar om en nyutkommen bok om den s.k. Decemberöverenskommelsen som ingicks på annandagen 2014 och sades upp ett drygt halvår senare. Fredrik Sterzel har författat en synpunktsrik recension. *Kring böcker och människor* består av fem bidrag. Jón Sigurðsson som varit chef för Nordiska investeringsbanken i Helsingfors skriver om Isländska litteratursällskapet som han är ordförande i. Fd diplomaten Mats Bergquist anmäler svenske journalisten Anders Johanssons bok om dramatiken i de västkustska farvattnen under andra världskriget. Bokens titel är "De glömda blockadbrytarna". Henrik Wilén återkommer med en anmälan av journalisten Bengt Lindroths uppmärksammade bok om populistiska partier i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Journalisten Anja Kuusisto tar upp den fd ministern Jan Vapaavuoris kritiska bok om den finländska finanspolitiken. Redaktionssekreteraren recenserar avslutningsvis den kände svenske barnläkaren Hugo Lagercrantz' memoarer.

Sist i numret återfinns ett register utarbetat av redaktionssekreteraren över de i litteraturöversikterna omnämnda författarna som utgav böcker under 2015.

C W-d

TIIVISTELMÄ

NT:n tanskalainen toimittaja Henrik Wivel kirjoittaa *NT*:n vuotuisen kirjallisuusnumeron ensimmäisen artikkelin, jossa hän tarkastelee, miten yhteiskunnan kehitys on kuvastunut erilaisissa kirjallisissa yhteyksissä. Vuoden kirjallisuuskatsauksissa esiintyy yksi uusi ja yksi uusvanha kirjoittaja. Kirjallisuuskriitikko Therese Eriksson on kirjoittanut ensimmäisen katsauksensa Ruotsin kirjallisuudesta. *NT*:n norjalainen toimittaja Hans H. Skei palaa muutaman vuoden tauon jälkeen kirjoittamaan kirjallisuudesta. Tanskalaisen, islantilaisen, suomalaisen ja suomenruotsalaisen katsauksen ovat viime vuoden tapaan kirjoittaneet Lars Bukdahl, Mervi Kantokorpi, Gustaf Widén ja Úlfhildur Dagsdóttir.

Pääjohtokunnan jäsenen Bengt Sundeliuksen esitelmän aiheena Ruotsin osaston vuosikokouksessa oli ”Ruotsin kansallinen turvallisuusstrategia ajan hengessä”. *NT*:n tanskalainen toimittaja ottaa tarkasteluun äskettäin ilmestyneen, Henry Nielsenin ja Dorte Foghin kirjan pohjalta tanskalaisen taiteilijan L.A. Ringin. Artikkelijaksossa on vielä Henrik Wilénin tekemä, Pohjoismaisen investointipankin nykyisen johtajan, tanskalaisen Henrik Normannin haastattelu.

Päätoimittajan *För egen räkning* käsittelee pohjoismaisen sodanjälkeisen yhteistyön neljättä radanvaihtoa. Aikaisemmin turvallisuuspolitiikka on ollut erittäin kiellettyä, mutta on nyt kaikkein ylimpänä pohjoismaisessa työjärjestyksessä. Myös Anders Ljunggren käsittelee palstallaan *Krönika om nordiskt samarbete* sekä Suomessa että Ruotsissa käytävää keskustelua mahdollisesta Nato-jäsenyydestä.

Letterstedtska föreningens kaksi jäsentä on kuollut. Entisen pääministerin Thorbjörn Fälldinin muistosanat ovat kirjoittaneet pääjohtokunnan jäsen Fredrik Sterzel ja päätoimittaja. *NT*:n norjalainen toimittaja kirjoittaa Leif Mæhlen muistosanat.

Bokessån käsittelee juuri ilmestynyttä kirjaa ns. joulukuun sopimuksesta, joka solmittiin tapaninpäivänä 2014 ja purettiin runsas puoli vuotta myöhemmin. Fredrik Sterzel on esittää arvostelussaan paljon mielipiteitä kirjasta.

Kring böcker och människor koostuu viidestä artikkelista. Jón Sigurðsson, kirjoittaa Islannin kirjallisuusseurasta, jonka puheenjohtaja hän on. Entinen diplomaatti Mats Bergquist ilmoittaa ruotsalaisen journalistin Anders Johanssonin kirjan Ruotsin länsirannikon vesien dramatiikasta toisen maailmansodan aikana. Henrik Wilén ilmoittaa journalisti Bengt Lindrothin huomiota saaneen kirjan Tanskan, Suomen, Norjan ja Ruotsin populistipuolueista. Journalisti Anja Kuusisto ottaa esille entisen ministerin Jan Vapaavuoren kriittisen kirjan Suomen finanssipolitiikasta. Toimitussihteeri arvostelee lopuksi tunnetun ruotsalaisen lastenlääkärin Hugo Lagercrantzin muistelmat.

Lopuksi lehdessä on toimitussihteerin laatima luettelo niistä kirjallisuuskatsauksissa mainituista kirjailijoista, jotka ovat julkaisseet kirjoja vuonna 2015.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2016 sin hundratrettionde årgång, den nittioandra i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden påbörjades 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. *Prenumerationspriset inom Norden för 2016 är 250 kr, lösnúmerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2016 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 4091 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Drottninggatan 30, Stockholm
Telefon +46-(0)8-654 75 70. Telefontid fredagar 10-12
E-post: info@letterstedtska.org
Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Slåttervägen 10, SE-646 34 Gnesta
Tel 0158-137 89 (bostaden). E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsgade 26, 3. tv., DK-2100 København Ø
Tel 20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel 050 552 1151. E-post: guyvindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-104 Reykjavík
Tel 854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel 97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no